

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

آلتینجی ایل صایی ۲۹۱ (آردیجیل صایی ۵۹ و ۶۰)
سال ششم شماره ۲۹۱ (شماره مسلسل ۵۹ و ۶۰)

فروردین ۱۳۶۳

(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

این مجله بهیچ حزب و گروهی بستگی ندارد

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
6t Year No. 1,2 (Serial No. 59,60
FEB, MARS 1984

Address : Veli-ASR Ave. Bldi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۱۵۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

ایچینده کیلر

(فهرست)

- ۱- تازه نظریه لرو تانیماق و تانیشماغادوغرو: دوکتور حمید نطقی ۳
- ۲- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۳۶): دوکتور جواد هیئت ۱۰
- ۳- حضرت محمد (ص) ین اوگودلری: ج- هیئت. ۱۶
- ۴- استاد شهریارین آنادان اولماسی نین ۸۰ ایللیگی مناسبتیله تبریزده ملطنه‌لی قورولتای. ۱۷
- ۵- شهرت جهانی شهریار: پرفسور غ. بیگدلی. ۱۹
- ۶- مکتب یوالداشیم شهریارا: اولکر ۳۱
- ۷- ایندی دهر عارفی سن من شهریار: ح. م. ساوالان ۳۳
- ۸- آذربایجان شعر و ادبیاتی ایله تانیش اولاق: ت - پیرهاشمی ۳۶
- ۹- اغوزهای (۲): دکتر جواد هیئت ۴۵
- ۱۰- ایلک باهار: دوکتور حمید نطقی ۵۲
- ۱۱- مرد اوغول سؤنمز. ۵۳
- ۱۲- سسلی حرفلر باره سینده سس اویوشومو: منظوری خامنه‌ای ۵۴
- ۱۳- انجمن شعرای مذهبی و مکتبی آذربایجانیه‌ای مقیم مرکز. ۶۱
- ۱۴- سهندین قبری اوسته ۶۳
- ۱۵- صنعت دونیاسی نین ضایعه‌سی: فکرت امیروف اولدی. ۶۴
- ۱۶- نامه‌های رسیده (گلن مکتوبلار) ۶۷
- ۱۷- محبت نغمه‌سی: رضا اکبری (ایتگین) ۷۱
- ۱۸- مذنب: علی کمالی. ۷۷
- ۱۹- مرکز غیبی تبریز و متمم قانون اساسی: صمد سرداری نیا ۹۰
- ۲۰- آقای حسن قربانی نین اولومونده: حیدر اوغلو ۹۹

توجه

۱- از مشترکین محترم تقاضا دارد وجه آهونمان یکساله (یکهزار ریال) را در نزدیکترین شعبه هریک از بانکها به حساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله ارسال نمایند تا در ارسال مجله برای آنها وقفه‌ای روی ندهد.

۲- شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله تهیه نمایید.

۳- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخنه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریه‌ای علاقمند میتواند از انتشارات فرزانه و یا انتشارات دنیا مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یک جلد از این کتاب را تهیه نمایند.

۴- آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۰- نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو. غوموز اوچون بو عصرده کی یوردوموز آذربایجانین شاعرو یازیچیلاری نین ترجمه‌ی حال و اثرلرینه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعرو یازیچی و آنادیلی ادبیاتیله مار اقلانان همشهریلر- یمیزدن بو باره‌ده بیزه یاردیمچی اولماقلا رینی و اوژ ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لرله برابره تانیدیلار ی دیگر شاعر لریمیزین ده ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لر کؤندر مه لرینی خواهش ائدبریک «وارلیق».

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان ولی عصر، کوچه بیدی شماره ۷

تلفن { ۶۴۵۱۱۷
۷۶۱۸۳۶ }

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۱۵۰ ریال

وارلیق

آپاق تورکجه و فارسجا فرهنگي نشره
مجله ماهانه فرهنگي فارسي و ترکي

آلتسینجی ایل - فروردین و اردیبهشت ۱۳۶۳

دوکتور حمید نطقی

=====

تازه نظریه‌لر و

تانیماق و تانیشماغا دوغرو ...

تورکولوژی جوان بیر رشته اولدوغو اوچون بیرچوخ سئواللارین
 قطعی جوابی وئریلمیش دگیلدير. بوجمله دن اوغوزلارین بو حدودلارا نه
 زمان گلمیش اولدوقلاری مسئله سی حل اولما میشدیر. میلادی ۱۵۷۱ تاریخی
 آنجاق بو قومون صون مهاجرت دالغاسی نی تثبیت ائتمکده دیر. اوندان
 قابق کی دالغالارین گلیش تاریخلری حقیقنده مختلف قرینه لر موجوددور
 وبوقرینه لره گوره جور- به - جور نظریه لر اورتایا آتیلما قدادیر.
 بوگون بو ته اوریلرون بیریسینی حرمتلی اوخوجولاریمیزین نظرلر-
 یندن کچیرمک قصدی ایله، استانبولدا چیخان جمهوریت غزه تی نین شباط
 (فوریه) آییندا نشر ائدیگی بیر مقاله نین استناد ائله دیگی اساس
 لاری خلاصه اولراق نقل ائتمه کی مناسب گوروروک.

تورکولوق و ائتنوموزیکولوق خلوق تارخان غزه ته یه پاريس-دن
 گونده ردیگی بیرتدقیق یازی سیندا (۲۱ شباط ۱۹۸۴) تاریخده ایلک اوغوز
 کؤچونون اناطولی یه و اونا گوره ده ایرانین شمال و شمال غربی نه
 ۱۵۷۱ دن داها چوخ قابق واقع اولوب و بو تاریخده کی مهاجرت آنجاق
 اوغوزلاردان دوققوز اوغوزلارین بؤیوک بیر کوتله حالیندا گلیشلیری -
 نین صون تاریخیدیر، دئییر و شئوره بئله دوام ائدیر:

بویازیدا بیز اثرکن دئوره لره انه جه گیک و اوغوزلارین اناطولی،
 بین النهرین تورپاقلارینا میلاددان قابق ۳ - ایل ۲۰ - ینجی مینا یلر

آراسیندا *GUTI*، *GUTU*، *QUTU*، *KUT*، *KAS* و بؤتا بنزهر آدلار
آلتیندا گلیب یئرلشمیش و دولترلر قورموش اولدوقلارینا اشرارت
ائده جه گیک .

رومان گیرشمن یین یازدیغی "ایران" (قالیمار چاپی ۱۹۶۳ پاریس)
آدلی کتابین ۵- ینجی صحیفه سینى آچساق، ایران فلاتینا مهاجرتلری
گؤسته رن خریطه سینده (نقشه سینده) ، آرال دریا چه سی نین غربیندن گلیب
ایران فلاتینى آشدیقدا ن صونرا دور دریا چه سی اطرافینا قده ر ایره لی
له یین هند- اوروپا نژادیندان اولمایان عشیرتلرین مسیرلرینى گؤرسه
دن اوخلارلا اشارتلى گؤره ریک . ائله عینى خریطه ده *GUTI* آدى وان ،
اورمیه دریا چه لری آراسینا قویولموش دور . هند- اوروپا عشیرتلى نین
ایسه ، میلاددان قاباق اکینجی مین ایلدن صونرا بورالارا گلدیگینى
گؤسته ریلشیدیر .

۱۹۱۱ ایلینده ۱۱- ینجی چاپی چیخان بریتانیکا آنسیکلوپه دی سی
نین ۹۵۰- ینجی صحیفه سینده ج . ویلیام ویلسین ، ائیچ . راولینسین عینى
حوالی ده کی *GUTU* لاردان بحث ائده رلر .

سومەرولوق . س . کرامهر تاریخ سومه رده باشلار آدلى کتابین
(*Archard* چاپی ۱۹۵۹- ۱۹۷۹) ۱۲- ینجی صحیفه سینده کی خریطه ده
QUTU لاری وان و اورمیه دریا چه لری آراسیندا گؤسته ریر . خزرین
جنوبوندا کی "کاس" معبرینى اشارت له قید ائله ر *E. Stromenger* و
M. Hirmer (فلاماریون چاپی - پاریس ۱۹۶۴) "بین النهرین ده صنعت
- یین مین ایللى " آدلى کتابیندا *GUTI* لره یئر وئیر .

GUTI یا *QUT* یا *KUT* وبونلارا بنزهر شکلرده قید اولونان
قومون بیر تورک قومو اولدوغونو ایلک دفعه ب . لندسبرگر ۱۹۳۷ ده
تورک تاریخ قورولتاییندا اورتایا آتاراق تثبیت ائتدی (قونقهره -
نین صورت مجلسی صحیفه ۱۰۵)

ایتالیالی تورکولوق ای . روسی ۱۹۵۷ ده چاپ اولموش مشرق مدنیتى
له جیویلتا ده ل اوری یه نته - (کاسینى چاپی - روم) آدلى اثرینده
تورک ادبیاتى قسمینده ، صحیفه ۴۳۲ ده *GUT*، *GUZ*، *UZI* نین اوغوز
اولدوغونو بللى ائله میشدیر .

دیل عالمی وجیهه خطیب اوغلو ، تورکولوژی مجله سی ، تورک تاریخى
نین باشلانغیجی آدلى جزونده (۸ - ینجی جلد ، عدد ۱) آنکارا اونیورسى -

تەسى چاپى ۱۹۷۹) *GUT* ، *KUT* ون اوغوز اولدوغونو آچىقلار و سۆزونه بىللە دوام ائدر :

" اساس اولاراق *GUD* و *GUT* داكى "ت" و "د" حرفلىرى "س" و "ز" يە تبدىل اولار *GUS* ، *GUZ* شكىللىرىنى وئره . *GUZ* دا *UGUZ* و *OZUZ* اولور . بىزانس چاغيندا بو آد *UZ* اولاراق ايشلەدىلەر . *G* دە *K* و *H* يە تبدىل اولاراق *KUZ* و *HUZ* - و وجوده كتييرير . بو كلمه لر *KOS* و *KAS* حالينده ده گؤرونور . *HUZ* ، "ر" اضافەسى ايله *HAZER* ، *HAZAR* ، *HUZAR* حالينه كليب ... "

وجيهه خطيب اوغلو اوغوزون بىزانس چاغيندا *UZ* اولدوغونو — يازير كى اوغوزلارين *UZ* ويا *US* اولاراق آدلانديريلما لارى بىزانس دان چوخ قاباق تورات ده گؤرولور (سفر تكوين، قسم ۱۵ آيه - ۳۶) ... *GUTI* لرين ايران فلاتيندان انهرهك ۲۳۰۰ ميلاددان قاباق آكادىلارى مغلوب ائديب بيردولت قوردوقلارى و آت فرهنگى نى اورتا شرقه كتيير - ديك لرى بيرچوخ اثرلرده ده يازىلى دير . *KAS* لارا گلينجە ، فرانسه لى لر ، خارجى آدلارى سۆزده ويازيىدا دگيشديرديك لرى سببى ايله (هون - ون اوغن ، اسكيت - ين سيت ، تبر - يزين تورى اولدوغو كيمي) كاس - ى دا كاسيت شكىلنه سوخوب بىير چوخ مشكلره يول آچىقلار .

بين النهرين دهكى ايکينجى اوغوز دولتى كاس - لاردير . ميلاد دان قاباق ۱۷۳۰ - دا دولت اولاراق اورتايا چيخىقلار و اعزلىرىنى *GUTI* لرين دوامى حساب ائلييبىلر ، آنا طولى و بين النهرين تاريخى لرى گوتى و كاس - لارى ، هند - اوروپا ويا سامى نژادى و ديلىلرينه باغلا - يا معا ميشدىرلار .

تورکولوژى نين ايلک گونلرينده گوتى و كاسلارين دانيشديقلارى ديلين تورک ديل و عائله سى و کولتورونه عايد اولدوغونو تصورا ئده - بيلمە ديك لریندن قوندارما " آريانىك قوملارى " فرضيه سینه باغلاميشلار ائلهكى . *AZ* - ين ، *HAZER* كيمي اوغوز دئمک اولاجاغينى بئله - دوشونه بيلمەيىلر .

بوعلته گؤره ده ، مثلاً كاس - لارداكى بير "كودوررۇ" آبيده سى نى

آچىخلايا بيلمەيىب بىر مەمەمدا بۇراخمىشلار، غەرب استەسما رو استىكبارى نىن حقير گوردوگو اوغور كوچمى نىن بۇيوك بىرا و ستالىقلا اداره ائتدىكى آت و سوارى ليگىن، بخارىن ايجادينه قدر، تاريخ بويو- نجا انكارا ولانمايان اهميتينه باخماي راق *GUTI* لردەكى آت فرهنگى نى گورمەزلىكدن گليب لر، بۇ فرهنگ دىمرچى ليك، توخوما چىلىق، آت تربىهسى، شامان - آت، موسيقى - آت مناسبتلىرى كىمى چوخ مەم شاخەلىرى ايجىنەتلىر.

GUTI - لرو *KAS* - لارىن، اوغوزلار اولدوغونون اورتايا چىخماسى ايله بوگونه قدر ها وادا قالمىش اولان بىرچوخ كئرك لرتىق يئر- لرينه اوتورا بىلر لر. *M. ELIADE* يونا نلىلار لرتىق قوربان مراسىم لرىنى تورك قوموندا ن آلدىقلار لىنى يا زىر (شامانيزم، پايو چاپى ۱۹۵۱ پارىس) كى بو آتچاق اوغوزلار لرتىق انا طولويا يونا نلىلاردا ن قاباق گلمىش اولمالارى ايله اىضاح ائدىلە بىلر.

بوگونكو جغرافى آدلاردا بۇ صورئده آيدىنلىغا قووشور: بىتلىس دە *GUSI* فلاتى، ايتاليا دا *KUZKÖY*، آنا طولونون جنوب شرقىندە *GOGUSOS* قلعهسى، حتى بو كلمە لر: قفقاز (*KAF/KAS*)، خزر خوزلار و سايره... هند- اوروپائى دىللرون اول اؤن - تورك دىللى قوملار لرتىق ايران فلاتىندا ن، بىن النهرىن دن آنا طولويا قدر آت چاپدىر - دىقلار لرتىق باخىلىرسا، بو بۇيوك ساحە نىن تا غربى اوجوندا بئله يونانجا و لاتىنجه فرض ائدىلن بىرچوخ سؤز و مەفوملار لرتىق و حتى بىو دىللره عايد بعضى ريشە لر لرتىق توركجه اولدوغو جىرتلە گورولە جكدىر... ايران فلاتىندا ن، مئدلردن مىن ايل قاباق گئچمىش اولان اوغوزلار- ين بورا دا دا قديم توركجه كلمە لر، عادت لر، مراسىم و باشقا فرهنگى ايزلر بۇراخمىش اولدوقلارى بىر- بىر ميدانا چىخا جكدىر.

تارىخ كىتابلارى اوغوزلار لرتىق ۱۰۷۱ دە آنا طولويه گئتدىك لر لرتىق تىكرارلايىرلار، حالبوكى ايلك اوغوز كؤچمەسى اوجونجو مىن ايل مىلادد- دان قاباق، بوندا ن صونرا كى كؤچ لر ايسە ۲- ينجى مىن ايله بىرىنجى مىن ايللىرى آراسىندا (مىلاددا ن قاباق) اسكىت آدى آلتىندا باشلار... توركولوق تارچان لرتىق بورا يا قده ر خلاصە سىنى كىتردىگىمىز تدقىقا - تىنى، پروفه سور وجىه، خطىب اوغلونون تدقىقاتىنا اشارت ايله تاماملا- ماق ضرورى دىر.

پروفسور غطیب اوغلو آختاریشلارینی بئله بیر قیدایله باشلاپیر .

(جمهوریت ۱۵ مارس ۱۹۸۴) :

"هی تیت منبعلریندن اوکوره ندیکیمیزه گوره ، میلاددان قاباق ۱۲۰۰ ایللرینده آنا طولی نین شمالیندا GAS لار یا شاپیردی . هی تیت (HITI ویا HATTI) پادشاهی" اوچونجو هات توشیل "بوراخدیغی میخی یازیلی تابلت لرده ، قاس لارلا ائله دیگی محاربه نی قازاندیغینی ، آرا - لاریندا معاهده لر عقد اولدوغونو افتخارلا بیان ائتمکده دیر . آنجاق هی تیت قیرالی (پادشاهی) اوچونجو هات توشیل ، دولتی نین پایتختی اولان "هات توشاش" نین اطرافنی حصارلارلا هورمکدن اوزونو ساخلایا بیلمه میشدیر . خلاصه قاس لارین ، اطرافلاریندا کی فشارلارا قارشى ، یا شا - ییشلرینی دوام ائتدیره بیلیمک اوچون ، چوخ زمان ساواشماق مجبور - ییتینده قالدیقلاری ، صونرا کی ، منبع لردن ده آنلاشیلماقدا دیر . . .

میلاددان قاباق اون یئددینچی و اونونجو عصرلری آراسیندا ، بین النهرین ده ، بابل ده ، اوچونجو بابل سلسله سینی قوراراق و آلتی یوز ایل ، بابل تختینه قوتلی قیرالارینی (پادشاهلارینی) یئرلشدیره ن قاس لارین تورک اصلی لی اولدوقلارینی وثیقه لرله ثبوت ائتمیشدیم (جمهوریت غزه تی ۱۵ آوریل - نیسان - ۱۹۷۵) .

قاس سلسله سینی تاسیس ائذن "قانداش" دیر . قاس قیرالاری ، قوهوم لاری اولدوقلارینی بیلهره ک سؤیله دیک لری سومه رلؤین دیلینی جانلاند - یرماغا چالیشیپلار . قاس عالملى سومه رجه اوستونده آختاریشلار یا ریپلار ، آیریجا گینه اوزلرینه یاخین سایدیقلاری هی تیت لرین (هات تی لرین) دیل لریندن ده فایدالانمیشلار . بیلینجلی (آگاهانه) ایشله تدیکلری قاس پادشاهلاری نین آدلاری ، دلارین بنیه لری ، قورولوشلاری ، دیلیمیز باخیمیندان ده گر بیچیلیمه ز اولجوده مهم دیر . بو آدلارین بعضی لری نین نمونه اولاراق ایضاحی ، او دورلرده قاس لارین وارلیغینی بوتونله مکده یاردیمجی اولاجاقدیر . بئله بیر قاس قیراللیغی یالقیز دگیل ، بیر بوتو - نون پارچاسی دیر . قاس قیرالاری نین آدلاری بئله دیر :

قانداش (قان - داش) ، اقوم (آغام) ، قاش تیلیاش (قاس تیللی) ، قاس دیللی) ، اولان بوریاش (آلا بورو ، اوغلان بورو : آلا قورت ، قورت اوغلو؟) ، قارینداش (قارینداش) ، قاداشمان ائلیل (ائلیلین قوهومو ، قاداش - قاپی داش؟) ، قارا قارداش (قاراقارداش) ، قودور ائلیل (ائلیلین

قوتی ؟) و بنزهری آشنا کلمه لرله قاس متن لری دولودور .

دئدیگیمیز کیمی بو آدلار دیل بیلیمگی باخیمیندا دا چوخ مهم دیر .
بوگون ده عینی قوم مختلف منبع ، ماخذلرده "قاس" و "قاسقا" شکل لرینده
کئچدیگی کیمی "قاسقا ، قاشکا ، کاشقا" شکل لرینده ده کئچمکده دیر .
کلمه لرین ایکینجی هجا لاریندا کی "ق" و "ک" شکیلچی سی (پسوندی)
کؤکه (ریشه یه) منسوبیت معناسی گتیرمکده دیر . یئنه کلمه لرده کی "س"
و "ش" دگیشمه لری ده نمونه لره وقایدا لارا مطابق دیر . قاس لارا "کاشقا"
دئییلدیگی کیمی ، بین النهرین ده کی قاس لارا دا "کاش" ، "کاشو" دئییلیرد
پروقه سور خطیب اوغلو بورا دا قاشقایلارین اصل یوردوا ولان ایرا -
نین شمال غربی نین ده میلاددان ۱۷ عصر دن اونونجو یوز ایله قدر
قابا قکی دؤورلرده "قاسیت تورکجه سی" ساحه سی اولدوغونوقیدا ثلیر .
یئنه بو مناسبت له "قاس قولو" قبیله سی نین آدینا دقتی چکیر .

شمال آنا طولی دا "قاس ، قانقا ، قاشقا ، کاشکا" آدلاری ایله یا شامیش
اولان قاس لار ، هی تیت لرین بیخیلما سیندان صونرا بیزانس دؤورلرینده
ده وارلیقلارینی قورو یوبلار . بیزانسلی لاردا "قاستامونو" شهرینه قدر
گلیب قاس لارلا سا واشیلار ، قاسلارین تورک اصلیندن اولدوقلارینی قبول
ومدافعه ائدن نظریه نین ایشیغیندا بین النهرینه انن قاس تورک لری -
نین بیر قسمی نین ده آنا طولی یه یئرله شیب قالدیقلاری آتلاشیلما قدا دیر
بو وضعه گؤره میلاددان صونرا ۱۰۷۰ ایللرینده کی ظفر ایله اوغوزلارین
آنا طولی یه گیریشلری بوقومون ان آزا اوچونجو دفعه بو منطقه یه گیریش
لری دیر ، دئییله بیلر . لاپ اول سومه رلر ، صونرا پروتو - هات تیلر ، قاسلار ،
سلجوقلار بورا لاردا ن گلیب گئچیب یا دا بویئرلرده یوردسالیب و قالیبیلار .

یوخاریدا نمونه لرینی خلاصه اولاراق تقدیم ائتدیگیمیز اولار
بنزهر آختاریشلار سایه سینده تورکولوژی گئت - گئده تاریخیمیزین
قارائلیقلارینی آرادان آپاراجاق ، بیرچوخ مسئله لر حل اولاجاق ومجهول
لار بلله نه جکدیر . تورکولوژی نی انگل له یین عامللردن بیر یه ده تعصب
و کولتوروموزه قارش ی بسله نن کین و تحقیر حی لری ایدی . ائله کی بیر
کلمه نین ریشه سین ی تحقیق ده اونون مختلف دیللردن کلمه سی احتمالی
گؤزه آلینیب آختاریلیرکن شرق شناس لار دیلیمیزی اکثرا نظرده توتمور -
دولار . هابئله قوم لارین و قبیله لرین نسب لری آراشدیریلدیغیندا دا بو حال

دوام ائدیردی، شرقشنا سلا رین رفتاری بئله ایکن بوسا حه ده تحقیق و خاص بیلگی اولما یانلارین دا حالی بللی دیر، نهجه کی "یا واش" کلمه سی نین تورکی اولدوغونو تصادفا ائشیتیمیش بیر آقانی حیرت و چاشقین لیغی تاسفا کی، فردی و نادر بیر حال دگیل دیر.

سؤز و موزه بیزه گلن مکتوبلاردان بیرسی نین بیر پارا قرافسی ایله صون وئرسک یئری دیر:

اوخو جو موز بئله دئییر:

"دو نیا میزین بدبختلیک لریندن بیرسی بلکه ده لاپ بؤیوگو ملت لرین ائوز- ائوز لرینه، بوش سؤزلره و یالاندان باها نالارا واسطوره لره دایا- نیب، غرورلانما قلاری، ائوز لرینی او بیرسی لردن یوخاری راق گؤرمک لری و ائوز گه لرینی تحقیر ائله مک لری دیر، الله دو نیا میزی بو کبر و غرور و مفرط ملیتچی لیک بلالاریندان قورتا رسین و یوللاریندان آزاد- سلا ری هدا ییت ائله سین، بیر فکیرله شین، هرکسین "جعلناکم شعوبا و قبائل لتعارفوا..." آیه شریفه نین حکمی ایله- او بیر قوملار، فرهنگ لر و قبیله لری تحقیر یئرینه، نفرت یئرینه، دوشمنچیلیق یئرینه- "تانیماغا" و "تانیشماغا" باشلا دیغی گون زندگا نلیق داها آسان، داها یا خشی و انسانلار قارداشلیق و متقابل سئوگهی و احترام حس لری ایله داها یا خین اولاجا قلار."

صون

توضیح

م.ع. فرزانه ایله "آنا دیلیمیز و ملی وارلیغیمیز اوغروندا خا طره لر" مصاحبه سی نین بیرینجی حصه سی وارلیغین گئچه ن ایل صایی- لاریندا درج ائدیلدی، اوخو جولاری میزین درین رغبت و علاقه سی نی قا- زانمیش بو مصاحبه نین ایکینجی حصه سی مجله میزین بو صایی ایله- باشلاما لییدی، لکن ایکینجی حصه ده اشاره ائدیلمیش بیر نتیجه یازی و مکتوبو آختاریب و ممکن اولدوقجا اونلاری لازم گلدیگی یئرلرده یئرلشدیرمگه فرصت تاپماق اوچون، بوسایی دا مصاحبه دن مقاله نی بورا خا بیلمه دیک، بوسایی دا چاپینا امکان تاپا بیلمه دیگیمیز- مقاله نی گله جک صایی نین مقاله سی ایله بیرلیکده درج ائدیلمه سی نی وعده ائدیریک، "وارلیق"

آذربایجان ادبیات تاریخچه بیر باخیش

(۳۶)

یازان : آکادمی سین دکتروا دهیشت

کریم آقا صافی تبریزی (۱) : کریم آقا صافی ۱۲۸۴ هجری قمری ایلینده تبریزده

آنادان اولموش دور. او، مشهور خیرخواه حاج جعفر دایینی نین نوه سی دیر.

صافی هرچئنشیت شعرده طبعی نی دنه میش (تجربه ائتمیش) گؤرکملی شاعر لریمیز- دن دیر. گنجلیکده "میکده" آدیندا رستورانی واریدی. اورادا اؤز یازدیغی تصنیفلریندن "ضرب" چالاراق اوخوردو. بیرگئجه بیر یوخو گوردو، اوندان صور را رستورانی بوشلاییب، نوحه یازما غا باشلادی. صافی اولوموندن قاباق نوحه دن سوای بوتون شعرلری نین یان دیریلما سینی وصیت ائتدی و ائله ده اولدی، لاکن اسکین بری یازدیغی غزل لر و تصنیفلرین بعضی لری اونو تانیان و سئوئه لرین ازیری اولموشدی و صافی نین اولوموندن صور ادا هی اوخونوردی. صافی نین یازدیغی انتقاد ی، حماسی ولیریک شعر لر چوخ گؤزه ل و قدرتلی شعر لردیر. اونون فارسی شعرلری ده استادانه دیر. صافی انسان سئوهر، وطن خواه و احساسلی شاعر دیر، ملتینه و وطنینه بسله دیگی سئوگی و باغلیلیغی شعرلرینده منعکس دیر. معنی باخیمیندان دولغون اولان شعرلرینده تشبیه، استعاره چوخ دور.

صافی ۱۳۴۸ قمری ده تیغوشید خسته لیگیندن وفات ائتمیش و مشهدی اصغر آقا

ذهنی اونون وفات تاریخینی یازدیغی بیر قصیده ده ثبت ائتمیش دیر:

تاریخ سال فوتش، ذهنی چنین سراید

"ماراگمان که گردد، جنت مکان به صافی"

صافی نین شعرلری نین بیر حصه سی "گنجینه حسینی" آدلی کتابدا، سعادت

کتابخانا سی طرفیندن چاپ اولدی. کتابینا یکینجی جلدی چاپخانه یان دیغی

اوچون آرادان گئتدی. ۱۳۶۱ ده بو کتاب فردوسی کتابخانا سی طرفیندن

تازادان چاپ اولدی.

بورادا نمونه اوچون اونون تورکجه و فارسی شعرلریندن بعضی پارچالاری

درج ائدیریک :

غزل

نئيله ميشديم اي فلک ، بونوع خوار ائتدين مني
 سالدین عزت دن ، ذلیل روزگار ائتدين مني
 گونده بير آزاريله وئردين زبسکی دردسر
 متصل بیمار و زار و بیقرار ائتدين مني
 خسرو خوبان يانيندا اعتباريم واریدی
 بيلميره علمت نهدير ، بی اعتبار ائتدين مني
 زمهری عشاقه باخدين مستحقین تايمادين
 درد و غم چکمکه ، آخر اختیار ائتدين مني
 عقلیمی آلدین ، مقصر ائيلهدين ناحق یئره
 آخری یار آستانیندان کنار ائتدين مني

حضرت قاسم ديلیندن نوحه:

ای عمو، من بیر غزالم، قالمیشام صیاد الینده
 قویما بیر یالقیز جوانی مین نفرجلاد الینده
 ای عمو ی گلعداریم ، قالما ییب صبر و قراریم
 کیم گئوروب ای تاجداریم، قاننا داماد الینده
 آتش دل بیر طرفده ، دیلده نیسگیل بیر طرفده
 قانلی قاتل بیر طرفده، خنجر فولاد الینده
 مرغ دل قالدی هوسدن، آز قالیر چیخبین قفسدن
 قاسمین دوشدو نفسدن، فرقه ی بیداد الینده
 کیم گئوروب آخر بو حالی ، اوچی سیراب ، اوو یارالی
 گور گوزومده اشک آلی، رحم سیز صیاد الینده

ایندی روسلار تبریزه گلنده ، ومحمد علی شاه معزول اولاندا یازدی فی
 فارسی بیر مستزادینی درج ائدیریک :

گر دهم شرح من این تازه پریشانی را	ای وطن داده بباد
دل چو گیسوی پریشان شود ایرانی را	ای بدین مرحله شاد
بحریم حرمت دعوت بیگانه چــــرا	کو تورا رسم حیا

همه در ناله چنین بیهوده مهمانی را کشم از دست تو داد
 خانه ای را که مرا اوراست نه دیوار و نه در بردش راه گذار
 ناصه آن خانه که دزد است نگهبانی را خانه از دست بداد
 ز خدا بود که معزول شد آن شاه جهول شادمانم نه ملول
 شت پا زد بهم شوکت سسلطانی را نام او زنده مباد

بایرامعلی عباس زاده (حامبال) : بایرامعلی عباس زاده ۱۲۲۸ شمسی ده

رابین "دوننی" کندینده فقیر بیر عاٹله ده آنا دان و لموش و بیر مدت قدیم
 کتب لرده اوخویاندان صوراً چالیشماغا باشلامیشدیر. او، جوانلیغندا
 زادیخواهلیق جریانینا قوشولوب ستارخانین یاخین مبارزلریندن
 و لموشدور. ستارخانین باره سینده بئله دشمیشدیر:

ونون وجودونا پابنددیر منیم کونلوم

چکن او زحمتینه من اوزوم اولوم قربان

ظامی تربیه سی آلماییب او جنگاور

رشادتینه اونون خارجی قالیب حیران

عباس زاده جوانلیقدا "میرزا گلزار" تخلصی ایله شعر یا زیب و شعرلرینده
 خان، بیگ و اربا بلارین ظلموندن شکایت ائدردی، بیر مدت صوراً شمالی
 آذربایجانا گئدیپ، اورادا حامباللیقلا گئچیمینی تأمین ائتمیشدیر.
 عباس زاده شعر عالمینده طنز اسلوبونو سئچمیش و حامبال تخلصونو ایشلت
 میشدیر. اونون شعرلری زنبور، ملانصرالدین، ... روزنامه لرینده چاپ
 اولموش و شاعرشخصاً میرزا علی اکبر صابره تانیس اولوب و اونون بعضی
 شعرلرینه نظیره لر یازمیشدیر.

عباس زاده ۱۳۰۵ ده وطندن اوزاق، غربت ده وفات ائتمیشدیر.

بورادا نمونه اوچون اونون شعرلریندن بعضی پارچالاری درج ائدیریک:

اولوب شغلمیز آه و زار، آغلاریق

بیزه بد کئچر روزگار، آغلاریق

بازاق دردی میزدن سیزه آغلاریق

سفالت ایچینده یاشار آغلاریق

ه بیر فعله لیک وار گئدهک ایش گورهک

قالیب کوچه لرده بئکار آغلاریق

ناها یوخدو طاقت، دوراخ صبر ائدهک

دل و جان اولوب شعله زار آغلاریق

كڭچيب ظلم حددن، علاج ائيله يين
مظالم اليئندن هزار آغلار يق
آجيندان اولور جمله اهل وطن
كفن يوخ، قاليب بي مزار آغلار يق

شرقه حریت دوغارسا، منجه زحمت دن دوغار
شان وشوكت بيرليک ائتمکدن، حمیت دن دوغار
الده بايراقلار، دودا قدا، ديلده حریت سوزو
نايل اولماق مقصده البته غيرت دن دوغار

محمد حسين هوشي (بختيار) : محمد حسين هوشي ۱۲۹۸ شمسي ده تبريزده فقير
بير عائلده آنادان اولموش دور. مادی امکاملار و لما ديغي و چون تحصيلينه
ادامه وئرمه ييب، بير مدت پارچا و فرش کارخانلاريندا ايشله ييب، صونرا
باشماقچيلىق لا مشغول اولموش دور. او، ۲۵ ياشيندان شعريا زما غا باشلامش
وايلک شعريني کارگرلرين وضعينه عايد يازميشدى و شعرلرينده "بختيار"
تخلصونو ايشلتميشدير.

اي وئره ن هر عصرده دونيا يه زيننت کارگر
اولما حاضر چکمه گه بير بئيله ذلت کارگر
دسترنجينله ائديبن يئر اوزون آباد سن
منزلين ويرانه دير، هارداندى علت کارگر؟
بس نيه بوينو يوغونلار هئچ اوتانمير ذره جه

سن چکيرسن حقيقي آلماقدا خجلت کارگر
بختيار ۱۳۴۵ دا "مشعل اجتماع" آديندا کيچيک شعر مجموعه سي بورا خدى و
بو سبب دن ساواکين الينه دوشدو، اوندان تورکجه يازما ماغا سسوز
آديلار، لاکن بختيار آناديلىنى اونودا بيلمه دي. شعرلرينده وطن سئوگى
سى، خلقى آييلتماق و يوخسوللارى حمايت موضوعلارى عکس ائتميشدير.
بختيار شعرلرينده معجز و صابردن الهام آلميش و بعضا اونلارين شعرلرينه
نظيره لر يازميشدير. بورادا اونون معجزدن (ساقيا چيله چيخيددير،
اريب قار، يايوخ؟) مطلعلى شعرينه يازديغي نظيره نى درج ائديرک :

سؤيله ديم رماله : باخ، گور خلقيميز آنلار يايوخ ؟
صبح صادق ده خوروز بو اولکده بانلار يايوخ.

باخدی رمله، سؤیلهدی: وار بوردا بیرجادوی سخت
 نئچه مینا ییللردی غافل دیر بوخلق تیره بخت
 بونلارین عمرو- گونو اولموش فدای تساج و تخست
 بوبساطی پوزما غاسئل تک آخار قانلار یایوخ
 بو ایشه لازم دی چوخ ایمانلی انسانلار، یایوخ

سؤیله دیم: گر وار دعاسی، وئر آساق دروازهدن
 بلکه بونادان دوشونسون، چیخماسین شیرازهدن
 اؤلکده جهل و خرافات گر آشا اندازهدن
 ملتی نابود ائدر خونخوار سلطانلار، یایوخ
 ضدینه حاکم اولار طاغوتی فرمانلار، یایوخ

سؤیله دی: بیمار جهله یازماریق بیذر دعا
 اولماییب بسکی بولار حق و حقوقه آشنای
 م اؤزو، هم اؤلکه سی درد و بلایه مبتلا
 جهل اوزویله ائیله ییب بیربئیله نادانلاریا یوخ
 جهلدن الهام آلیر بوجنگ سوزانلار یایوخ

سؤیله دیم: ممکن دی بونلار جهلدن اولسون خلاص؟
 یا گئییه انسان کیمی علم و تمدن دن لیباس
 سؤیله دی: بیرلیکله بنیاد اولماسا اصل واساس
 اونلارا وئرمر اثر مینلرجه درمانلار، یایوخ
 "بختیار"، جهلده عاجزدی لقمانلار یایوخ؟

بختیار شعرلرینده فولکلور و موزدان و شفاهی ادبیات خزینه میزدن ده فایدا
 و یازدیغی بایاتیلاردا "آتالار سؤزلریندن" استفاده ائتمیشدیر:
 پالازا بورون اوغلووم
 بو آتالار سؤزو دور
 قناعت واردان اولار
 یوخدان قناعت اولسا
 ائلایله سورون اوغلووم
 بیرلیکده گؤرون اوغلووم
 اولماسا هاردان اولار
 آسیلماق داردان اولار

حاكىمى سىن ھەريانىن _____ تۆكمە خەلقىن آل قانىن
بىر مۇتل ۋار: قۇيرۇغۇ- اوزون دور بو دونيانىن

بختيارىن شەرلەيندە خەلقە باغلىلىغى و اونا نىسبەت دۇيدۇغۇ مەسئۇلىيەت
گۆزە چارپار، اۆزۈ بو بارەدە بىللە دىيىر:

ھەقىقىي يازىچى اۋنۇدماز ائلى اودور محروملارنىن دانىشان دىلى
شاعرگىرگ ائلىن دردىنى بىللە ائلايىلە آغلایا، ائلايىلە گولە

بختيار انقلابدان سونرا "انقلاب يولوندا" شەئرىيەت سەنئەت سەنئەتچىسى چاپ ائتدىردى،
بو اثر خەلقنىڭ قەيىش ۋاستىقىلىنى قازاندى، تەسەففۇكى شاعر "بختيار"
۱۳۶۵ - نەچىيلىن تىر آيىندا تەبرىز دەۋات ائتدى .

بختيارام، آل قانىما بوياننام - اۆز عەھدىمە، پىمانىمدا داياننام
من اولسم دە، آزادلىغىن نەمەسىن - قەبرىم اۋستەدە اۋخۇسسالار اوياننام

۱ - بۇ ماقالە آقاي يەھىيە شىدانىن "فروغ آزادى" دە چىخان ماقالەلەرىن ئىزدەن
فايدالاناراق يازىلمىش دىر .

حضرت محمد (ص) ین اوگود لری

مَا أَخَافُ عَلَى مَتَى لِأَضْعَفَ الْيَقِينِ

امتیم اوچون اینا می نین ضعیفیدن سوای قورخوم یوخدور .

مَا أَسْتَرْذَلُ اللَّهَ عَبْدًا إِلَّا خَطَرَ عَلَيْهِ الْعِلْمُ وَالْأَدَبُ

تانری هئج بیر قولونو دوشورمز ، مگر بیلک واردمی (ادب) اونا منع ائدرسه .

مَا أُعْطِيَ أَهْلُ بَيْتِ الرَّفْقِ الْإِنْفَعَهُمْ

مدارا (یا خشی گنجینمک) هر ائوه نصیب اولسا یارارلی اولور .

مَا أَنْكَرَ قَلْبُكَ فَدَعَاكَ

اوره گین قبول ائله میهنی آت .

مَا أُوذِيَ أَحَدٌ مَا أُذِيتَ فِي اللَّهِ

کیمسه منیم جن تانری یولوندا اذیت چکمه دی .

مَا تَصَدَّقَ النَّاسُ بِصَدَقَةٍ أَفْضَلَ مِنْ عِلْمٍ يَنْشُرُ

هئج بیر صدقه بیلک یا یماق قدر یا خشی دگیل .

مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا وَقَدْ خَلَقَ لَهُ مَا يَغْلِبُهُ وَخَلَقَ رَحْمَتَهُ تَغْلِبُ غَضَبَهُ .

تانری هر بیر شئی یار اتمیشسا ، اونو یئنهنی (مغلوب ائده نی) ده یار اتمیش

رحمتی نی ده غضبی نی یئنمک اوچون یار اتمیش .

مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورِثُهُ .

جبرئیل قونشونو او قدر سفارش ائتدی کی ، ظن ائله دیم قونشو ارث ده آ پارا جا

مَا زُوِيَ الدُّنْيَا عَنْ أَحَدٍ إِلَّا كَأَنَّهُ خَيْرٌ لَهُ

دنیا نی کیمسه دن آ لما زلار ، مگر خیری اوندا اولار .

مَا صَدَقَ أَفْضَلُ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى .

هئج بیر صدقه تانری نی یاد ائتمکدن یا خشی دگیل .

مَا ضَاقَ مَجْلِسٌ بِمُتَحَابِّينَ .

هئج بیر اوتورما یئری ایکی دوست اوچون دار دگیل .

مَا عَلَّمَ اللَّهُ مِنْ عَبْدٍ دَا مَةً عَلَى ذَنْبٍ إِلَّا غَفَرَ لَهُ قَبْلَ أَنْ يَسْتَغْفِرَهُ .

تانری قولون گناهیندا ن پشیمان ولدوغونو گؤرونجه ، قول باغیش — لانا ق

ایسته مه میش اونو باغیشلار .

استاد سید محمد حسین شهریارین آنادان اولماسی نین ۸۵ ایللیگی مناسبتی ایله تبریزده طنطنه‌لی قورولتسمای

۲۹ فروردین دن اوج گونلوک شعر و ادب و هنر قورولتایی ایرانین معاصر گورکملی شاعری سید محمد حسین شهریارین افتخارینا وزارت ارشاد دین و اداره کل ارشاد اسلامی استان آذربایجان شرقی نین رهبرلیگی ایله تبریزده کئچیریلدی.

بیرینجی جلسه چهارشنبه ۲۹ فروردین ده ساعت ۱۶ دا تبریز دانشگاهی نین وحدت تالاریندا تشکیل اولدو. حجت الاسلام محمدی اداره کل ارشاد اسلامی استان طرفیندن قوناقلارا خوش گلدین سؤیله ییب و شعر و شاعرین نقشی و وظیفه‌سی باره ده قیسا جا چیخیش نطق سؤیلدی. صونرا آیت الله ملکوتی نماینده امام و تبریزین امام جمعه‌سی خطابه کرسی سین آرخاسینا کئچیب خیر مقدم دئمک له یاناشی شعرین قدرتی و شاعرین وظیفه‌لری حقینده دانیشیب و سؤز و کلامی دنیا دا یگانه و ابدی قالان و حادثه‌لردن ابدی قورونان عامل کیمی قیمتلندی ریب شاعرین جمعیتده معلم نقشینده اولدوغونو بیان ائتدی. شعر تیلیغ و تهییج واسطه و کسرلی بیر سلاح کیمی قیمتلندی ردی و شعرین درین تاثیر و نفوذو حقینده فکر و ملاحظه لر سؤیله دیکدن صونرا اؤزونو ادیب و شاعر لسه توتاراق سؤیله دی :

" شهید پرور ملتیمیزین یگانه توقعو سیزلردن بودورکی، انقلاب اسلام می نین حقیقی ماهیتینی، اونون الهی قدرتی و اهمیتینی اؤره ک سؤزو ایله بیان ائدیب، ملموس بیر شکلده جلوه لندی ره بیله سینیز. ... " صونرا دا وزارت ارشادین قائم مقامی قارداش دکتور بروجردی حجت الاسلام دوکتور حاتمی وزیر ارشاد طرفیندن شاعره و قوناقلارا تبریک سؤیلویوب و بومراسمی قوروب ترتیب ائدنلره تشکر ایله دی . دانشگاهین بؤیوک سالونو (تالاری) مین لرله شهریار هوا دارلاری واسطه‌سی ایله دولو ایدی. نئجه دئییل لر بیر ایگنه سالما غایریوخ ایدی. دانشگاهین محوطه‌سی ده شهریار سئوهر آذربایجانلیلار طرفیندن دولو اولدوغو حالدا تکبیر و صلوات سس لری گویلره اوجالیدیغی بیر صورتده دانشگاهین تالاری و محوطه‌سی ازدحام و هیجانا غرق اولدو و بیر شرایط ده آقای مشفق کاشانی اؤزونون استاد شهریارا حصر ائتدیگی گؤزه ل "معبد

خورشید" قصیده سینی اوخودو، صونرا شرقشناس، نظامی و شهریار شناس دوکتور غلامحسین بیگدلی - پروفیسور "شهریارین دنیا شهرتی" باره ده معروضه سینی سؤیله دی و جماعتین تمناسی و شدتلی استقبالی سایه سینده استاد شهریار خطابه کرسوسو آرخاسینا کئچیب چوخ شدتلی و حرارتلی آلقیشلارلا قارشیلاندیقدان صونرا شعرا و خوماقا باشلادی و اغوزونون "شهید زنده" آدلی شعرینی اوخویوب حجت الاسلام خا منهیی ریاست جمهور حضرت لرینه اتحاف ائتدی صونرا دا مجلسده کی لرین خواهشینه اساسا ایکی قطعه تورکجه شعر اوخودو و گورلو تکبیرلر و صلوات لارا یله قارشلاندی. شهریاردان صونرا آقالار مهرداد اوستا، گلشن کردستانی، خانم سپیده کاشانی، دوکتور مصطفی اولیائی، حمید سبزواری شهریارا حصر ائتدیگی شعرلری ایله چیخیش لار ائدیب بؤیوک شهریارا تبریک سؤیله دیلر جلسه ده یوزدن آرتیق ایرانین مختلف شهرلریندن گلیمیش شاعر، دکتر شیرازیان نماینده ریاست جمهوری، حاج سید جوادی معاون هنری وزارت ارشاد اسلامی و بیرسیرا مشهور دولت و فرهنگ خادملری اشتراک ائدیردیلر فروردینین ۳۵ - یندا ساعت ۱۶، جلسه باشلادی استاد محمد تقی جعفری بیر ساعتلیق ~~مدرجه~~ و درین مضمونلو فلسفی نطقینده کلاسیک شعرین یارانماسیندان، انکشافیندان و اونون مقصده اویقون اولسوب و مبالغه لردن اوزاق اولدوغو صورتده درین مثبت تاثیرلردن دانیشدی. شاعر شهریارا تبریک دئییب جان ساغلیغی آرزو ائتدی. آردینجا مشهد نماینده لریندن آقای قدسی قرآن شریفدن آیه لر تحلیل ائدیب صونرا شاعره تبریک سؤیله ییب اغوز مضمونلو شعرینی قرائت ایله دی، دوکتور اولیائی، خانم سپیده کاشانی، سید احمد فخر مهدوی کرمانی شاعر لیسر طرفیندن محمد علی جنابی، علی نظمی و بی نام تبریزین اغوزوندن، سیروس شجاعی فر (منشط) اهوازدان گلن لر طرفیندن قوجا مان شاعر اسفندیار غضنفری لرستان نماینده لری طرفیندن، شهریارین قدیم و صمیمی دوستلار - یندان اولان آق ساچلی و نورانی و پیرانی محمد آقاسی "دانش" خوی شهری نماینده لری طرفیندن صمیمی و گؤزه ل شعرلری ایله تبریک سؤیله دیلر و احوالات جشنین اوچونجو گونو ده عین شدت و حرارت و صمیمیت لده دوام ائله دی. اوچونجو گون ده شهریار بیرنجه فارس و تورک دیلینده اوخودو کی، اونون تورک دیلینده اوخودوغو شعرلرینی بورا دا درج ائله ییب وارلیق مجله سی نین اوخوجولارینا هدیه ائدیریک :

شهریارین ایکی فورمادا بؤیوک رنگلی شکیل لری وتورکجه شعرلری
نین دئوردونجو چاپی وائله جه ده "نغمه های خون" شعرکتا بچاسی جشنین
قوناقلارا هدیه سی کیمی نشر اولوندو.

هر اوج جلسه ده کئچیریلن مراسم تبریز تله ویزینو واسطه سی ایله
نمایش ائتدیریلدی. واونلارلا عکاس، قلم چکهن وغیره مراسم ده فعال
اشتراک ائتدیلر. بو مراسم ده شهریارین حیاتی حقینده ده بیر فیلم
گؤسته ریلدی.

دوکتور غلامحسین بیگدلی - پروفیسور

=====

درجهان امروز و دررفتار
انسانهای امروز فقط اشرار
انسان گرایانه می تواند
ماهیت و ارزش راستین انسانها
را به آنان بازگرداند و انسانها
را به خود آورد. "شهریار"

شهرت جهانی شهریار

چرا شهرت ادبی شهریار جهان شمول شده است؟
گویند وقتی یکی از اساتید ترجمه شعر "پیام به انشتین" شهریار را
برای آن ریاضیدان و نابغه روزگار خواندوی با احترام و حیرانی و تعجب
سه بار به افتخار این گوینده از جای خود برخاست و اشک شوق در دیدگانش حلقه
زد و زیر لب چیزهایی با خود گفت و زمزمه کرد که کسی نشنید چه بود و چه گفت
فقط خدای داند و انشتین.

من سخنرانی خود را با خواندن این قطعه "انشتین" شهریار که نشانگر
روح پرفتوح و انسان دوست و درعین حال میهن پرستانه و الای استاد شهریار
است آغاز می کنم

اینجا نب افتخار می کنم که به سهم خود حق شاگردی استاد را بجای آورده
و این شاهکار جاویدان یعنی شعر "پیام به انشتین" را به زبان ترکی آذری
ترجمه نموده و به جهان علم و ادب ترک زبانان عرضه داشته ام.

در افتخار یک وزارت ارشاد به اینجا نب داده است مطلب چنین عنوان
شده: "شهرت جهانی شهریار" می گویند: مشک آن است که خود ببوید نه
آنکه عطار بگوید. به تحقیق استاد سید محمدحسین شهریار (بهجت تبریزی)
یکی از شعرا و گویندگان بزرگ روزگار ما است که بی هیچ واسطه و دستاویز و

مدح و ثنای دیگران توانسته است از گوشه اطاق محقر خود جهان بگیرد و شهره آفاق گردد و آوازه هنرش از مرزهای کشور فرا تر رود و جهان شمول گردد. استاد فقید سعید نفیسی که درباره عارف ربانی بزرگ مولانا جلال الدین رومی در مقدمه کتاب "لب لباب" ملاحسین کاشفی داد سخنوری داده است چنین نوشته است :

"روزی پدری که از بلخ می گریخت در راه بدیدار پیری شصت ساله در شادیاخ نیشابور رفت کودک خردسالی در این سفر با پدر همراه بود. فرید الدین محمد بن ابراهیم عطار نیشابوری، پیر شصت ساله روی از جهان در کشیده، چون بهاء الدین بلخی را در سرای خویش دید و نظر بر آن کودک خردسال - جلال الدین محمد افکند گفت : - زود باشد که این پسر آتش در سوختگان عالم زند... زد و شد، چنانکه دیدیم و شنیدیم اکنون نزدیک ۷۵۰ سال از آن آتش افروختنهای می گذرد، خدا داند که چنان ملیونها مردم را آن آتش در گرفته است. شیخ زاده بلخی از گوشه خانگاه قونیه جهان بگرفت و به به که چه آسان است و چه دشوار است جهان گرفتن"

آری برای آن کسی که یزدان این نیروی سحرانگیز را در نهاد او نهاده بسیار آسان است و آن دیگری را که این مایه در گوی او راه نیافته چنان دشوار است که اگر عمرها زید باز بدان نتواند رسید.

شهریار نیز بسان مولوی از گوشه اطاق محقر خود جهان گرفت و شهره آفاق گشت و امروز به افتخار او این مراسم بزرگداشت مجلل از طرف وزارت ارشاد اسلامی برپاست، و تو گوئی این سخن وصف الحال را شهریار مانندی دیگر آنها ما تش نخواستیم و ندانسته در یکی از غزلهایش چنین آورده است : ای سکن در تو بظلمات ابد جان بسیار * عمر جاوید نصیب دیگران خواهد شد و بدینگونه است که جهانگشایان و فرمانروایان چند صباحی بیش نمی توانند در عرصه جهان با تاخت و تاز و قتل و کشتار حکومت نمایند و سیادت و رزندولی دانشمندان و اهل علم و معرفت مانند مولوی ها، سنایی ها، سعدی ها، حافظ ها، نظامی ها، شکسپیرها، ولترها، هوگوها، تولستوی ها و شهریارها پیوسته بدلهای و جانهای فرمانروایی خواهند کرد و زنده یادمی باشند و به ابدیت می پیوندند، باز شاه در از سخن خود شهریار می آوریم :

فرمانبر شیطان تن گر خواهی یم معذور دار

من در قلوب عاشقان فرمانروایی می کنم

راز نفوذ کلام و قدرت سخن شهرت جهان شمول شهریار در این است که

تمام گفته‌های شاعر عالیقدر از دل برخاسته و لاجرم بر دلها نشسته است .
شهریار می سوزد و می سوزاند ، می افروزد و می افروزاند ، می گیرد و
می گریاند و گاهی نیز می خندد و می خنداند و این حالها از هنگامی که
روح و جان او با نور عرفان روشن تر شده جذابتگر گردیده است و به قول مولوی
مرده بدم زنده شدم ، گریه بدم خنده شدم

دولت عشق آمد و من دولت پاینده شدم
شهریار پیرو مکتب ادبی و عرفانی حافظ است و مکمل آن مکتب است
و بقول خودش هر چه دارد همه از دولت حافظ دارد ، و باز هم خود گوید :

در همه شهر به شیدائی من شنیدائی
و چون سخن حافظ جهانگیر است ، طبعاً سخن شهریار نیز که سوز دل و اشک
روان و ناله شب را از استاد و پیرش بهارمغان برده است جهانگیر و جهان
شمول خواهد بود .

اینجا بهما جرائی اگر اجازه بفرماید اشاره کنم :
شهریار سالها در حسرت دیدار و زیارت مزار استادش می سوخت و می ساخت
و این امکان دست نمی داد و در این تمنای عاشقانه در غزلی این طور می
سراید :

دیدمت دورنمای درو بام ای شیراز * سرم آمد به سرسینه ، سلام ای شیراز
توسن بخت نه رام است خدا میداند * ورنه دانی که مرا چیست مرام ای شیراز
تا آنجا نیکه با التماس به مولد و مدفن پیر شیراز شاعرو عارف و فیرورخود
می گوید :

زان می لعل که خمخانه بحافظ دادی * جرعه ای نیز مرا ریز بجام ای شیراز
و سرانجام خطاب به پیرش :

شاید از گرد و غبار سفرم نشناسی * شهریارم بدرخواه غلام ای شیراز
بعدا که امکان به او دست میدهد و طالع یاری مینماید و زیارت مزار
استاد نایل می گردد از این سفر چند غزلی بهارمغان می آورد که از شاهکار
های شهریار در شمار است و برای شعرو ادب فارسی ره آوردی بس گرانبها و
کم نظیر .

گویند در طول مدت اقامت خود در شیراز ، شبهای شهریار شب زنده دار
سر مزار حافظ گذشته و از تربت او همت خواسته است تا سرانجام روز وداع
رسیده و در آن روز شهریار با این غزل جانسوز از پیرو مراد و استاد خود

خدا حافظی نموده است که ما چندبیتی از این شاه غزل را که بزرگترین
یادگار "جشن و هنر" حافظیه است بسمع شنودگان محترم می‌رسانیم:

به تودیع تو جان میخواهد از تن شد جدا حافظ

بجان کردن وداعت میکنم حافظ خدا حافظ

شناخوان توام تا زنده‌ام اما یقین دارم

که حق چون توستادی نخواهد شد ادا حافظ

من از اول که با خونا با شک دل وضو کردم

نماز عشق را هم با تو کردم اقتدا حافظ

هم از چاهم برآوردی رهم را هم نشان دادی

که هم حبل المتین بودی و هم نور الهدی حافظ

تو صاحب خرمی و من گدائی خوشه چین اما

به انعام تو شایستن نه حد هر گدا حافظ

بشعری کز تو در آغاز عشق کودکمی خواندم

بگوش جان هنوزم از خدا آید نسا حافظ

بروی سنگ قبر تونها دم سینه‌ئی سنگین

دودل با هم سخن گفتندی صوت و صدا حافظ

تا اینکه می‌فرماید:

مگر دل میکنم از تو بیا مهمان براه انداز

که با حسرت وداعت میکنم حافظ خدا حافظ

بتحقیق آوازه چنان استادی و چنین استادی بایستی هم‌جها نگیر شود

در بحث دیگری که می‌خواهم بعرض برسانم که چگونه صیت و آوازه شهریار

جها نگیر شده است علت همان روح انسان پروری و نوع دوستی بحد کمال و

نبوغ خدا دادی می‌باشد که با روح خدا شناسی و حق جوئی و حق خواهی او

ممزوج گشته که این احوال روحیه مانند شریان حیاتی آثار شهریار در

تمام گفتار و اشعار او سیلان دارد و در کلیه شعرهای شهریار از فارسی و ترکی

بچشم می‌خورد و چشمه زاینده و یابنده این انسان دوستی و خدا پرستی و

توجه بمبدأ و معاد روح پرفتوح سرشار و خدمتگذار و ایمان کامل او به

آفریدگار است که پیوسته الهام شاعر را از منبع و سرچشمه حق و وجدان و

محبت ملهم نموده و با عرفان می‌جوشاند و بردا من زندگی و بشریت میریزد

و صاحب دلان و انسانهای بشر دوست را به رقت می‌آورد و همراه شهریار همه و

همه یا رستم دیدگان بوده و به استعمار گرانی که خون یتیمان و اشک

فقیران را جاری می سازند و با عرق پیشانی مظلومین کاخهای ستمگری و جباری خود را بر روی اجساد و استخوانهای آنان پی ریزی می نمایند و در آن کاخهای سربلک کشیده و برا فراشته، به عیش و نوش و بادیه گساری و کامیابی شب را بر روز و روز را به شب می آورند و هیچ عمل مثبت و خدا پسندانه انجام نداده و باری از دوش جا معه برنمیدارند و انگل و ارسربا رگردن مردم و وبال اجتماع هستند، نفرین می کنند، شهریار بر آنان می تازد و یکی از پیشقدمان و پیش کسوتان جهان شعرو ادب زمان ما است که خواستار نجات انسانها از جنگال زور و زر و بردگی و زنجیر استعمار و اسارت می باشد و آنی از این مسئله غافل نبوده و نیست، و برای اثبات مدعای خویش اجازه بفرمائید که چند سطر از مثنوی "صدای خدا"ی او را که سبب شهرت جهانی او گشته هم بفارسی و هم قسمتی به ترکی که در شهر باکو ترجمه و چاپ شده است بخوانیم مادر این باره به منویات و تعنیات شهریار بزرگ بیشتری ببریم و به قدرت هنر و وسعت فکر بلند شهریار توجه نمائیم و ترجمه، این قبیل آثار است که شهرت شاعر را جهان شمول ساخته است.

آدمیان، شاخه و برگ همنند * کاینهمه، از یک تنه، آدمند ...
 اجازه بدهید دنباله مثنوی را با ترجمه ترکی آن بخوانیم و در اینجا با ستحضار حضار محترم می رسانی که در آن سوی ارس آثار شهریار به ویژه اثر جاویدان و بزرگ اثر او منظومه "حیدر بابایه سلام" در باکسو، تفلیس، عشق آباد و دوشنبه و تا شکند بزبانهای این ملتها ترجمه و بکرات منتشر گردیده است و ما نسخی از آنها را در اختیار داریم.
 اسندی اجازه و قرین "حقین سسی" شعری نین آنادیلیمیزه منظوم ترجمه سی نین بیرپا رچاسین او خویوم، بودور آذربایجانین شاعر او غلو غصکار قودور قانلارا مراجعه ائده رک فریاد قوپا ریر او ونلارین ایچ اوزلرینی افشاء ائدیرو لعنت یا غدیریر :
 ... سن ای قلینج چکیب ناحق قان تئوکسن

کیمه قالدیریرسان او قیلینجی سن ؟
 سیر ائت قارشیندا کی جان سیرداشین دیر
 انسان دیر، دئمه لی قان قارداشین دیر
 نه دیر بو آرقین لیق، بو قودور قانلیق
 او قانلی سنگری سئیر ائت بیر آنلیق
 قارداشین قانی دیر آخیر دمدم
 دشمن صاندیقی نین سینه لرینده ن

طبیعت او بئویوک آق ساچلی آتسا * بیزی بخش ائدهنده بو کائناتسا
 جان وئردی، قان وئردی، غیرت وئوردی او
 بیزه انصاف وئردی مروت وئوردی او
 بیزه ال وئردی کی امدادا چاتاق * پیخیلان مظلومون قولوندا توتاق
 بیزه عقل وئردی، وجدانلی متین * درک ائدهک دردینی بشیریتین
 سوسون او اورهک کی بوزدان صیوقدور
 اوزولسون او قول کی، یاردیمی یوخدور،
 کوراولسون او گئوزکی، آلوانمیا * بیر مظلوم کونلونه ایشیق سالمیا
 انسان دردلرینه بیگانه انسان * قوروبیرکوتوکدورباشدان بینادان
 بوقوجا دونیانین شیرینه سن گل * طبیعت نه قدهر گوزه ل، مکمل
 بس هاردان یاراندی ایکی تیره لیک؟
 هاچان زهرلندی بو قان، بو ایلیمک؟
 نه دیر بوجانی لیک، بو اؤلوم بو قان؟
 بیزکی، تمیزایدیک، باشدان بنیاددان؟
 سن ای ملک دن ده مقدس انسان؟ * ای آدی گونش له قوشا دایانان
 چون ملک ایکن ابلیسه دوندن * قیزیل تک صاف ایکن قارالدین، سو
 ظلمته چئوریلدین، سن نور اولارکن * باتا قلیقا دوشدون بوللورا ولارکن
 دونیا یا اودآلوو تئوکورسن بوگون * دونن قوردوقونو، سوکورسن بوگون
 گئیده اولدوزلارا سیقال چکیرسن * آنجاق یئرا وزونده زندان تکیرسن؟
 شاعر یاراماز مستکبیرلره و آلقاق مستعمره چی لره اوزتوتاراق
 اونلاری غضبله وحدتله قامچی لاییروا ونلارا نفرت آتشی آچیر :
 سیز ای مستملکه هوا دارلاری دونیانین مدنی جانا وارلاری
 یوردلاری قورد کیمی قامارلایانلار دونیا همین یئردن حاصارلایانلار
 راکت له، تانک له، توپلا، توفنگ له
 جیلز بیر اورهک له، داربیر دیلک له
 بو بئویوک دونیانی تیکه له یین لر * انسانلیق آدینی لکه له یین لر
 بیلک سیزین اوچون فتنه دیریا لیمیز
 ایشیقی بیکدن قوپا ریرسسینیز ...
 صونرا دئونوب بوتون بشریته اوز توتور :
 بیر آنلیق ال ساخلا آیل ای انسان
 آخی نه دن اوترو وورها وورداسان ؟

بیرباخ اطرافینا گوردونیا نه دیر؟ * صونو گوردونمه یین بیر خزینه دیر
 نه رنگین یارانه میاش آنا طبیعت * تورپاقداسخاوت ،سودا سخاوت
 آلمالی،آرمودلو بویا غلارسنین * سعادت قایناقلی بولاقلار سنین
 گوردنیا سنین چون نه لرساخلاییر * داشلارین قوینوندا گوهر ساخلاییر
 صاقیمیز،صولوموز گوموشدور،زردیر * دونیا نین ثروتی دنیا قده ردیر
 طمع خلوونو پیغسا گر بشیر * بونعمت ،بو ثروت هامیا یئتهر
 حثیف بو مطلبی بیلمه یین لر وار * انسان هارایینا یئتمه یین لر وار
 بیزیم قلب لریمیز بیرلشسه اگر * انسان هرا ولدوزدان پارلاق گوردور

بیرلشسه دونیا دا میلیارد اوره ک لر
 بوتون آرزولارا یئتیشه ر بشیر

به جاست که یادآور شویم که آثار جاودانه شهریار تنها در اتحاد
 جماهیر شوروی ترجمه و منتشر نگردیده این آثار بویژه اثری همتا و جاویدان
 "حیدربا بایه سلام" او در ترکیه،در عراق،در ایتالیا نیز ترجمه و نشر گرد-
 یده است و در بیشتر مراکز تورکولوژی کشورهای غرب و ایالات متحده امر-
 یکا منظومه "حیدربا بایه سلام" بمثابة سند زنده و گویای زبان ترکی-
 معا صراذربا یجان در مرکز دقت و اهمیت قرار گرفته تدقیق و تدریس می گردد،
 برای مثال در کشور همسایه مان ترکیه آقای پروفیسور محرم ارگین استاد
 تورکولوژی دانشکده ادبیات استانبول کتابی در ۲۵۰ صفحه درباره زبان
 ترکی آذری بنام "آذری تورکجه سی" تالیف نموده و بعد از ذکر مقدمه
 درباره این زبان متن "حیدربا بای" شهریار و پاره از منظومه هائی را که
 در شان حیدربا بای به ترکی آذری سروده شده است در کتاب خود نقل نموده و
 ضمن بررسی صرف و نحو زبان ترکی آذری از این متون بعنوان شاهد و مثال
 و نمونه استفاده نموده است. کتاب در سال ۱۹۷۱ از طرف دانشکده ادبیات
 استانبول به چاپ رسیده است.

علاوه بر این باز در ترکیه از طرف "تورک کولتورو آراشیرما انستیتوتو" و
 کتابچهای بنام "شهریار و حیدربا بایه سلام" از طرف دانشمند فقید احمد
 بیگ آتش در سال ۱۹۶۴ در آنکارا طبع و نشر گردیده است. همچنین در شهر
 کرکوک عراق "تحت تاثیر ادبی منظومه حیدربا بای شهریار شاعر عبید
 اللطیف بندرا و غلو ترکمان منظومه ترکی "گور گور بابا"ی خود را
 ساخته است که با این بند شروع می شود:
 گورگور بابا و اختی گلدی بیر گورلا

آتش سا جیب یوردوموزا بیر نـورلا

یا ق کین لری ، یوره ک لرده اوقـورلا

آیدینـلـات تـئز قـارـانـلیـفی هر یـانـسی

سیل گؤزلردن سئل لری هم دومـانـسی

دهها از این قبیل نظیره ها که در خود آذربایجان شمالی و جنوبی برشته ی

نظم کشیده شده است و شهرت شاعر را جهان شمول تر ساخته است .

جا دارد در اینجا از خدمات محله "وزین" واریق" در انتشار

آثار فارسی و ترکی شهریار و مقالاتی در حق او یادآور شویم و سپاسگزاری

نمائیم . همچنین از گردآورنده آثار ترکی شهریار آقای یحی شیدا **فکرنامه**

... دنباله کلام را ادامه می دهیم :

اگر شهریار با شعرو غزلهای عاشقانه و رباعی خود در عنفوان جوانی

چنانکه افتد و دانی لرزه بر جان جوانان و دلدادگان انداخته است همینکه

به عرفان و معنویت گرویده و پابسن گذاشته و از دنیا دست کشیده و به عشق

الهی گرائیده و نظایر اشعار پر مایه "صدای خدا" ، "شعرو حکمت" و اشعار ی

از این قبیل ایجا دنموده و مانند شربت گوارائی یکام تشنگان وادی حقیقت

و سالکان راه انسانیت ریخته است . آری پس جای شکفت نیست اگر بگوئیم :

از گوشه خانقاهی و یا اطاق محقری می توان جهان گرفت ، با اینحال عشق

شهریار به میهن و زادگاه خود همیشه قوس صعودی پیموده است چونکه حسب

الوطن را نیز از ایمان دانسته است .

شاهد صادق این عرایض اثر جاویدان "افسانه شب اوست که در آن در

آغاز شب و جلوه های شب و خاطرات شب نا مزدبازی روستائی گرفته با تصویر

صحنه های دلپذیر عشق و جوانی ممزوج کرده تا رسیده به ذروه های حس میهن

پرستی شاعر یعنی به صحنه "شیخون" ... آن شبیخونی که تیشه بر ریشه هستی

ما زد و قلب ما را دونیم کرد ، اینک ابیاتی از این صحنه دلخراش و دردناک

شیخون و هولناک و نا جوانمردانه ی قزاقهای خون آشام تزاری در موقع

تسخیر هفده شهر ایران و هجوم به آخرین نفرات ایلات غیور و جانبا ز و مرزداران

ایران عزیز و مسلمانان مؤمن به هنگام نماز با مدادی وراز و نیاز صبحگاهی

و قتل عام همگانی میهن پرستان اصیل و مدافعین با بیل و کلنگ در برابر

توب و تفنگ ، آری قزاقان خونخوار و عاری از عاطفه و وجدان تزاری یعنی

آرتش خونخوار امپراطوری روس حتی شیرخوارگان ما را با سرنیزه سوراخ

سوراخ می نمایند که در این اثر حزن انگیز شنونده ضجه های کودکان و شیون

مادران و غرش جوانان و نعره دلیران از جان گذشته را در لابلای سطور این

حماسه‌ی محزون می‌شنود و بر خود می‌لرزد و من افتخار دارم که ترجمه‌ی این اثر را هنگام اقامتم در آنسوی مرز با همه‌آن سختگیرها و سانسورها بموقع در بیست هزار نسخه انتشار داده‌ام.

اجازه به فرمائید چند مصراعی نیز از ترجمه‌ی ترکی افسانه‌ی دهشتناک برای آذری زبانان محترم بخوانم :

گئجه گورموش دور کی، قوشون سئل کیمی * یوز بلاگتیره ن مدهش یئل کیمی
گئجه با سقینا با شلامیش بیر دن * گولله دولو کیمی یا غمیش هریئر دن
گورموش کی قفقازینا یگیدا ائلری * عاجز دیر، سیلاح سیز قالیب ال لری
قازاق آلائی * ری چارین امری ایل * نئحه قان اوددور ورا و مظلوم ائل
با یراق دالقالانیرا و ستونده قارتال * ائلره گتیریر صونسوز غم ملال
سالدا تلار دوز و لوب سیرا یا دور دشر * زنجیر تک اوزانار یوللاردا صفلر
اوردو سیرا سیرا قونور ایره لی * توتوموش دور سلاحدان هامی نین الی
آمین ایشقی دا، فلک ده صونموش * قارانیق اوروزه قولدور اءونموش
داغدان آشیب گلرسیل کیمی بلا * قاندان داغا داشا ایز سال - سال
خائین اوغرو کیمی اهما لجا، یا واش * باسقین ائده نلرین اوره گی دیر داش
قارا ایلان کیمی با مرد عسگر لر * بیزیم تورپاق اوسته ایمک لی پیر لر
سیل کیمی تئوکولوب داغ اتگیندن * توستوتک قالخیرلار تپه یه بیردن
قشون گاه یا ییلیر، گاه دا توپلانیر * باخانلار گاه مئشه، گاه بیرداغ سانیر
بیلدیر چین دالینجا گئده ن تولاتک * هامی یوسا یوسا یوگور ورتک - تک
ائلین یا تدیغینی بیلیر اهریمن * هجوم با شلاییر داغدان، دره دن
تولکولر، چاققاللار ایشلتسه حیل * یا تمیش هر اطلانی توتار مکر ایل
داغ دره آلیشیب اودلانندی بیرده ن * مدهش محاربه با شلانندی بیرده ن
صانکی شیمشک چا خدی گوی گور و ل — دادی

آل و ولار یوسگوردو، تورپاق گ — و ر لادی

اولوم قهقهه سی توتدی هریانی * توکدو یارپاق کیمی یئر ه انسانی
اغل قالخیب یو خودان قویاردی فسر یساد

با بالار رسمی ایلله باشلادی جه ساد

تله سیک یا تاقدان دور دولار گنج لر * ائلله ظن ائتدیلر قویوب دور محشر
بوغوناق سس ایلله چکدیلر نعره * ال آتدی قلینجا، بیر ی هنجاره
قو خودو داغ، دره بار و تدان قاندان * کفن سیز حسدله دولدو بیسایان
ووروشان قوه لر سئل کیمی جوشدو * چا تبب بیر بیرینه ونلار قووشدو

گنجه گوردوشجه بیرسلاح سیز ائسل * ووروشور، سلاحی خنجر، قیلینج، بیل
 او هجوم ایله بیرتوپ، توفنگ ایله * بودفاع ایله بیر کولونگ ایله
 بواونو، او بونو ازیر چئینه بیر * قیامت قویموشدور یئرگئی تیتیره
 قورخما زمارال کیمی اعلان قادینلار * کی، شیرین باغرینی بوینورلایار
 ارلرین دالینجا، چیگینده بیللر * مرمرسینه لری ائتمیش لر سسپر
 قالخیب تپه لره، داشلارایر باش * دشمنین باشینا یاغدی ریرلار داش
 * حال میرسیم به آثارتکی شهریار *

اشعار ترکی شهریار اگرچه بمقدار اندک بلکه از یکصدم شعر فارسی او
 کمتر است. لیکن درافزودن شهرت و منزلت شاعر در مقیاس جهانی، تاثیر
 بسزائی داشته است. منظومه «حیدربا» است که بیش از دیگر اشعار و آثار
 وی برای او شهرت آفریده و گوینده اش را شهره آفاق ساخته است، بویژه
 در کشورهای همجوار و همسایه ایران باعث محبوبیت روزافزون وی گردیده
 است.

متاسفانه گروهی متعصب و کم مایه به شهریار تاخته و براو خرده گرفته -
 اند که چرا بزبان ترکی آذری یعنی مادری خود چند مصراعى نیز سخن گفته و
 زبان گشوده است و اقلاً زهی خودبینی و بی انصافى که حتى شخص را از سخن
 گفتن بزبان مادری خویش منع نمایند. و حال آنکه علاوه بر هرگونه تعلقات
 قومى و نسبى و سببى و ارضى و غیره بقول لسان الغیب
 یکی است ترکی و تازی در این معامله حافظ

حدیث عشق بیان کن به هر زبان که تو دانس
 علاوه بر حق طبیعى مسلم هما نطوری که خود شهریار مى گوید: - روزی ما -
 مور میشود که ازسوی خالق به جانب مخلوق برود و بی خبر تهران را ترک
 نموده راهی آذربایجان میگردد. اینجا است که در لابلای سطور آثار پربار و
 جاویدان و غنی ترکی آذربایجانی او جلوه های خدا شناسی، عشق به مردم،
 میهن پرستی، خاطرات زادگاه، پاس فرهنگ و ادب دیرین، تکرار خاطرات
 کودکی و عادات و رسوم مردمی و دیگر معنویات انسانی را ترنم نموده و در
 مجموعه اینها صدای اتحاد و توحید سر میدهد و خدا شناسی را به زیبا ترین وجهی
 تلقین می نماید (آقا جلال داللاها باشا گردی) می گوید و این صدا
 و صدای دلپذیر او مانند نسیمی روانی بخش تا آنسوی مرزها به پرواز در می
 آید و جانهای خفته را بیدار می سازد و در بیرون مرزها خاطرات گذشته و تاریخ
 فراموش شده را از نوبه خاطرها آورده و زنده می سازد و هما نطوری که از دل

برخاسته بر دلها می نشیند. آری این شهریا راست که بقول خودش از سوی خالق به طرف مخلوق رفته و این رسالت تاریخی را انجام داده است. حال کجا هستند آن یکسونگران و هذیان گویانی که به زبان شیرین و غنی و نازنین ترکی و گویندگان آن غبطه خورده، ناآگاهانه و نسنجیده و بی پشروا و گستاخانه می تا زند و خرده می گیرند بیا یند و ببینند شهریا در این زبان مادری خود و در این زمان و مکان و شرایط چه کارهای بزرگ خدائی و ملی انجام داده و چه بزرگ اثرا و دیدان آفریده و وظیفه شاعری، میهنی خود را چگونه سرفرازانه و باتوانمندی و استادی تا سرحد کمال به نحو احسن انجام داده و در نتیجه محبوب القلوب ملیونها انسان گردیده است. آری منظومه بی نظیر "حیدر بایه سلام" شهریار پر درآورد و در سرتاسر دنیا به پرواز درآمد و درس شور و عشق و محبت و درس وطنخواهی و انسان دوستی آموخته است و در قلب و مغز انسانها نقش بسته است و زهی توفیق

همانطوریکه فاضل دانشمند استاد مهدی روشن ضمیر استاد محقق و مسلم زبان در مقدمه "حیدر بایه سلام" شهریار مرقوم داشته اند و بحق یادآور شده اند که: "اگر در مقام مقایسه منظومه حیدر بایه سلام با خاطرات کودکی لامارتین و بودلر در بیائیم به تحقیق اثر "حیدر بایه سلام" گوی سبقت را از دو اثر مذکور خواهد بود و نا بغه شعر شرق برد و گوینده بزرگ غرب چیره می گردد.

"حیدر بایه سلام" اثری است که در اندک زمان به سرعت برق از مرزهای ایران گذشته و جهان شمول و جهان پسند گردیده است و در سالهای اخیر علاوه بر ایران چنانکه گفتیم در آذربایجان شوروی، ترکیه، عراق حتی در ایتالیا ترجمه و انتشار یافته است و در ایالات متحده نیز بنام بهترین نمونه کتاب معاصر زبان ترکی آذری در قسمتهای شرقشناسی بررسی و تدریس می گردد و خود اینجانب که در هنگام اقامت در کشور اتحاد جماهیر شوروی برای تعیین شاهد شهرت روز افزون این شاهکار ادبی جاویدان بودم و افتخار داشتم که در معرفی این اثر و شرح توصیف آن و دیگر آثار شهریار سه جلد کتاب و براشور و ده ها مقاله نشر نموده و سه بار در کنگره شرقشناسان جهان اشتراک نموده و در باره شهریا و شرق سخن برانم و از این راه در پرتو شعر استاد و برکت نفس او من نیز محبوبیت و سربلندی کسب نمایم و افتخار بدست بیاورم.

در آذربایجان شمالی و جنوبی ده ها نفر بر این گوهر تابناک نظمیه

نوشته و راه استاد شهریا را پیموده اند و افکار و کردار وی را پسندیده و روش او را سرمشق قرار داده اند و در حقیقت در هر دو آذربایجان منظومه "حیدر با با" سرمشقی برای ابراز احساسات ملی و میهنی و فرهنگی گردیده و ده ها نفر در این وزن و فرم و مضمون به زبان ترکی شعر سروده اند که قسمتی از آنها را ما در مجموعه "بنام" شهریار و حیدر با با * منتشر نمودیم از آن جمله خود اینجا نب نیز در آن وزن و سبک و مضمون اثری به نام "کله یه سلام" ساخته ام که با نهایت صراحت و عجز اعتراف می نمایم که من و هیچ کدام از این شعراء نتوانسته ایم به پاییه و مایه استاد برسیم، ولی فیض خود را گرفته ایم و دین خود را پرداخته ایم.

این نکته را نیز بگویم که اگر بمن بگوئید از ۷۶ بند منظومه "حیدر با با" کدام بندها را برای نمونه انتخاب میکنی من هر ۷۶ بند را انتخاب میکنم زیرا همه شان در کمال زیبایی و اعتلا می باشند.

بیخود نیست که شهریا را حافظ معاصر، استاد غزل و شهریا را شعرایران میگویند، او گاهی حتی در یک غزل می تواند دخا رقه آفریده و به شهرت جهانی بی پایانی دست یابد. همین غزل "بهجت آباد خاطره سی" ترکی او در آنسوی ارس غوغا بر پا کرد و شهرت و محبوبیت او در دلها افزوده است.

* بهجت آباد خاطره سی *

اولدوز سا یاراق گوزله میشم هر گنج یاری
 گنج گلمه ده دیر یار، یئنه اولموش گنج یاری
 بیر قوش آیققام سؤیله یه ره ک گاهدان اینیلدار
 گاهدان اونودا ییل دئیله لای لای هوش آپاردی
 یاتمیش هامی، بیر الله او یا قدیر، داهای بیرمن
 مندن آشاغی کیمسه یوخ، اوندان دایوخاری
 قورخوم بودو یار گلمه یه، بیردن آچیللا صبح
 باغیریم یاریلار صبحوم آچیلما، سنی تاری
 دان اولدوزو ایستهر چیخا، گوز یالواری چیخما
 او چیخما سادا اولدوزومون یوخدو چیخاری
 گلمز، ثانیرام بختیمی، ایندی آغارار صبح
 قاش بشله آغار دیقجا، داهای باشدا آغار ی

(* شهریا و حیدر با با - مکتوبلار و نظیره - انتشارات فرزانه - آذر - ۱۳۵۸)

عشقین کی، قراریندا وفا اولمویا جاغمیش
 بیلیم کی طبیعت نییه قویموش بو قرار
 صانکی خوروزون صون بانی خنجر دی صوخولدو
 سیننه مده اورهک وارسا، کسب قیردی داماری
 ریشخندایله قیرجانندی سحر، سؤیله دی دورما
 جان قورخوسو وار عشقین اودوزدون بوقمار
 گوز یاشلاری هر یئردن آخار سا منی توشلار
 دریایه باخار، بللی دی، چایلارین آخاری
 محراب شفقه اوزومو سجده ده گوردوم
 خلق ایچره غمیم یوخ، اوزوم اولسون سنه ساری
 عشقی وارایدی شهریارین، گوللو چیچک لی
 افسوس قضا ووردو، خزان اولدو بهساری
 بوبیر غزل یوخ، آرز قالا بیر معجزه دیر، دیلیمیزین شعریتینی، موسیقی
 لیگینی، آخارینی و روانلیقینی نمایش ائتدیره ن بیرتا بلودور، بیپر
 گوزه للیک هیکلی دیر، مقدس و ناکام عشق ما حراسی و محبت بیر خا طره دیر
 اورهک تئلرینی اسدیره ن حرکت گتیریب نوازش ائده ن بیر نغمه دیر.

اولکیر
=====

===== مکتب یولداشیم شهریارا =====

گوروم "حیدر بابایی، دهرده دستان اولسون
 پاییزی طوی - دوگون اولسون، باهاری گولله نسین
 لاله لی تارلاریندا، اوخوسون " تارلا قوشی" *
 دره لرده، گؤوه رن گؤی مئشه لر یئل لـه نسین
 ایلدیریملار چا خا راق : یا غسین او، رحمت یا غیشی
 ایلک باهارین صولاری، باش گؤتوروب سئل له نسین

ایکی اقلیم بولاغندیاں ایچن اول شهریارین
 خورماسی ، انجیری ، هم آلماسی زنبیل له نسین
 فارسجا شعر و غزلی ، داغ قدهر اولموشا اگر
 تورکجه دیوانلاری ، ای کاش ! قالانیب ، تل له نسین
 بیزه یاد " کولتور " ی ، یاد نغمه سی ، آرتیق نه گرهک ؟
 بیر " گرایلی " اوخوسون : داغلاریمیز دیل له نسین
 " شهریار " ، شعر بولاغینداں کی ایچیب آب حیات
 اونی ، آندیقجا ، بیزیم ائل لریمیز شن له نسین
 تهران - اولکر

(*) تارلا قوشی = تورغای ، کاکلی ، (**) خورما ، انجیر ایستی یشر
 لرده عمله گلیر ، منظور شاعرین تورک و فارس دیلینده شعر یازماغی
 دیر . (***) آتماق = یاد اتمک .

انجمن شعرائین تالانی :

عیب سیز و گوزهل بیرسوز تاپیب صونرا شاعره اشاره ایله " بو سغزی
 اونون یثرینه قوی بیرده اوخو گورهک نئجه اولور و شاعر عیبالی
 سوز ، مصراع یا قافیہ نی پیشهاد اولان سوز ، قافیہ و مصراعلا دگیشیب
 اوخویاندا ممنونیت و رضایت اوز گوزوندن تئوکولوردو و ها مــــی
 ائشیدنلر ده راضی قالیب سئوینیردیلر .

گئجه ساعت ۱۲ یه چاتاندا یولوموزون اوزاق اولدوغو بیزی هئچ
 آیریلماق ایسته مه دیگیمیز مجلس و قارداشلاریمیزدان آییردی . مهربان
 الله دان او ، صدیق ، مسلمان قارداشلاریمیزا داها آرتیق موفقیت لــــر
 دیله ییب ، خدا حافظ له شدیک .

* ايندى دهر عارفى سىنن شەريار *

خوش اول عاشىقلار عشق ايله يانا
 ياناراق قورمانا دىنمىز دايانسا
 حق اوچون آغرىنى بىر اوغور^(۱) صانا

اويلە عاشىق لره عشق اولموش حلال
 اويلە آمال اوچون هئىچ يوخدىر زوال
 حق يولوندا تاپىپ ائل چوخلو وقار^(۲)
 بويوك انسانلار دۇغموش بۇ ديار
 بۇردا دىر عشقىندە دىنمىز نە كى وار
 يوكسەلىپ^(۳) چوخلار گور عرشە چاتىپ
 باخ كى، بۇ شەرىدە خاقسانى ياتىپ^(۴)

بىز اگر بىر كرە تارىخسە باخاق
 گورەرىك اۇردا نە اعجاز نە صاياق
 حىرت ائتمە يئنە گل نقشىنە باق

نەستىندىن گنجى گور آلتى يوز ايل
 ياشايىر حق يئنە باطيل دىر ذليل
 ھم نەيمى بۇ شەھردىن دۇغمسۇلۇب
 ھم نەيمى سەسى دۇنياسە دولۇب
 گىتىدىكى حق يولو بىر مکتىباؤلۇب

حقە عاشىق اولۇب عشق ايله يانىپ
 صويۇلۇب گور نىجە دىنمىز دايانىپ
 مادى دۇنيادە نە وار ايسە آتىپ
 معنوى يولدا گىدىپ عرشە چاتىپ
 حق يولوندا غمە، اندوھسە باتىپ

ياشايىپ آما اورەك قانسى يەيىپ
 حق گزىپ، حقى گورۇپ دە حق دىيىپ
 حىرت ائتمە، بۇ حياتىن نە سى دىر؟
 انسانىن دوز يولۇنۇن جەسەسى دىر
 اوجالان گۆگلەرە بۇ حق سەسى دىر

دۈتمۈش آفاقى، اونا يۇخدۇر زوال
باخ بۇ اۇچ مصرعە معناسىنا دال(۵)

« بولموشام حقى انا الحق سۇيلىهرم »
« حق بنم ، حق بنده (۶) دىر ، حق سۇيلىهرم »
« صادق قولىمدا صادق سۇيلىهرم »

اۇل نسىمى بۇيۇك اسرارى بىلسن
گۈلسن آغلار ، آغلایار ايسن گۈلسن

هانى تبریز کیمی بیر جان يەتيرەن ؟!
بۇ قدەر علم ايله عرفان يەتيرەن ،
شمس ايله صائب و قطران يەتيرەن ،

گر گۆنش گۆر ايشىق هريانه صاچار
تبریز عرفان ايله حقه يول آچار

محتشم دیر بۇ شهر تک کیم دگیل ،
بللی شئیلر چین گره کمز هئج دلیل ،
ماراغا ، اورمیه ، زنجان ، اردبیل ،

هر بیرین گۆر نتیجه کیم جان يەتيریب
عارف ، عالم ، بۇيۇك انسان يەتيریب

بۇ شهرلر اولوب عارفلر ائسوی
سهره وۇدی ، صفی (۷) الدین اۇرمیه وی
بۇنلار ايله یوخ اولوب جهلین دشوی

شیخ محمود کیم شبستردن چىخشیب
علمی ايله شیخ صفی (۸) جهلی صیخشیب

بۇدیارین بۇیله دیر عاده تسی وار ،
هر زامان دان اؤترۆ بیر عارف دوغار ،
ایندی دهر عارفی سنس شهری یار !

چۆنکۆ تیکدین گۆزۆنۆ حقه صاری
سۇیله دین کیمسه یوخ اوندان یوخاری

سن عزیز ائتدینسه حیدر بابانی ،
اؤز دیلین هر شعریوین رۇحو ، جانی ،
بۇیله بیر دوغما ، گۆزەل صفت هانی ؟!

دۇنیایا حیدر بابانی سنله تانیشر
بۇ اثر گۆر بیر گۆنشیدیر کی ، یانیشر

دىلىمىز گۈز نىچە دريادىر درىن
 بال كىمى چۇخ دادلىدۇر بالدان شىرىن
 قىشدا باغرى اىستى، ياز عطرى سرىن
 دۇغما خوش عطرىنى قۇخلار ائلىمىز
 شىرىنى جان كىمى ساخىلار ائلىمىز
 گل وئىرەك سىسە سە قىيا اۇجالا
 دىلىمىز گۈلە نە قىدن تاج آلا
 سىن اۇجال قۇي قارى دۇشمىن قۇجالا
 گل يىغاق باشىمىزدا ائل - اۇبانى
 شاد ائدەك ھامىنى ، حىدر بابانى
 ياشا ائل شاعرىمىز ياخشى ياشا
 سىكسانا (۹) چاتىش ياشۇن يۇزلىر آشا
 سىن اۇجال ائل اۇجالا سىنلە قۇشا
 حالا بۇندان بىلە ائل فخر ائدەجىك
 غم - كدەر يۇكلر چاتىب تىز گىدەجىك
 سىن كى، وارسان غصە نە غم نە چىدىر
 سى - ھاراي دۇنيادە ظلمۇن كۈچىدىر
 قۇنشودان واجب بۇگۇن ائواچىدىر
 قۇشمانى سىن تۇركى قۇش بىلسىن ھامى
 وئر اۇجا طبعىنلە خلقە ايلھامى
 قارداشىم ياخشى يازىرسان، ياز، يارات،
 يازدىغىن گۈكلر يولۇ سىن عرشە جات
 دۇستلا، قارداشلار تۇت، يادلار تات
 حق يولۇن تۇتدۇن مدد قىدن دىلە
 دۇغمانى تۇت ياد شىر وئىرمالە ...

-
- (۱) اۇغۇر = خىر، بركت، سعادت . (۲) وقار = آغىرلىق، حيثيت، شرف .
 (۳) يۇكسك = اۇجا، عالى، رفيع . (۴) بۇ شعر اۇستاد شىريارىن آنادان
 اولدۇغۇنۇن سىكسانىنچى ايل دۇنۇمۇ كىگرە سىندە اۇخۇنا جاغى اىچۇن
 خاقانى نىن قبرى اولان شىرە تىرىزە اشارە دىر. (۵) دالماق = باتماق
 (۶) بىن و بىندە دىر = مەن و مەندە دىر. (۷) صفى الدين اۇرمۇى عىنجى
 عصرىن بۇيۇك عالم و عارفى و بۇيۇك مۇسىقى بىلەنى دىر. (۸) شىنخ
 صفى الدين اردبىلى بۇيۇك و مشهور عارفلىردىن دىر. (۹) سىكسان ياكى
 = هشتاد دىمىككىر.

===== آذربایجان شعرو ادبیات ایله تانیش اولاق =====

۵- شعرده بدیع صنعت لر

بدیع بیثنی لیک دئمکدیر. ادبیات دا، سوزون یا راشیق و گوزل لگیندن شاعرو یا زیجی نین هنرو با جاریغیندا ن دانیشان علمه بدیع علمی دئییلیر. بو گوزه للیک وبا جاریق ایکی نوع اولاییلر: ۱- لفظ گوزه للیک لری ۲- مضمون گوزه للیک لری .

۱- لفظ گوزه للیک لری : لفظ گوزه للیک لری نین مشهورو بونلار- دیر: سجع، سیمه، دوشورمه، جناس، تضمین، ملون .

۱- سجع - بدیع اصطلاحیندا جمله لرین آخیریندا بیروزن و بیر آهنگده گلن کلمه لره سجع دئییلیر. سجع نثرده شعرین قافیه سی حکمینده دیر. مثلا : یار مندن کوسموش، علاقه سینن کسمیشدیر، بختیم یاتیب، اچلیم چاتیب دیر. بو جمله لرده کوسموش، کسمیش، یاتیب، چاتیب کلمه لری سجع دیر.

۲- سیمه دوشورمه - اول نچه صفت یا فعلی بیر - بیر نیسن دالجا دوزوب صونرا نچه اسم گتیریرلرکی هر سی او صفت یا فعلین بیرینه قاییدیر. و یا ترسینه اولاراق اول نچه اسم صونرا نچه فعل گتیریرلرکی، هر فعل اسم لرین بیرینه قاییدیر، اونا آذریجه سیمه و دوشورمه و عربجه لفا و نشر دئییرلر.

سیمه و دوشورمه ایکی جور دور: مرتب و مشوش . اگر صونرا گلن کلمه لرین بیرینجیسی قابقدا گلن بیرینجی کلمه یه و ایکینجی کلمه یه ترتیب ایله قاییتسا اونا مرتب دئییرلر. صرافین بو شعر کی می :

نه علاج ائدیم، کیمه یالواریم، داغیدیپ، ییخیپ، آپاریب، آلیب
گوزو کونلومو، اوزو جسمیمی، قاشی عقلیمی، سوزو جانیمی
یعنی گوزو کونلومو داغیدیپ، اوزو جسمیمی ییخیپ، قاشی عقلیمی
آپاریب، سوزو جانیمی آلیب دیر.

اگر صونرا گلن کلمه لرین کلمه لرین بیرینجیسی قابق دئییلن ایکینجی کلمه یه و ایکینجیسی بیرینجی کلمه یه قاییتسا اونا مشوش دئییرلر. هیدجی نین بو شعر کی می :

اول بوخاغي، بويو گوروم نئجه من * اوخشايم برده سروى، ياسمىنى؟
بو شعرده سرو بوي (ايكىنجى كلمه يه) و ياسمن بوخاغا (بيريىنجى
كلمه يه) قايدير.

۳- جناس: جناس ايكي يا نئجه كلمه ديركى صورتجه بيرشكلده يا -
زيلير ويا بيرجور تلفظ اولور لکن معنادا آيرى - آيرى مفهوم افاده
اثير و سوزه خاص بير گوزه لليك وثيرير.

مثلا: (آل) و (اينجى) كلمه سى كيمي آشاغيداكى جمله لرده:
ياناق لارين آل، ديشلرين اينجى، نه جانيمي آل، نه مندن اينجى.
بيريىنجى بولومده (آل) قيرميزى و (اينجى) مرواريد معنا سينادير
و ايكىنجى بولومده (آل) الماق مصدريندن و (اينجى) اينجيمك مصدريندن
امر فعلى دير.

شهر يارين بو شعرينده:
اولدوز سا ياراق گوزله ييرم هر گئجه يارى
گئج كلمه ده دير يار، گينه ا ولموش گئجه يارى
بوردا جناس (گئجه يارى) دير.

واحدين بوشعرينده:
چشمون كى، آلير نازيله جان شيوه نى نئيلير
مؤگانين اوخوندا ن ييخيلان شيونى نئيلير؟
بورادا جناس (شيوه) و (شيون) كلمه لرى دير.

صرافين بوشعرينده:
هنى گوشه چشم ايله او شهلا گوز ال ائيلر
شهلا گوز ال ائتسه گوزه ليم چوخ گوزهل ايلر
بورادا جناس (گوز ال ائيلر) و (گوزل ائيلر) كلمه لرى دير.
راجى نين بوشعرينده:

بيلرسن نييه باخسان آيينه يه * سنه اوخشا دير خلق آيى نييه
بورادا جناس (آيينه يه) و (آيى نييه) كلمه لرى دير.

۴- تضمين - شاعر اوز شعرى نين ضمنينده باشقا شاعرين شعرينى
يا باشقا بير شخصين سوزونو ويا مثل و آتالار سوزوندن گتيرميش اولسا
ونا تضمين دئيرلر.

مثلا (فضولى) (حبیبى) نين بير غزلىنى تضمين ائتمك له بير مخممس
دوزه لتميش دير. آشاغيدا ايكي بيت حبیبى نين غزلىندن وايكى بنس

فضولی تضمین ائتدیگی مخمسدن عزیز شاعریمیز ح.م.سا والانیین شوپلاییب
چاپ ائتدیگی حبیبی دیوانیندان استفاده ائدیباؤرنک اولاراق قیید
ائدیژیک :

گر سنین چین قیلما سام چاک ای بت نازک بدن
گوروم اولسون اول قبا پیراهن اگنیمده کفن
ای کونول عشق اهلینه هر دم گولردین شمع تک
من دئمزمی دیمکی بیرگون آغلایا سی دیر گولن
(حبیبی)

تا جنون رختین گشییب توتدوم فنا ملکین وطن
اهل تجریدم قبول ائتمم قبا و پیرهن
هر قبا و پیرهن گشیسم مثال غنچه من
"گر سنین چین قیلما سام چاک ای بت نازک بدن"
"گوروم اولسون اول قبا پیراهن اگنیمده کفن"
دئرایدیم ای دل گتیرمه هیچ درد اهلینه شک
تاسنی هم سالما یا بیردرده دوران فلک
آلما دین پندایندی عاشق سن ایشین آه ائیلک
"ای کونول عشق اهلینه هر دم گولردین شمع تک"
"من دئمزمی دیمکی بیرگون آغلایا سی دیر گولن"
(فضولی)

بو دا اؤزگه سی نین سؤزو اوچون نمونه هیدجی نین شعرینده :
بیر قوجا یا خشی سؤزدانیشدی اوگون * خوشوما گلیدی اوسوزون دئییه نیی
"یا خشی اولسایدی فقر بس تانری" * "نییه اؤز آدینی قویوبدوغنی ؟"
ویا جوشغون "عزیز شهریارا سلام" آدلی شعرینده "قویون قوزو
آیا غین آیا قلاماز" و "لالین دیلین آناسی بیلر" مثلرینی گتیردیگی کیمی
مهربان اوره ک لر کوسو با غلاماز * "قویون قوزو آیا غین آیا قلاماز"
"لال لارین آنالار دیلین بیلرکن" * اوغلومون قانمیرام شعرلرین من
۵- ملون - ملون یا ایکی بحرلی شعر عروضون ایکی بحرینده یاز-
یلمیش شعره دئییلیر . مثلا حکیم هیدجی نین بوشعری :

دوشدو او گول اندامین تا باشیمه سوداسی
دو نیا منه اوز قویدو هنگامه و غوغا سی
ملون شعر دیر چونکی هم سکیزلیک احزاب هزج (مفعول مفاعیلن مفعول

مفاعیلن) وزنبنده همی ده سککیزلیک مطوی مقتضب (فاعلات مفعولن فاعلات مفعولن) وزنبنده یازیلیمیشدیر .

۲ - مضمون گۆزه‌للیک لری

شعرده ایشله‌نن مضمون گۆزه‌للیک لری نین مشهورو بونلاردیر :

۱- بنزتمه - بنزتمه یاتشیه بیرزادی بیرزادا اوخشاتماق دئمک دیر. مثلا دئییریک : کۆرپه اوشاق گوله‌بنزر اینجیسمولار بورادا اوشاغی لطیف‌لیکده گوله اوشادیریق .
ویا هیدجی نین بوشعرینده :

آغزی دیرپسته ، گۆزلری بادام * بویو شمشاددیر بوخاغی عاج
معشوقون آغزینی کیچیک لیگده پسته‌یه و گۆزلرینی کشیده‌لیکده بادا -
ما ، بویونو اوجالیق وموزونلو قدا شمشادا وبوخاغینی آغلیق دا عاجا
اوخشادیبدیر .

بنزتمه‌ده دؤرد رکن وار : ۱- بنزه‌ین ۲- بنزه‌ئن ۳- بنزر ۴-
بنزه‌یش ااداتی . کۆرپه اوشاق گوله بنزر جمله‌سینده .
کۆرپه = بنزه‌ین ، گول بنزه‌ئن ، لطیف‌لیک = بنزر ، و بنزه‌ییر بنزه -
یش ااداتی یئرینه ایشله‌نیبدیر . بنزه‌یش ااداتی کیمی ، تکی و بوکیمی
کلمه‌لر اولاییلر .

ممکن دیر بنزتمه‌ده بنزر و بنزه‌یش ااداتی حذف اولسون .
صرافین بوشعری کیمی :

بیری - بیرینه دئییر اهل شهر آی توتولوب
سالاندا طره ، شیرنگ سایه مه رویه
صراف زولفی قارالیقدا گنجه‌یه واوزو گۆزه‌للیگده آیا ، و زولفون
اوزه تۆکولمه‌سینی آیین توتولماسینا اوخشادیبدیر .

بنزتمه‌نین مختلف نوعلاری واردیر او جمله‌دن بونلاردیر :

۱- مطلق بنزتمه - بو نوع دا بنزتمه‌نین دؤردرکنی معلوم و آیدیندیر
گۆردوم خمیده قاشین اگیلمیش کمان کیمی
قیلدیم نشانه ناوک مزگانه کونلومو (صراف)
قاش = بنزه‌ین ، کمان = بنزه‌ئن ، اگریلیک = بنزر ، کیمی = بنزه‌یش
اداتی دیر .

طغیان ائله‌ییب درد و غمیم ، بو دل زاریم
بیر کشتی یه بنزر قالا طوفان آراسیتدا ،
(واحد)

شربا خیشدا چالیشان کیپرگی مظراب کیمی

بیرقولاق وئر بوسینیق قلبی نه سازا ئیلمیس

(شهریار)

۲- شرط لی بنزتمه - بیر شرط قویولان بنزتمه یه شرط لی بنزتمه

دئیلیر . صرافین بو شعری کیمی :

مقوس قاشلارین بنزر دئسم طاق کلیسایه

اوجالیر کؤنلومون ناقوسوتک فریادوا فغانی

۳- اورتولو بنزتمه - اورتولو بنزتمه اودورکی دانیشان اوخشاری

آشکار ائتمه سین لکن قصدی بنزتمه اولسون واثشیدن دقت ائتدیکده بنز-

تمه یه توجه ائتسین . مثال :

ای سرو روان گل قدمون قوی گوزوم اوسته

چون سروه مناسب هامی یئردن لب جو دور

بورادا صراف بنزتمه نی آیدین دئمه ییب دیر لکن دقت ائتدیکده

شاعرین قصدی گوزونو آغلاما قدا (جوی) یعنی ایرماغا بنزتمه سی بلله نیر

هابئله بو شعرده

ائیلر بلای عشقه وجودوم دوام اگـر

داشغین سئلین قایاغینی سداثتسه خارو خس

صراف بنزتمه نی آیدین دئمه دیکده اونون قصدی وجودونو خاروخسه و

عشق بلاسینی داشغین سئله اوخشاتما غی بللی دیر .

۴- اوستون بنزتمه - اوستون بنزتمه ده شاعر بیرزادی بیرزادا او-

خشا دیر لکن بنزه ینی (مشبهی) بنزه تن دن (مشبه به دن) اوستون توتور .

مثلا هیدجی بوشعرینده :

صنم سن ائتمه بزهک ، قوی بزهک ائده طاووس

گوزهل سن ائتمه گوزون سرمه ، قوی ائده جیران

آیاغا دور اوزونو چوخ بکنمه سین شمشاد

اوتور یئره اوزونو آرتیق اوگمه سین طرلان

معشوقو طاووسا ، گوزون جیرانا ، دوروشون شمشادا ، اوتوروشون طرلانا ،

بنزتدیگی حالدا اونو طاووس ، جیران ، شمشاد و طرلان دان اوستون توتور .

هابئله صائب تبریزی بوشعرینده :

نقطه سهوا ئیله ییب دیر گوزلری جیران گوزون

قاشلاری بایرام هلالین طاق نسیان ائیلیمیش

معشوقون گۆزونو جیران گۆزوندن وقاشلارینی فطریا یرا می نین هلا-
لیندان اوستون توتوبدور.

راجی بوشعربنده معشوقونون جمالین گوندن وآیدان اوستون توتور
جمالین فلک گۆرسه چون آیینیه داخی ایلمه ز فخر گون آیی نه
بوشعربده اوستون بنزتمه دن علاوه جناس وقوشا قافیله لیگ ده واردیر.
۵- آریا بنزتمه - بوبنزتمه ده شاعر بنزه یین (مشبه) ایله بنزه یین
(مشبه به) ی برابر وآریا توتور. راجی دئیر:
سرکویون منه دونیادا عطا ائیلهدی حقی

چونکی عقیاده منیم مئیل جنانیم یوخدو
معشوقون (سرکویو) ایله جنانی (بهشتی) برابر توتور.
۶- ترسه بنزتمه - بوبنزتمه ده ، بنزه یین (مشبه به) ی بنزه یین
(مشبه) ه اوخشا دیرلار. صراف دئیر:
ایسته دی چکسین فلک هر آی باشیندا ماه نو

قاشلارین طرحین گۆتوردو الده عنوان ائیلدی
بورادا صراف معشوقون قاشلارینی هلاله بنزتمک یئرینه دئیر کی،
فلک ایسته ییردی هر آیین باشیندا آیی تازالاسین گۆتوردو سنین قاش-
لارین اونا مودل قرار وئردی ویئنی آیی سین قاشلارینا اوخشاتدی.
راجی بوشعربنده :

بیلرسن نییه باخان آیینیه سنه اوخشا دیر خلق آیی نییه
آیی معشوقونون جمالینه اوخشا دیر ودئییرکی، اگر آیینیه باخان
خلقین آیی سنه اوخشاتماغی نین دلیلینی بیلرسن .

✽ بنزه ییشین نوعلاری ✽

بنزه ییش ایکی نوع دیر: ۱- ظاهری ۲- معنوی
ظاهری بنزه ییش اودورکی بنزریک ظاهری دویغولار ایله احساس
اولسون مثلا خالی هندویه و زنگی یه ، زولفی گئجه یه ، بویو سروه اوخشا-
تماق کیمی .

معنوی بنزه ییش اودورکی، بنزه ییش فکر و ذهن ده تصور اولسون. مثلا
دوداغی آب حیاته ، گۆزو میخانه یه ، دانیشیغی شکره بنزتمک کیمی . مثلا
صرافین بوشعربنده :

گۆزون جان آلماغا پیکان اله آلمیش قاشین خنجر
ایکی بدمست آراسیندا نه دن اولما ز حکم زلفون
کیپرک لری گۆز ایچین پیکانا (اوخا) وقاشین اگریلیگینی خنجره

اوخشاتماق ظاهری وقاش ايله گوزو بدمسته اوخشاتماق معنوی بنزه ییش دیر .

===== * مجاز * =====

هر لفظ مخصوص بیر معناسی افاده ائتمک اوچون دوزه لیب دیر .
لفظ افاده سی اوچون دوزه لدیگی معنادا ایشلنسه اونا حقیقت دئیلیلر
مثلا دئسک : (بو اودو قیزیشماق اوچون دوزه لثمیشیک) ویا (حسن صول
الی ايله یازیر) بو جمله لرده (اود) و (ال) کلمه لری اؤز حقیقی
معنالاریندا ایشله نیب دیر . لکن لفظ اؤز حقیقی معناسیندا باشقا
آیری بیر معنادا ایشلنسه اونا محاز دئیلیلر . بو حالدا اونون معناسی
قرینه اوزره آتلاشیلار . مثلا دئسک فلان کسین الی آچیق دیر . منظور و موز
بودورکی او آدام سخاوتلی دیر . ویا فلانکس اودپارچاسی دیر منظور و موز
بودورکی او آدام زیرنگ دیر .
بو مثاللاردا (ال) و (اود) کلمه لری مجازی معنادا ایشله نیب دیر .
ویا صائب تبریزی نین بوشعرینده :

عاشیقین گوز یاشینا رحم ائیلمه ز اول آفتاب

آغلاماق ایلن آپارماز اودالیندن جان کباب

بورادا آفتاب مجازی معنادا ایشله نیب و بنزتمه قرینه سی ايله
بیلیریک کی ، شاعرین منظور و گوزهل اوزلو معشوقه دور .

مجاز ایکی نوع دیر : ۱- استعاره ۲- کنایه

* استعاره *

استعاره براوزو ایستمک معناسینا دیر . بدیع اصطلاحیتدا بیر لفظین
غیر حقیقی معنادا ایشلنمگینه دئیلیلر . بوشرط ايله کی ، حقیقی معنا
ایله ایشلندیگی معنا آراسیندا بنزه ییش رابطه سی اولسون .
مثلا صراف دئییر :

ای خال خیال لب جانانه دن ال چک

هندو بچه سرچشمه حیوانه دولاشما

(هندو بچه) نی خال یثرینه و (چشمه حیوانی) محبوبون دوداغی

یثرینه استعاره گتیریب دیر . بونلارین آراسیندا بنزه ییش رابطه سی
واردیر . بیرینجی بنزه ییش ظاهری وایکینجی بنزه ییش معنوی دیر .

بو شعره دقت ائدین :

حجاب ائتمه الین رخسارینا جسمیم توتار آتش

بلوری گون قابا غینه توتوب خاشاکی یا ندیرما

شاعر محبوبون الیسی آغلیقدان بلورا و رخسارینی گۆزه لیلیکده
گونشه و اؤز جسمینی خاشاکه بنزه دیر.

* کنایه *

کنایه اؤرتولو دانیشماق معناسینا دیر. بدیع اصطلاحیندا او سۆزه
دئییلیرکی، اوندان ایکی معنا آنلانسین بیر یاختین معنا و بیرسی
اوزاق معنا و دانیشانین قصدی اونون اوزاق معناسی اولسون.
مثلا دئسک: فلانکسین الی آغزیا چاتیر بوجمله دن ایکی معنا
آنلانیر. بیر یاختین معنا کی، الین آغزا یشتیشمگی دیروبیری ده اوزاق
معنا یعنی فلانکسین مالی جهتدن وضعی یا خشی دیروکنایه ایکینجی اوزاق
معنادان عسارتدیر.

صرافین بو شعرینه دقت ائدهک:

منیم صبریم ائوین بیخدی داغیتدی تاروما را ائتدی

گوروم بیخسین ائوین مشاطه، بیر پروردگار آخر
صبر ائویندن ایکی معنا دیولور. بیر یاختین معنا کی بیر ائوین
اوجولوب داغیلما غی دیر. ایکینجیسی اوزاق معنا کی مشاطه کلمه سی
یشتیریر. صبر ائویندن منظور معشوقون زولعلری دیرکی، مشاطه اونو
ناراییب دیر.

هابئله صرافین بو شعرینده:

بو قان اولموش کؤنول پیکانلارین قانلو دئییب توتدو.

بئله دیر قانلی نی هر یئرده اولسا قان توتار آخر
ایکینجی مصرع دن ایکی معنا آنلانیر، بیرسی یاختین معنا کی تلمیح
دیر معروف بیر مثل اوجون (قانلینی هر یئرده اولسا قان توتسار)
ایکینجیسی اوزاق معنا کی، قانلی دان منظور معشوقون غمزه پیکانلاری
وقان دان منظور شاعرین قلبی دیر.

* مجازین اهمیتی *

بلاغت صاحب لری نین نظرینه مجاز (یعنی استعاره و کنایه) مقصود
و منظور و حقیقت دن (یعنی بنزومه و صراحت دن) آرتیق ادا ائله بیر.
بونون دا علتی بودورکی، مجاز معنایه بیرزاد آرتیرمادیفی حالدا
مقصودون اثباتیندا تاکید ائدیر.

* ایهام *

ایهام واهمه و گوماننا سالماق معناسینا دیر. بدیع اصطلاحیندا بیر

لفظه دئییلیر کی ایکی معناسی اولسون بیر یاخین وبیریسی اوزاق و
اٹشیده نین ذهنی اول یاخین معنا و صونرا اوزاق معنایه کی شاعریسن
نظری دیر متوجه اولسون .

مثلا راجی نین بوشعرینده :

گرهک حشره تک بیر آیاغ اوسته من دورام خدمتونده آیاغ اوسته من ؟
بیرینجی مصرع ده اٹشیدر اول خیال ائدیرکی بیر آیاغ اوسته دور-
ماق دان منظور بیر قیچی اوسته دورماق دیر، صونرا آیاغ کلمه سی نین
اوزاق معناسینا کی شراب پیاله سی دیر متوجه اولور .

شهریارین بوشعرینده گؤزه ل بیرایهام واردیر :

گلمز تانیرام بختیمی ایندی آغارار صبح

قاش بئله آغار دیقجا داها باش دا آغار دی

قاش کلمه سی نین ایکی معناسی واردیر، بیر (ابرو) وبیری (افق)
معناسینا دیر. اٹشیده نین ذهنی اول (ابرو) صونرا (افق) معناسینا کی
شاعرین نظری دیر معطوف اولور .

صورغو - بو صورغولارین جوابینی مقاله دن تاپین :

۱ - کنایه ایله ایهامین فرقی نه دیر ؟

۲ - ایهام ایله حناسین فرقی نه دیر ؟

۳ - کنایه ایله استعاره نین فرقی نه دیر ؟

* اغراق *

بیرزادی عادی حددن آرتیق وصف ائتمگه اغراق دئییلیر .

مثلا صرافین بوشعرینده :

نقد جانہ بیرجه بوسه وئرسن آلام نقد نقد

فرستی فوت ائتمرم کیم جنس ارزان دان کئچر ؟

شاعر بیر بوسه مقابلینده جانیندان کئچمه گی اوحوز بیر آلقی
حساب ائدیر .

بودا گؤزه ل بیر اغراق واحد دن :

اینجه لیب زولفون خیالیه وجودوم ائیله کیم

تار زولفوندن حساب ائیلر گؤره ن بیر مومنی

شاعر دئییر زولفون خیالی منی او قده ر اینجلدی بکی گؤره ن منی
زولفوندن بیر توک حساب ائدیر .

(آردی گلن صایی دا)

اغوزها

بقلم دکتر حوادهیفت

=====

(۳)

===== اغوزها بعد از استیلای مغول =====

یکی از نتایج مهم استیلای مغول تغییر اتنوگرافی و قومیت آسیای میانه بود.

اقوام اویمور، قارلوق، قبیچاق و بعضی دیگر اقوام ترک با مغولها مخلوط شدند و اقوام جدیدی را بوجود آوردند که زبانشان ترکی و نسبشان مخلوط و گذشته سیاسی آنها مغولی بود. نمونه بارز آن تیمور بود. اقوام اوزبک، قازاق، قاراقالپاق و ترکان ترکستان شرقی نمونه های اقوام جدید هستند.

استیلای مغول چهره عالم اسلام را نیز تغییر داد. در دوران جدید فرهنگ ترکی هم مانند فارسی موقعیت ممتازی به دست آورد. در آذربایجان و آنا-طولی و ماوراءالنهر عنصر ترک اکثریت قاطعی پیدا کرد. در برابر استیلای مغول انبوه ترکان به آناطولی رفتند.

ترکمنان ماوراء خزر، اکثریت ترکمنان ترکمنستان از قبيله سالور هستند.

در زمان یطربکیر تعدادی از ترکمنان مانغشلاق را به ماوراء قفقاز کوچ دادند و حالا ترکمنان استا وروپول نامیده میشوند. ترکمنان مانغشلاق در اثر هجوم نوقای ها و قالموقها به بالخان و خراسان آمدند بطوریکه در قرن ۱۹ در آنجا ترکمنی باقی نمانده بود.

از اسناد تاریخی چنین برمی آید که در میان ترکمنان آنسوی خزر اقوام حغتائی، اوزبک و جلایری (با ریشه مغولی) آمده و با آنها مخلوط شده اند.

ترکمنان ماوراء خزر را عمدتاً قبایل سالور، چا و ولدور، ایغدر، یازیر، ایمور، قارقین تشکیل میدادند در میان آنها بیگدلی و بایندر هم بودند.

داستان ملی قبایل اغوز را اغوزنامه تشکیل میداد که از قرن ۱۴ یعنی تاریخ نگارش آن تا قرن ۱۷ از خوارزم تا روم ائلی (قسمت اروپا-شی ترکیه) در میان همه قبایل اغوز خوانده می شد و از آن بعد جای اغوز-نامه را داستان کورا و غلو گرفته است.

مغولها وقتی به ایران آمدند دبیران اویغوری که بخشی نامیده می شدند با خود به ایران آوردند. این ها خط اویغوری را بکار می بردند و از تقویم ترکی (با ۱۲ حیوان) استفاده می کردند. بعد از مغولها خط اویغوری متروک شد ولی تقویم ترکی باقی ماند. در دربار مغول ضمن زبان مغولی ترکی هم بعنوان زبان کتابت بکار می رفت .

مهمترین اقوام ترکان را در دربار مغول اویغورها تشکیل میدادند که غیر از کارهای دولتی در ارتش نیز بودند. بعد از آنها اقوام قباچق قارلوق و ... نیز بودند.

مغولها بعد از پذیرفتن اسلام بیشتر تحت تاثیر زبان و فرهنگ ترکی و فارسی قرار گرفتند. غازانخان و الجایتو ترکان را در پستهای مهم مملکتی قرار دادند. غازانخان دستور داد تا تاریخ مغولان و ترکان نوشته شود. مؤلفین اسلامی مغولها را یکی از اقوام ترک بحساب آوردند. بعد از مرگ ابوسعید بهادر در سال ۱۳۳۵ م. قدرت مغولها درهم شکست. در زمان مغولها در منطقه ساوه و آوج ترکان خلج می زیستند و تا امروز در آنجا مانده اند.

در فارس سالورها تا سال ۱۲۸۶ حکومت کردند. خلجها و ترکمنان این منطقه بعد از حکومت سالورها هم موجودیت خود را حفظ کردند.

در زمان مغولها در کرمان و خراسان هم ترکمنان زندگی میکردند. بعد از تجزیه ایلخانیان مغول دولتهای کوچکی تشکیل شد. در این میان قارا قویونلوها به قسمت مهم منطقه بین موصل - ارض روم حاکم شدند و در اواخر قرن چهاردهم خوی، نخجوان و چند ولایت مرزی آذربایجان را گرفتند و تبریز را هم اشغال کردند.

در اوایل قرن ۱۵ قارا یوسف قارا قویونلو آذربایجان را از تیموریان و عراق را از سلطان احمد جلایر گرفت در نتیجه عده زیادی از ترکمنان شرق آناتولی به آذربایجان آمدند. از جمله آغاجاری* (آغاجری)ها از ما را ش به آذربایجان آمدند. در زمان جهان شاه فرزند کوچک و خلف دوم قارا یوسف قدرت قارا قویونلوها تا سیستان پیش رفت. جهان شاه به ترکی و فارسی شعری گفت و تخلص (حقیقی) را برگزیده بود. او گوی مسجد (مسجد کبود) را در

* آغاجاری یا آغاجری ها چون در منطقه جنگلی ما را ش زندگی میکردند و با چوب و درخت سرو کار داشتند به آنها آغاجاری یا مردان جنگلی میگفتند.

تبریز ساخت، به خانواده قارا قویونلوها بارانلو می گفتند و شاید از قبیله بیوا بودند.

بعد از سقوط قارا قویونلوها قسمت مهم باهارلوها (از قارا قویونلوها) (ها) زیر بار حکومت آق قویونلوها رفتند لذا به خراسان و از آنجا به هندوستان رفتند و در دکن مستقر شدند و حکومت قطب شاهی ها را تشکیل دادند (۱۵۱۲). این دولت تا ۱۶۸۷ ادامه یافت. قطب شاهی ها شهر حیدرآباد را بنا کردند و مرکز خود قرار دادند.

آق قویونلوها رقیب و دشمن ازلی قارا قویونلوها بودند و در منطقه دیار بکر زندگی میکردند. از بیگهای آنها قارا یولوک عثمان حکومت تشکیل داد. نوه او اوزون حسن جهان شاه و ابوسعید فرمانروای خراسان - ترکستان را شکست داد و امیرا طوری تشکیل داد که از ارزجان تا خراسان و از بصره تا شیروان ادامه داشت.

اوزون حسن مرد عادل، قوی و با اخلاق بود و بعضی از مالیاتهای سنگین را لغو و تعدیل کرد و یک قانوننامه تدوین نمود که در زمان صفویان نیز اجرامی شد. او دارای شعور ملی بود و خود را از اولاد اغوز میدانست. آق قویونلوها روی پول، فرمان و پرچمشان علامت مخصوص (طمغا) قبیله بایندر را می زدند. اوزون حسن دستور داد قرآن را به ترکی ترجمه کردند. اینک محتصری درباره اولاد شیخ صفی الدین اردبیلی و سلسله صفویه که بنیانگذار ایران بعد از اسلام و رسمیت یافتن مذهب شیعه در ایران بودند شرح می دهیم. از اولاد شیخ صفی الدین اردبیلی شیخ جنید وقتی به آنا طولی آمد از شیعه های آنا طولی طرفداران زیادی پیدا کرد. او در آنجا بقدری قدرت یافت که با طرفداران خود شهر طرا بزون را محاصره کرد (۱۴۵۶). بعد با خواهر اوزون حسن وصلت نمود که این امر نیز شهرت و نفوذ او را زیادتر کرد. جنید بعدا با شیروان شاه درگیر شد و در جنگ با او کشته شد (۱۴۶۵). بعد از او مریدان دور حیدر فرزند جنید جمع شدند و حیدر به کمک داعی خود اوزون حسن شیخ خاتقاه اردبیل شد. در این زمان در آنا طولی تشکیلات تبلیغاتی دایر کردند و خلیفه هایی به آنجا فرستادند و روز به روز طرفداران شیخ حیدر بیشتر می شد. حیدر در سال ۱۴۸۸ برای گرفتن انتقام پدرش به شیروان حمله کرد. در این موقع آق قویونلوها به طرفداری شیروان شاه به سیاه حیدر حمله کردند و حیدر در جنگ کشته شد.

حیدر از دخترا و زون حسن عالم شاه بیگم سه پسر داشت که از طرف سلطان

یعقوب آق قویونلو در قلعه اصطخر فارس حبس شدند، بعد از مدتی فرزندان حیدر آرا شدند و اسماعیل را مریدان به گیلان بردند و تا ۱۵ سالگی در آنجا نگه داشتند، اسماعیل بقصد جمع مریدان با چند نفر از اطرافیان از گیلان عازم ارزجان شد (۱۵۰۰ = ۹۰۵) و از ضعف سلطان بایزید ثانی و هرج و مرج داخلی آنا طولی استفاده کرده نزد طرفداران و مریدان خاندان صفوی آدم فرستاد و آنها را پیش خود خواند بعد با پنجهزار نفر از مریدان مسلح به آذر بایجان آمد ابتدا به سراغ شیروانشاه رفت و او را مغلوب کرد بعد با الوند بیگ حکمران آق قویونلو روبرو شد و در ناحیه نخجوان او را شکست داد بعد به تبریز آمد و دستور داد تا مهد و آرزده اما م و خودش خطبه خواندند، و در مدت ده سال از فرات تا جیحون را جزو قلمرو خود کرد.

تشکیل دولت صفوی در شیعیان آنا طولی آنچنان شور و شعفی برانگیخته بود که بیکدیگر با کلمه (شاه) سلام میدادند و برای کاهشان بایران میامدند، چنانچه در بالا اشاره شد حکومت صفوی بوسیله ترکان تاسیس شد اکثریت این ترکان ایلاتی بودند که از آنا طولی آمدند و ارتش قزلباش را تشکیل دادند، در تشکیل قزلباش قبایل زیر شرکت داشتند: استاجلو (استاجا جیلو) روملو، تکه لو، ذوالقدر، شاملو (بیگدلی، خدا بنده لو و اینانلو)، افشار، قاجار.

در تشکیل دولت صفوی قارا مانهای گنجه و بردعه و گروهی از طالشها هم شرکت داشتند.

شاه اسماعیل در سال ۱۵۲۵ به مرض سل درگذشت، او مردی حور، با ایمان و رزمنده و در عین حال شاعری با احساس بود و بدو زبان ترکی و فارسی شعر می گفت، در زمان او زبان ترکی هم زبان رسمی و کتابت بود علاوه بر زبان دربار و ارتش ترکی بود، شاه اسماعیل در شعر تخلص (خطائی) را بکار می برد، دیوان خطائی یکی از بهترین آثار شعر غنائی آذری است، شاه اسماعیل قسمت عمده اشعارش را در عشق علی (ع) و خاندان او سروده، او شکل خلقی شعر یعنی (قوشما) را وارد شعر کلاسیک کرده است، اشعار او مورد توجه و تقلید دیگر شعرا مخصوصا عاشقها (شعرای ساززن خلقی) قرار گرفته است و عاشقها او را مرشد خود دانسته و اشعار او را از بر میخواندند و برای آنها نظیره ها می گفتند و برای شاه اسماعیل داستان ساخته اند.

در نتیجه تشکیل دولت صفویه مذهب رسمی ایران شیعه شد و قسمت عمده مردم بمذهب تشیع درآمدند، در ایران وحدت ملی پدید آمد و استقلال آن تضمین گردید.

بعد از تشکیل دولت صفوی مهاجرت‌های شدیدی از آناطولی بطرف ایران ایجاد شد.

در زمان صفویه داستانهای خلقی (حماسه‌ای و عشقی) در آذربایجان توسط عاشق‌ها ساخته می‌شد. عاشق‌ها این داستان‌ها را بشعرونشرو با ساز و آواز می‌خواندند. مهمترین آنها داستان "کورا و غلو"، "اصلی و کرم"، "قنبر و آرزو"، "شاه اسماعیل"، "عاشیق غریب" می‌باشد. که هنوز در میان مردم رایج بوده و به آناطولی نیز رفته است. داستان کورا و غلو مشهورترین داستان قهرمانی است که از قرن ۱۷ بعد در میان تمام ترکان غرب یا اغوز (آناطولی، ایران و ترکمنستان) شایع شده و جای داستان "دده - قورقود" را گرفته است. اغلب مورخین ترکیه معتقدند که داستان کورا و غلو از ترکیه به ایران و ترکمنستان آمده و کورا و غلو یک شخصیت تاریخی بوده که در اواخر قرن ۱۶ بنام جلایری یا غی شده است.

بعد از صفویه نادر شاه افشار پادشاه ایران شد و سلسله افشاریه را تأسیس نمود. نادر بعد از خارج کردن افغانی‌ها و عثمانی‌ها از ایران صفویه را خلع و خود پادشاه شد. نادر از ترکان طایفه قرخلو قبیله افشار بود که در زمان شاه عباس به شمال خراسان کوچ کرده بودند. او خود را از ترکمنان اغوز می‌دانست و در نامه‌هایی که برای سلطان محمود اول پادشاه عثمانی و فرزندش نوشته بکرات این مطلب را متذکر شده و از خویشاوندی قومی با عثمانی‌ها و پادشاهان هند سخن به میان آورده است. به علاوه برای اتحاد مسلمانان و رفع اختلاف شیعه و سنی اقداماتی نمود و پیشنهاداتی داد. مثلاً سفینه در دربار امپراطوری عثمانی گوش شنوائی پیدا نکرد.

بعد از افشارها کریم خان زند با لقب وکیل الرعایا حکومت می‌کرد. بعد از او با یکی از سلسله‌های ترک بنام قاجار بوسیله آغا محمدخان قاجار در ایران به سلطنت رسید. قاجاریه از قبیله ویاییل قاجار بودند و معتقد بودند که با هلاکوبه ایران آمده‌اند.

قاجارها در اواخر قرن ۱۵ در زمان آق قویونلوها از آناطولی (یوز - قات) به ایران آمدند و در آذربایجان مستقر شدند. قاجاریه نام بیگ آنها بود و بنظر می‌رسد آنها را به ایران آورده است. ویل قاجار در زمان صفویه به استرآباد کوچ داده شده است (فاروق سوم). قاجاریه تا ۱۹۲۵ = ۱۳۰۴

در ایران سلطنت کردند. در این سال با فشار رضاخان که در سال ۱۲۹۹ کودتا

کرده بود توسط مجلس شورای ملی خلع شدند. باروی کارآمدن رضا شاه پهلوی حکومت هزارساله (۹۳۰ سال) اقوام ترک نیز در ایران خاتمه یافت.

آناطولی در زمان مغول و بعد از آن : بعد از آمدن لشکریان مغول به آناطولی در سال ۱۲۷۷ بدعوت دولت سلجوقی روم، مملوک مصر و سوریه بای بارس به آناطولی آمد و لشکریان مغول را در البستان شکست سخت داد رجال دولتی از ترس مغول پیش او رفتند و به توقات فرار کردند.

ترکمنها از جمله قارا مانها با بای بارس همکاری کردند. قارا مانها از اران به سیواس و بعد به ارمناک آمده مستقر شده بودند. آنها نام خود را از نام فرمانده خود قارا مان گرفته بودند. محمد قارا مان اوغلو از آمدن بای بارس استفاده کرد و به قونیه حمله برد و آنجا را گرفت و شهرزاده خرد سال سلجوقی را به تخت نشاند و خودش وزیر شد و ترکی را بجای فارسی زبان رسمی دولت کرد (۱۲۷۷) (ابی بی بی).

تشکیلات قبیله‌ای اغوز - اغوزها سازمان قومی و سیاسی خود اثل (ایل) می گفتند که عربی قوم گفته می شود. هر ایل از چند بوی یا قبیله تشکیل می شد. رئیس هر قبیله یا بوی، بیگ نامیده می شد که ارثی نبود و رئیس ایل یا یا یغوازمیان بیگها که اصیل زادگان ایل بودند انتخاب می شد. یا بغوی اغوز بجای خاقان ترکان بود و از قرن ۱۲ بعد که اغوزها امپراطوری سلجوقی را تشکیل دادند، از میان رفت و فراموش شد. ایل را مغولان اولوس (ملت) می گفتند که بعدها در میان ترکان نیز متداول شد. یورد بمعنی کشور و محل اقامت ایل، بوی، اوبا و عا ئله بود. بعدها اثل بمعنی کشور نیز بکار می رفت. هر بوی یا قبیله به چند اوبا (طایفه) تقسیم می شد. هر اوبا از چند عا ئله یا خانواده (سوی) تشکیل می شد. اویماق هم مانند عشیرت اصطلاح عمومی است و برای بویها، اوباها و شاخه‌های آنها بکار رفته است.

اغوزها برخلاف اعراب و کردها نه بشکل قبیله بلکه بصورت ایل زندگی میکردند و تشکیلات سیاسی آنها بشکل ایل بود. از قرن دهم میلادی اغوزهای منطقه سیحون دسته دسته بجاهای مختلف مهاجرت کردند. دسته اول به شبه جزیره مانقشلاق در شرق دریای خزر رفتند (اوایل قرن دهم). دسته دوم در زمان سلطان محمود به خراسان، اراک و بعد به آذربایجان آمدند. دسته سوم با سلاجقه به خراسان و ایران و ترکیه آمدند. دسته چهارم در قرن ۱۱ از شمال دریای سیاه به بالکان رفتند. گروهی هم در شهرهای اطراف سیحون

شهری شدند وعده‌ای هم‌بشکل کوچ نشین درهمین منطقه ماندند.

اغوزهای منطقه سیحون بگفته کاشغری در قرن ۱۱ از ۲۴ قبیله تشکیل شده بودند که فهرست ۲۲ قبیله آنها در کتاب کاشغری داده شده است. در جامع التواریخ فهرست هر ۲۴ قبیله نوشته شده است. در دیوان لغات ترک محمود کاشغری نام قبیله‌های قیزیق و قارقین ذکر نشده است. ۲۴ قبیله اغوز فرزندان شش پسر اوغوزخان هستند و هر کدام دارای یک علامت مخصوص (طمغا یا مهر) و هر چهار قبیله دارای یک اونقون (توتم) میباشند که نشان میدهد. در قدیم ایل اغوز از شش قبیله تشکیل شده بود. اغوزهای سواحل رود بارلیق هم که در کتیبه‌های یغنی سئیی ذکر شده شش قبیله بودند.

طبق روایت جامع التواریخ شاخه حاکم اغوزها بوزاوخ‌ها بودند لهذا علامت آنها کمان بوده که نشانه حاکمیت بوده است ولی علامت اوچ اوخ‌ها تیر بوده است. طغرل بیگ و قتیکه در سال ۱۰۳۸ وارد نیشابور شد به بازویش کمان و بکمرش سه تیر بسته بود که نشانه فرمانروائی کل اغوزها بود.

در تشکیلات اقوام ترک ایل و ارتش به دو دسته یا جناح راست و چپ تقسیم می شد. جناح راست مقدم بود و به بوزاوق‌ها تعلق داشت. اغلب یا بغوها از بوزاوق‌ها انتخاب می شدند. ولی در دده قورقود و کشورهای اسلامی اوچ اوچ‌ها حاکم بودند. مثلاً سلاجقه (قنیق)، سالورها و آق قویونلوها (بایندر)، قاضی برهان الدین (سالور) همه از اوچ اوچ‌ها بودند. ولی آرتوق اوغلاری، شوملا اوغلاری و سادرشاه (افشار) و عثمانیها (قایی) از قبایل بوزاوخ بودند.

اغوزها علامت مخصوص (طمغا) خود را روی حیواناتشان می زدند. سالورها این علامت را روی پول خود هم می زدند. آق قویونلوها علاوه بر پول و حیوانات روی پرچم و آثار و اسناد نیز مهر قبیله بایندر را می زدند. از عثمانیها هم سلطان مراد دوم علامت قبیله قایی را روی بعضی از سکه‌ها زده است. در آناطولی روی کلیم و دیوار و لباس و سنگ مزار هم علائم مخصوص قبیله را می زدند.

هر چهار قبیله اغوز دارای یک توتم بودند که همه آنها مرغان شکاری و عبارت بودند از: شاهین، قارتال، تاو شانجیل، سونقور و اوچ. گوشت این اونقونها خورده نمی شد و آنها را نشانه تبرک و خوش یمنی می

دانستند. قارتال را در آذربایجان قره قوش می گویند. تا و شانجیل سیاه رنگ و شبیه قارتال ولی از او کوچکتر است و مخصوص شکار خرگوش است. در سفرهٔ اغوزها غذاهای قبایل مخصوص بود و به آنها اندام گوشت (سوموک یا استخوان) می گفتند. هر چهار قبیله یک اندام گوشت مخصوص داشتند.

به پرچم خان توغ می گفتند و یک خان (رئیس ایل یا رئیس دولت) می توانست تا ۹ شوغ داشته باشد و چنین خانی از مقتدرترین خانان محسوب می شد (دوقوز طوغلو خان). *بقیه در شماره بعد.*

دوکتور حمید نطقی

=====

ایلیک باهار

بولاقسلاردان سوامه‌نده
 قایالارین اوره‌گی
 دوگونوردو دوداغیمدا
 بیر اوووج ایچمه‌دن
 سوسوزلوغوم سوندو
 قاندیم. دویذوم
 تازهدن یوخویا یاتدیم
 گئجه‌نین قاپ قاراللیق
 اوب اوزون تونه‌لیندن
 آیدینلیق رؤیالارا چاتدیم
 ماوی - ماوی قوشلار واردی
 یاشیل - یاشیل نغمه‌لر دؤرت یانیمی ساردی
 اوتانغاج بیر گون باتیشیندا
 تانیشدیم ایلیک باهارلا ...
 - صون -

ایضا حلا: ساردی = بورودو. ایلیک باهار = یاز.

خىالدا ، شىغىجى طرلان كىمى دىر *
ظالمە : دالى عىمان كىمى دىر *
يا راما ز ايشلرە يۇمار گۇزۇنو *
قاش - قاباق يىرىنە آرام اۇزۇنو *
بىرىنە ، نە يالان ، نە بىھتان دىيەر *
دۇستلار گۇلۇشلە "جان قىربان" دىيەر *
اۋزۇ ، اۋز اىچى ايلە دانىشان زمان *
زىرۋەلر عشقى ايلە چالیشان زمان *
بىللىن اسىنى ايلە دگىشمىز سۇزۇن *
نە ياخشى گۇنۇندە ايتىرەر اۋزۇن ، *
تيتىرەمىز حياتىن سىرت كۆلگىنىدىن *
آنچاق اۋز بالىندان ، اۋز يىتگىنىدىن - *
سىنر اۋرەكلەر قارىتال باخشى *
ايدە آل اولماسا چايىن آخشى *
ھاردا سا ، اۋنۇدماز اۋ ، اۋز كۆكۈنۈ *
اۋنا كىچ باخانىن يۇلار تۈكۈنۈ *
چىگىنىدىن آشىرماز وطن يۇكۈنۈ *
باشىنى قانىرىپ ، ازەر مىرداوغول

(۲)

قۇيۇن دىيىم نىە "منصور"ى چكىلر دارە ؟

اۋ ، حقى بىر اۋجا يىئردن آراماق اىستەردى

گۇروب ياتاقدە ، ياراشماز ، قۇۋۇشسا دلدارە

اۋلو مقامىنا يارىن ياراماق اىستەردى

* سسلی حرف (مصوت) لر باره سسینده *

هجا هم آهنگلیگی ویا سس اویشومو

* ۴ *

مجله میزین کئچن صایی لاریندا هجا هم آهنگلیگی ویا سس اویشومو باره ده اتک یازیدا مختلف مثاللار گتیوردیک . بو صایی دا " عاشق غریب " داستانین نین قالانینین یازماغا ادامه وئیریپ . مصوت لارین هجا هم آهنگلیگی نین تمورینی نی ، قراره آلینان مخصوص علامت لاری سسلی حرف لارین اوزهرینده قویماق ایله حروقلی اوخوجولارین اوزعهده سینه قویورۇق .

آتلی :

— نییه دالدا قالیرسان ؟ — دئییه ، صؤرۇشدۇ .

— آخی ، من سنین دالینجا نئجه گلیپ چاتا بیلهرم . " سنین آشین خیالدا ن دا سرعتلی دیر . منسه یورۇلۇب الدن دۇشمۇشم .

— دۇغروۇ دئییرسن گل ترکیمه مین ، اوزۇده بوئون حقیقتی منه آچیپ سؤیله ، دی گورووم ، سن هارایا گئتمه لی سن .

عاشیق :

— هئچ اولما زسا بیرا رض رۇما چاتیم ، — دئییه . جواب وئردی .

— گوزلرینی یوم .

او ، گوزلرینی یومدۇ .

— ایندی آج .

عاشیق گوزلرینی آچدی ، اوز قارشیشیندا ارض رۇمون آغاران دیوار لارینی پاریلدا یان مناره لرینی گوردۇ .

عاشیق :

— منی باغیشلا ، آغا ، — دئدی ، — سهو ائله میشم ، دئمک ایسته ییردیم کی ، منه قارصا گئتمک لازیمدیر .

آتلی :

— ائله بۇنا گوره ده سنی خبردار ائله دیم کی ، منه اصل حقیقتی دئییه

سن ، — دئییه جواب وئردی ، — یاخشى ، کئچیب ، یئنه گوزلرینی یوم ، ایندی

آج . عاشیق اوز گوزلرینه اینانمادی ، بو گوروون ائله قارصا اوزۇدۇر .

او ، دیز چوکهره ک :

— گناھكارام، آغا، — دېدى، سىن بۇ ئۆكرىن عاشىق غريب اوچ قات گناھ —
كار دىر، آنجا قىن اوزون بىلىرسىن كى، بىر آدم كى، سىزدىن يالان دا —
نىشماغا باشلادى، گرهك بۇتون كۆنۇ يالان دانىشىشىن، منە لاپ دۇغروۇ،
تغلىسە گىتىمك لازىم دىر.

آتلى خىرولى — خىرولى :

— عجب يالانچىسا نىمىش! — دېدى، — داھا نە ائتمەلى، باغىشلايىرام سنى
كۆزلىرىنى يۇم! — بىردىققە گىچىندەن سۇنرا ايسە — ايندى آچ، — دىيىپ
علاوۋ ائتدى.

عاشىق سئوينجىدىن باغىردى، اۇنلار تغلىسىن دروازەسى آغزىندا
ايدىلو، عاشىق غريب آتلى يا صميم قلىدىن تشكر ائدىپ، اوز ھىيىسە
سىنى يەرىن قاشىندان آلاندا :

— آغا، — دېدى، — البتە، منە قارشى اۇلان مرحمتىن چۇخ بۇيۇكدۇر، آنجا
بىر ياخشىلىق دا ائلە، ايندى من كىمە دىشم كى، بىرگۆنۇن ايجىمىندە
ارزىندان تغلىسە گلىپ چاتدىم، منە ھىچ كس اينانما ياق، اثبات
اۇچۇن منە بىر شى وئو.

آتلى كۆلۇمسە يەرك :

— اگىل، — دېدى، — آتىن آياغى آلتىندان بىر اوۋۇچ تۇرپاق گۆتۇر
روب قۇينونا قۇي، ھەرگاہ سىن سۆزلىرى نىن دۇغروۇلۇغۇنا اينانما —
سالار اۇندا امر ائلە، يىئدى ايل كۆر اۇلان بىر آروادى سىن ياننىنا
گىتىرسىن لوبو تۇرپاغى اۇنۇن كۆزلىرىنە سۆرت، اۇندا آروادىن كۆز —
لوى آچىلار

عاشىق آغ آتىن آياغى آلتىندان بىر اوۋۇچ تۇرپاق گۆتۇردۇ، آنجا
اۇ، باشىنى ائلە يىئىجە قالدىرمىشىدى كى، آتلى ايلە آت يۇخ اولدولار.
اۇ آنجا بۇ زمان ايناندى كى، اۇنۇن امدادىنا چاتان، خىدىر الياس
دان باشقا ھىچ كس دگىلمىش.

عاشىق غريب اوز ائولرىنى آنجا آخسامدان خىلى كىچىمىش گلىپ
تاپدى، قاپى نى تىترەك ال لولە دۇيەرەك :

— آنا، آنا، آچ، — دېدى، — اللە قوناغى يام منە صۇيۇقدۇر، سىن غربتە
دوشن اوغلۇنا آند وئىرەم، منى ائوۋ بوراخ.

قارى ضعيف سىلە دېدى :

— يۇلچۇلارنى گىجەلە مەلرى اوچۇن وارلى و گۇلۇلرىن ائوى وار، بۇ

ساعت شەھىدە تۇرىدۇر، ۋاراي گەت، گەجەنى ۋارادا راحات كەچىردە بىلەر
سن . عاشىق غويىب :

— آنا، — دئە جۈاب وئەردى، — مەن بۇرادا ھەچ بىرتا ئىشىم يۇقىدۇر،
اۋنا گەرە دە ئوز خواھىشىمى تەكرار ائەدىب يالۋار ئىرام : سن غەبەتسىدە
اۋلان اۋغۇنۇن جاننى ، مەنى ائەينە بۇراخ .
ايش بىللە اۋلدوقدا اۋنۇن باجىسى آنا سىنا :
— آنا، — دئەدى، — دۇرۇب قاپنى نى آچىم، گەلسەن .
قارى :

— ياراماز قىز! — دئە جۈاب وئەردى، — سن ائەلە جوان آداملارنى ائەسۋە
سالىب قۇناق ائەلە مەگى اللەدان ايسەتە يىرسەن، مەنمە ايسەتە يىددى ايلەدىر
كى، آغلاماقدان گەزەلرەم كۆر اۋلوب!
لەكىن قىز آنا سىنى نەن دانلاماغىنا فەكىر وئەرمەدى، دۇرۇب قاپنى نى
آچدى و عاشىق غويىبى ايجەرى بۇراخىدى .
عاشىق غويىب عادەت اۋزە سلام وئەرىپ، راضىلىق ائەتەدى، گەزەلى بىر
ھىجانلا ائەلى گەزەندە كەچىرمەيە باشلايدى، باخىب گەزەدۇ كى، اۋنۇن كەينە
— كى تۇز با سەمىش خۇش آوازلى سەزى دىۋاردان آسەلى قالىپ، او، آنا —
سىنى نى سۇرغۇ — سئوالا باشلايدى:
— بۇ دىۋاردان آسەلەن نەدىر ؟
قارى :

— سن نە غويىبە قۇناقسان — دئە جۈاب وئەردى، — كەفايت دگەل كى، سەنە بىر
پارچا چۆرەك وئەرىپ، ساباج دا يۇلا سالماقلا ؟
عاشىق :

— آخى، مەن سەنە دئەدەم كى، — دئە ائەتراض ائەتەدى، — سن مەنمە دۇغما آنا مەن
بودا باجەم دىر، اۋنا گەرە دە خواھىش ائەدىرەم، مەنى بىر باشا سال گەرەم . .
بۇ دىۋاردان آسەلەن نەدىر .

قارى اۋنا اينا نەما ياراق، آچىقلىق — آچىقلىق :
— بۇ سەزەدىر، سەز! — دئەدى .

— سەز نە اۋلان شى دىر آخى ؟

— سەز اۋ شى دىر كى، اۋنۇن چالەب نەمە اۋخۇيۇرلار .

سۇنرا عاشىق غويىب سەزى دىۋاردان آلىپ اۋنا گەستەرمەسى اۋچۇن،
باجى سىنا اذن وئەرىلمەسەننى آرواددان خواھىش ائەتەدى .

قارى :

— اولماز، — دئيه جواب وئردى، — بۇ ساز منىم بدبخت اوغلۇمۇندۇر: بۇ دۇر، يىتتى ايلدىر كى، بۇ ساز ديواردان آسىلى قالىپ، اونا ھلە ايندى يە كىمى ھىچ بيوجانلى الى توخونمايىپ .

لكن باجى سى آياغا قالخدى، سازى ديواردان آلىپ اونا وئردى، او، سازى آلىپ كۆزلويىنى كۆيە دىكدى و بئله بىردە ائلەدى : "اي فادر الله، من ائوز آرزۇما، مقصديمه چاتا جاغامسا، اوندان منىم بويىتتى تئل لى سازىم آخرىنجى دفعە چالاندا سىلەندىكى كىمى سىلەنسىن" او، بۇ سۆزلردن صونرا مضرابى مىس تئللرە ووردو، تئللر ھم آھنگ اولراق دىسل لەندى . عاشىق غريب اوخۇماغا باشلادى :

" من يوخسۇل غريم، يوخسۇلدۇر سۆزلىرىم، آنجاق بۇيوك خىدئر الياش سىلدىرىم قايدان ائىنمەيە منە كۆمك ائتتى، من و سۆزلىرىم يوخسۇلسا، دا، آنا، منم، ائوز غريب قوناغىنى تانى . "

بۇ سۆزلردن صونرا اونون آناسى ھۆنكۈر — ھۆنكۈر آغلادى و اوندان صۇرۇشدر : سىن آدىن نەدىر ؟

او :

— رشيد، — دئيه جواب وئردى .

قارى :

— آدىن نەدى — رشيد، بىرىن دى، بىرىن اشيت، — دئدى، — سى ائوز سۆز — لرىن لە منىم اورەگىمى پارچا — پارچا ائلەدىن، من بۇگىچە يوخسۇدا كۆرۈمۈشدۇم كى، ساچلارىم آغا رىشىدىر، بۇدور، من يىتتى ايلدىر كى، كۆز ياشنى تۆكمەكدن كۆر اولمۇشام، سى، اي سسى اوغلۇمون سىنە اوخشايدان سۆيلە كۆرۈم، اوغلۇم ھاجان گلەجك ؟ — قارى ھمىن خواھشى نى كۆز ياش لارى ايلە ايكى دفعە تكرر ائتتى، او ائوزونو قارى نىن اوغلۇ آدلان — دىردى، آنجاق آرواد اونا اينانمىردى، بىر قەدەر كىچىك صونرا او :

— آنا جان، اجازە وئر سازى كۆتۈرۈپ كىتدۇم، — دئيه خواھش ائتتى . — اشيتدۇم كى، بۇ ياخىنلاردا طوى وار، باجىم مىن اورا يا ائوتورەر چا — لىپ — اوخويارام نەقازانسام، كىتورەرەم برايو بۇلۇشەرىك .

قارى :

— وئرمەرم، — دئيه جواب وئردى، — اوغلۇم كىتتىن بوي اونون سازى ائودەن چىخمايىپ .

لكن اوغلان سازين بىر تىلىنى دە خارابا ئىلە مەيە جگىنە آروادى
آرخايىن ائىتدى، اگر بىر تىل بىلە قىزىلسا، - دىيە عاشىق دوام ائىتدى
- بۇتۇن وار - دولتىم لە جواب وئىرەم .

قارى اوونۇن ھىيەسىنى يۇخلادى، ھىيەنىن ايجى بوللا دولۇ اولدۇ
- غۇنۇ بىلەندىن صۇنرا اوونۇ بۇراخدى . باجىسى اوونۇ طوى سسى گلەن
وارلى ائويىنە قەدەر اوتۇردۇكەن صۇنرا نە اولاجاغىنا قۇلاق آسماق
اۋچۇن، قاپى آغزىندا داپاندى .

بۇ ائودە ماھالمېرى ياشايىۋىدى، او ھەمىن بۇ گىجە خۇرشىد بىگىن
آروادى اولاجاقدى . خۇرشىد بىگىن ائوز قۇھۇم - اقروە باسى و دوستلارايىلە
قۇناقلىق دا كىف چكىردى . ماھالمېرى ايسە، ائوز وئىقەلرە بىرلىكە
ونگىن پەردە دالىندا اوتۇرۇشۇدۇ . اوونۇ بىر ائىندە زەر دولۇ جام ،
بىر ائىندە دە ايتى بىر خىجىر وارايدى .

او، باشىنى خۇرشىد بىگىن ياستىغىنا قۇيمازدان قاباق اولمەيە
آند اچمىشىدى . او، بىردىن پەردە دالىندا ياد بىر آدامىن گىلدىگىنى و
اوونۇ سۆزلىرىنى ائىتتى : " سلام عليكم ، سىز بۇرادا عىش - عشوت لە
مىشۇل سۇنۇز ، مەن يۇخسۇل غرىبە دە اجازە وئىرىن ، سىزىنلە بىر يىردە او -
تۇرۇم ، بۇنۇن عوضىن سىزە نىغمەلر اوخۇيارام " .
خۇرشىد بىگىن :

- نىيە اولماز ؟ - دىدى . - اوخۇيانلار ، اوينايانلار اوچۇن قاپىمىش -
آچىقدىر ، چۇنكى بۇرادا طۇيدۇر ، عاشىق ، بىر شى اوخۇ ، عوضىندە مەن دە
سە بىر اووۋج دولۇسۇ قىزىل وئىرەم .

بۇ زمان خۇرشىد بىگىن اوندان :

- ياخشى ، يۇلچۇ ، پس سىن آدىن نە دىر ؟ - دىيە سورۇشۇدۇ .

- شىمدى گۇرەرسىز .

خۇرشىد بىگىن گۈلەرەك .

- بۇ نىجە آددىر ، - دىيە سۆيلەدى ، - مەن ايلەك دىيە دىر ، بىلە شى
اىشىدىرەم .

- آنام ھاملە اولۇپ مەن اذىت لە دۇغاندا قۇنشۇلار يىمىزىن چۇخۇ -
قاپى يا گىلىپ سورۇشۇپلار كى ، اللە اوئا اوغلان وئىرىپ ، يا قىز . بۇ
زمان اولار جاواب وئىرىپلر كى ، " شىمدى گۇرەرسىز " ، بۇدۇر بۇنا گۇرە
دە مەن دۇغۇلاندا ھەمىن آدى مەن وئىرىپلر ، - عاشىق بۇسۇلردىن صۇنرا

سازینی گۆتۈرۈپ اوخوماغا باشلادی : حلب دە ایچدیم من مصیرشراپنی،
لکن الله وئردی منه قول قاناد، اوچوب گلدیم بۇرا اوچ گون ایچینده
خورشید بیگین آغیلدان کم قارداشی اوز خنجرینه ال آتاراق :
- یالان دئییرسن! - دئییه باغیردی حلب دن بۇرا یا اوچ گونہ نغجه
گلمک اولار ؟!

عاشیق :

- منی نه اوچون اؤلدورمک ایسته ییرسن ؟ - دئدی، - نغمه کارلار عادتاً
هوطرفدن بیر یئرہ توپلاشیرلار، ایسته ییرسینیز اینانین، ایسته میوسینیز
اینانما ییئن، سیزدن پول - زاد آلمیرام کی،
آداخلی :

- قوی دوام ائله سین، - دئدی وعاشیق غریب یئنی دن اوخوماغا باشلادی :
" سحر ناما زینی ارزنجان دره سینده، گۆنۈرتا ناما زینی ارض روم شهر -
ینده قیلدیم، ا یکیندی ناما زینی قارص شهرینده، آخشام ناما زینی تفلیس
ده قیلدیم، الله منه قاناد وئردی، من ده اوچوب بۇرا یا گلدیم، آغ
آتا قۇربان اولوم : او، ایپده اوینایان بیر پهلوان کیمی، داغلاردان
دره لردن کئچیب سرعتله چاپا - چاپا گلدی، مۇولام عاشیقا قاناد وئردی و
او اوچوب اوزونو ماہ المهری نین طوینا یئتیردی " .

بو سۆزلردن صونرا ماہ المهری اونون سسینی تانییدی، زهری بیویانا،
خنجرى ده او بیری یانا تۇللادی .

اونا رفیق لریندن بیوی :

- سن عهدینه بئله می وفا ائله دین ؟ - دئدی، - دئمک سن بوگنجه خورشید
بیگین آروادی اولاجاقسان ؟

ماہ المهری :

- سیز تانیما دینیز، اما من اوزوم اوچون عزیز اولان سسی تانیدیم، -
دئییه جواب وئردی، بو سۆزلردن صونرا او، قایچینی گۆتۈرۈپ پوده نسی
کسدى، قیز باغیب اوز عاشیق غریبی نی تانیان کیمی، چاغیویب اونون
بوینونا ساریلدى وهر ا یکیزی بیهوش بیر حالدا یئرہ سریلیدیله، خورشید
بیگین قارداشی، چاپماق مقصدی ایله خنجرینی سیپریب اولارین اۆزه -
رینه آتیلدی، لکن خورشید بیگ اونو ساخلا ییب، دیلله ندی :

- ال ساخلا و بیل کی : انسان آنادان اولاندا آلتینا نه یازیلیسا،
اۇ دا اولاجاقدیر .

ماھ المھوی اوزۇنە گلەندەن صۇنرا خجالت چكىپ قىزاردى، اوزۇن-
ال لىرىلدە ئورتۇپ پىردە نىن دالىندا گىزلەندى .
آداخلى :

— ايندى لاپ آيدىن معلوم اولۇر كى، سەن عاشىق غرىب سەن، — دىدى، آنجا ق
بىزى بىر باشا سال گۇرەك كى، بۇ قەدەر اوزاق بىر يولۇ بۇقەدەر قىسسا
واختا نەجە گلىپ چىخمىشسان ؟
عاشىق :

— قىلىنچىم داشدان كىچەر، — دىيە جاواب وئردى، — يالان دىيىرمە قۇي
بۇيىنۇم قىلدا نازىك اولسۇن . ھا مىسىندا ن ياخشى سى بۇدۇر، يانىما
يىتتى ايل دونيا ايشىغىنا حسرت قالان بىر كۆر گىرىن، مەن اولسۇن
گۈزلىرىنى آچارام .

قاپى آغزىندا دالدا بىرىئىردە دايانان عاشىق غرىپىن باجىسى،
بودا نىشىقلارنى ائشىدىپ، آناسى نىن يانىنا قاچدى :
— آنجان ! — دىيە باغىردى، — بو آدم لاپ منىم قارداشىمنى اوزۇدۇر
لاپ سىن اولغۇن عاشىق غرىپىدۇر !

قىز بۇسۇزلىرىن صۇنرا قارى نىن اليندىن ياپىشىپ طۇي يىرىنە
گىرىدى، عاشىق اوز قۇيىنىدا كى تۇرپاغنى چىخارتىپ سودا ايسىلاتتى
و آناسى نىن گۈزلىرىنە سۈرتەرەك :

— سىز، اى انسانلار، — دىدى، — خىدەر الياسىن نەجە قىدرتلى و بۇيۇك
اولدوغۇنو بىلىن !

اونون آناسى نىن گۈزلىرى آچىلدى، بۇندان صۇنرا ھىچ كىس اونون
سۇزلىرى نىن دۇغۇرلۇغۇنا شېھائەتتەدى، خۇرشىد بىگ دە گۈزەل مەھ
المھوى نى دىنمەز — سۇيلىمەز اونا وئردى .

ايش بىللە اولدۇقدا عاشىق غرىپ سئوينچە :

— قۇلاق آس، خۇرشىد بىگ، — دىدى، — مەن سە تسلى وئىرمە، باجىم ھىچ
دە سىن اولكى نشانلىندا ن پىس دگىل، مەن دولتلى يم، اونون دا آز
قىزىل — گۈمۈشۈ اولماي چاق، سەن باجىمنى اوزۇنە نشانلا وسىزدە منىم
لە عزيز ماھ المھرىم كىمى خوشبخت اولۇن .

* — *
* — *

کئچن هفته پنحشنبه آخشامی وارلیق دان آقایان : سماوالان و منظوری خامه " انجمن شعرای مذهبی و مکتبی آذربایجانیهای مقیم مرکز "ین هفته لیک شعر توپلانتی لارینا اشتراک ائدیپ آشاغیدا کی ، معلوماتی وارلیق درگی سینه گئیردیلر :

بو درنگ (انجمن) تهرانداکی آذری مذهبی شاعرلری نین ادبی درنگی دیر و هفتده بیرگئحه چهارشنبه گونی آخشام اورادا توپلانتی واردیر . درنگین یئری تهرانین جنوبوندا ولی عصر حسینیه سینده دیر . (خیابان عباسی ، میدان حقشناس ، خیابان شهید رضا محمدی مسجد حسینیه ولی عصر)

وارلیق طرفندن کئدن آقالار او گئجه نین توپلانتی سینی بئله شرح وئیرلر :

بیز مسجده جاتاندا ، مسجدین چراغلاری خیابانین بیر قسمتینی ایشیقلا ندیر میشدی . اما مسجده بیرکیمسه یوخ ایدی . بیز مسجده ایچهری ساری باخدیغیمیزدا ، مسجدین چایخانا سیندان بیر آغ ساققال کیشی قاباغا گلیب ، بیزیم کیم اولوب ، نه ایسته دیگیمیزی سوروشدو و بئله ندی کی ، بو کیشی مسجدین گؤزه تچی سی (خادم و متولی سی) دیر . سورو - شدوق آذربایجانین تهراندا اولان تورک نوحه خوان و نوحه قوشان شاعرلری بو مسجده ییغیشارلار ؟! او کیشی بیزه مثبت جواب وئرندن صونرا " بویوروز ایچهری ایندی گله رلر من سماوری آلیشدیرمیشام " - دئدی . بیز مسجده کئچیب فرصتی الدن وئرمه مک اوچون تا شاعرلر گلینجه نامازیمیزی دا قیلماق ایسته دیک و صونرا گؤردوک ساده گئیملی اوجا سوی بیر آدم گلدی اول کئچیب چایخانا دا گؤزه تچیدن کیم گلیب گلمه دیگیمی ، چایین دملنمه گینی سوروشارکن او کیشی ایکی نفر گلیب دئدیگینی ائشیتدیک . صونرا ایچهری کئچیب بیزه سلام و ال وئریب ، خوش گلیب سیز دئیندن صونرا ، بئله ندی کی ، آقای فکری اعوزی یعنی اورادا مذهبی و مکتبی شاعرلر انجمنی نین ناظمی دیر ، اگله شیب بیزیمله بیرآز ادبی صحبت لری اولدو . یا واش - یا واش بیر - بیر شاعرلر و نوحه خوانلار دا گلیب جاتدیلار و هامیسی بیر - بیر بیزی صمیمی قارداش کی - می

قارشیلا ییب خوش گلیب سیز دئدی لر، تقریباً ۳۵ نفره کیمی شاعرا ولدولار
 جوخ صمیمی و مؤدب بیر مجلس اولدو هاما اگله شیب، هر نه دن قاباق بیر
 جای ایچه رکن بیز فرصتدن استفاده ائدی بوی ییغینجاغین نه وقت و
 نئجه اولدوغونو سوروشدوق بیزه همیشه قاپی باشینا وورماق اوچون
 اولان بیر با یراق اوسته علامت و یازیلاری گؤسته ردیلر، بئله یازیل می شدی
 " انجمن شعرای مذهبی و مکتبی آذربایجانیه ای مقیم مرکز - شبهای
 پنجشنبه " البته آدرسی ده و ار ایدی، صوراً آقای فکری " قارداشلار
 باشلا یاق " دئییه آقای داداشی یه اشاره ائله دی، آقای داداشی اولجه
 قرآن اوخویوب، صوراً اغوز یازدیغی شعرینی اوخودی، آقای فکری
 اگله شیش آقاردا ن شعرین نئجه اولدوغونا نظر ایسته دی گویا شعرده
 بیر عیب یوخ ایدی گؤزه ل اولدوغو تصویب اولدی، یئنه آقای فکری نین
 اشاره سیله ایکینجی شعر اوخویان آقای امیر افشار اولدولار کی، هم
 شعرلری گؤزه ل وهم اغوزلری بیر فاضل شخصیته مالک ایدیلر، صوراً آقای
 ناصر تبسمی " شهیدین دیلیجه " بیر قصیده شعرین اوخودولار و صوراً حضرت
 حسین قاپوسوندا محاسینی آغارمیش بیر شاعر آقای نخستین حضرت لیللا
 دیلیجه اوره گه اگله شن بیر علی اکبر نوحه سی شعرین اوخودولار ۵ نجی
 آدام حضرت ابوالفضل قوشدوغو نوحه شعرینی اوخودو، صوراً آقای فیض
 الله محمدی امام حسین دیلیجه حضرت ابوالفضل قوشدوغو شعرینی
 اوخودولار، نوبه گلیب چاتدی آقای فکری نین اغوزونه اودا بیر گؤزه ل
 عارفانه شعرینی اوخودو، آقای فکری و هاما ایسته دیلر کی، ح.م. ساوالان
 دا بیر شعر اوخوسون ساوالانین شعر دفتری یانیندا اولما دیفینسان
 دوستلارین اصراری ایله ناچار یادیندا قالمیش شعرلریندن بیرینی
 اوخودو. ۹ - نجی شاعر اردبیلدن قوناق گلمیش آقای تقاشی حضرت
 زینبین یزید مجلسینده کوفه اهلینه خطابه سی آدلی اوزون و گؤزه ل شعر
 لرینی اوخودولار، صوراً جوان شاعرلردن آقای سیدی اغوز شعرین اوخودو،
 صوراً آقای صادق حضرت علی نین آنادان اولان گونی اوچون بیر دعوت
 نامه پایلادیلار، البته بونو دا قید ائتمه لی بیک کی، اوخونان شعرلره
 جوخ صمیمی و دقتله قولاق آسیلیردی، تجربه لی شاعرلر ده او حمله دن
 آقای فکری و آقای امیر افشار و باشقالاری شعرین هاراسیندا بیرکیچیک
 ایراد اولاندا اولجه اغوزلری اغوز یانلاریندا او ایرادی رفع ائدی ب

قالانی ۳۲ - نجی صفحه ده

سهندین قبری اوسته

سحری آختاران گئجه دن قورخمسار !
آلیرام الیمه تلاش عیاسین ،
اگر گئیدن یئره قطران یاغسادا ،
اوزوب گئجه لی یم ظلمت دریاسین !

اونون مبارزه یولو بئله ایدی : ایشیفی - قارانیغا ، حق وعدالتی
استبداد ، ظلم و ستمه قارشى قویا راق ، مظلوملاری قطعی مبارزه ییسه
چا غیریردی . عمرو بویو استبداد و شاهلیق رژیمى علیه و وروشان
بولود قارا چورلو " سهند " ایگیرمی ایکی - بهمن انقلابی بین علیه
سی نتیجه سینده اوز آرزوسونا چاتدی ، لکن ، آمانسیر اولوم اونو
انقلابین ایلک باهاریندا بیزدن آیردی . صنعت و هنر عاشیق لری نین
اوره گینی داغلادی .

اولومونون بئشینجی ایل دؤنومو مناسبتیله ، فروردین آیی نین
۲۴ - دنده آخşam ساعت دؤرد ده قوم - اقربا ، یاخین دوستلاری و اینجه
صنعت عاشیقلاری ، شاعرین قبری اوستونده اونون خاطره سینى تزه لدیلر .
وطن و خلقینه باغلی اولان صنعتکارلار ، یان دیرمیش اولدوقلاری
مشعل لريله اوزلرینه بیر ابدیت ، جاویداتلیق قازانمیشلار . " سهند " ده
او ، اولمز یارادیجیلاردان بیرى دیر . روحی شاد اولسون !

صون آیلاردا سهندین شعر کتابی " سازیمین سؤزو " بیرنئچه شعريله
بیرلیکده رقیه خانم قنبر قیزی نین بیرمقدمه سیله باکی دا یازیجی
نشریاتی طرفندن چاپ و نشر ائدیلمیشدیر . " وارلیق "

صنعت دنیاسی نین ضایعه سی

فکرت امیروف اولدی

آلدیغیمیز خبره گوره شمالی آذربایجانین مشهور بسته کاری (آهنگساز) فکرت امیروف کئچهن اسفند آیی نین بیرینده وفات ائتمیشدیر. بو خبر مشهور آلمان تورکولوژیستی احمد شمیده طرفندن استانبولدا چیخان "تورک ادبیاتی" درگی (مجله) سینده اونون قیصا بیوگرافیسی ایله بیرلیکده درج اولموشدور. بیز احمد شمیده نین یازی سینی آذری تورکجه سی له عینا نقل ائدیریک :

احمد شمیده

فکرت امیروفو الدن وئردیک .

تورک دنیاسی بئووک بیر بسته کارینی الدن وئردی. اولو آذر - بایجانلی بسته کار فکرت امیروف ۲۵ سوبات ۱۹۸۴ تاریخینده ۶۲ یاشیندا ایکن وفات ائتدی.

فکرت امیروف ۱۹۲۲/۱۱/۲۲ تاریخینده آذربایجانین گنج شهرینده دنیایا گلدی. گنج (جوان) فکرت باکی موسیقی مکتبینده اوخورکن-ایکینجی دنیا ساواشی باشلامیش، امیروف دا عسگر اولراق محاربه یه قاتیلیمیش، ۱۹۴۸ ایلینده آذربایجان دولت کنسرواتوارینی بیتیردی ۵۹ - ۱۹۵۶ ایللرینده آذربایجان اوپرا و باله تئاتری نین مدیری اولدی .

فکرت امیروف ممتاز صنعتکارلیفی سایه سینده یوکسک عنوان وجایزه لره لایق گؤرولدو .

مرحومون ان مهم اثرلری: "سئویل" اوپراسی (۱۹۵۳، مشهور آذربایجانلی دراماتورگ جعفر جبارلی نین عینی آدداکی درام اثری اوزره بسته لنمیشدیر)، "نظامی" سنفونی سینی (۱۹۴۷)، "آذربایجان کارپیچوسو" (۱۹۶۱)، "سنفونیک رقص لری" (۱۹۶۳)، "گلستان - بیات شیراز"، "شور" و "کرد افشاری" آدلی سنفونیک مقاملار (۱۹۷۱)، "آذربایجان گراوورلری" (۱۹۷۷)، "نسیمی دستانی" آدلی کوره گرافیک پوئم (۱۹۷۳)، "خزری فتح ائده نلر" آدلی "وکال کوره گرافیک پوئم (۱۹۷۶)، "مین بیرگنجه

باله‌سی" (۱۹۷۹)، "نظامی باله‌سی" (۱۹۸۳)، فکرت امیروف آیریجا چوخلی صایی دا خلق اسلوبوندا ماهنیلار بسته‌له میشدیر. بونلاردان تورکیه‌ده بیلیننلر ده وار. "گولورم گولسن"، "آذربایجان اثللری"، "من سنی آرارام"، "ریحان" و بو کیمی لر، فکرت امیروفون وفاتی مناسبتیله بیرچیخیش ائله‌یین آذربایجان علم‌لر اکادیمی سی نین صدری ا. ی. سالایف بؤیوک بسته‌کار حقیقنده بئله دشمیشدیر:

فکرت امیروف داهی عزیر حاجی بیگوفون باشلادیغی ایشی بؤیوک بیر امک و فداکارلیقلا ادا مه وئردی. خلق صنعتی نین بوتون خزینه‌سینی اطرافلی اولاراق آراشدیریب منیمسه میشدی. زمانی نین روحونو موسیقی سی نین معجزه‌لی دیلی ایله افاده ائدردی. دونیا موسیقی مدنیتی نین زنگین میراثینی صنعتکارلیقلا آراشدیریب تطبیق ائده‌رک، آذربایجان خلق موسیقی‌سی چرچیوه‌سینده مثل سیز اثرلر یاراتمیش. یئشپ - یئنسی صنعتکارلیق یوللاریله قاباغا گئتمیش، اسلوب و مضمون جهتندن مختلف اولان اثرلرینده ملی جهت لرله بشری جهت لری آهنگ لی بیرشکیلیده بیرلشدیر میشدیر.

فکرت امیروف خلق موسیقی سیندن اوستالیقلا استفاده ائده‌رک تمامه میلّه یئنسی بیر موسیقی طرزی اولان سنفونیک مقامین تمه‌لی نی آتمیش و بو صورتله هم اؤزونه، همده آذربایجان موسیقی سینه دونیا شهرتی قازانمیشدیر. "شور"، "کرد - افشاری"، "گلستان - بیات - شیراز" اثرلری اؤلکه‌نین موسیقی حیاتیندا حادشه اولموش، آمریکا، آلمان دمکرات جمهوریتی، بلغارستان، چکواسلواکیا، رومانیا، بلژیک و مختلف ششرق اؤلکه‌لرینده سسلندیر یلمیشدی.

فکرت امیروف مشهور صنعتکار قاراقارایف‌له بیرلیکده شرق و غرب خلقلری موسیقی سی نین یاخینلاشما سیندا و قارشیلیق‌لی اولاراق زنگین لشمه‌سینده بؤیوک رول اوینا میشدیر. اونون اثرلری شرق جامعہ‌سی موسیقی اوستالاری نین افاده امک‌نلارینی چوخلی آرتیر میشدیر.

فکرت امیروفون سینه‌سینده راحت دورمایان، وطنی سی، ملیت‌ینی صونسوز محبتله سئوه‌ن فداکار وطنداش اوره‌گی دؤیونوردو. سئویم‌لی بسته‌کاریمیز، مشهور موسیقی شناس و عالم، گؤزه‌ل انسان بیرداها آرا - میزدا یوخدور. لکن فکرت امیروفون آدی اونون اثرلرینده‌کی طبیعیلیک

و حرارت عصرلربویو نسل لرین قلبینی قیزدیرا جاقدیر. یئتیشدیردیگی بسته کارلار و موسیقی شناسلار اوردوسو اونون ایشینی دوام ائتدیره- جکدیر. اؤزوده ملتین خاطره سینده ابدی یاشایا جاقدیر.

فکرت امیروف خلق موسیقی سینه دایاناراق چالیشان بیر صنعتکار ایدی. صون درجه زنگین آذربایجان خلق و کلاسیک موسیقی میراثی امیروف اوچون توکنمز و حلال بیر چشمه ایدی. او چشمه دن دویا- دویا ایچن سب یوکسلمیشدیر. آذربایجانلیلار قدر درین دویغولو و صایغیلی بیر ملت دونیا یا آز گلمیشدیر. او ملت اؤزوندن اولسون یا دا اثللی اولسون، کیمی منیمسه پیب باغرینا با سارسا اونا چکینکه دن اعتماد ائده بیلرسن، حرمت ائده بیلرسن چونکی او آدام دونیا دا ان اینجه الکدن کئچمیشدیر. ملتی نین پرستشکاری، ملتی نین سئوگیلیسی فکرت امیروف بونلار- دان بیری ایدی.

شاعر عیوض وفالی مرحومون حقینده بئله سس له نیر :
اؤلمز صنعتینله قالیرسان اؤزون * اثلین طویلاریندا، دویون لرینده
توریاغا جنازه ن یوللانیر بوگون * صادق اوغوللارین چیگی ن لرینده

ملک کنوین قالا،

"تبریزین وارلیق اوخویان قیزلاری" طرفیندن یازیلان مکتوبدا وارلیق مجله سی یازیچیلارینا تشکر و محبت لرینی بیلدیره رک پهلوی رژیم طرفیندن ایللر بویو دیل و ادبیاتیمیزی آزادان آپارماق سیاستینه اشاره ائدیبا و رژیمین قالیقلاری نین هله ده فارسلاشدیرما سیاستینه طرفدار اولدوقلارینی و دیلیمیزله مبارزه ائتدیک لرینی یازمیشلار و مکتوبون صونوندا ملی شاعریمیز رحمتلی سهنددن بوپارچا - نی نقل ائتمیش لر :

دئمیرم یانمییا ق آلولانمییا ق یانما سین نئیله سین یازیق پروانه ؟
یانمییا ق وفاسیز یارین اودونا یاناق اثلیمیزه، یاناق وطنه

===== گل‌ن مکتوبسلار : =====

بعد از انتشار "کتاب مقایسته‌اللفتین" نامه‌های متعددی درباره آن به دفتر محله وبه مؤلف کتاب رسیده که در اغلب آنها ضمن تعریف و قدردانی اظهار نظرهایی نیز درباره محتوای کتاب نموده‌اند ضمن تشکر و سپاسگزاری از یک - یک نویسندگان نامه و خوانندگان کتاب به عنوان نمونه یکی از آنها را در اینجا نقل می‌نمائیم :

جناب آقای دکتر جواد هیئت - مدیر محترم مجله وارلیق
محترما با منتضای خوشوقتی اثر نفیس و ارزنده بسیار آموزنده کتاب تحقیقی مقایسته‌اللفتین که بدون ادنی مبالغه و مداهنه در نوع خود بی نظیر و بی همتاست مطالعه، مستفیض و متمتع گردیدم. حضرتعالی با تالیف و انتشار این گنج نفیس علمی خدمت بسیار بزرگی در تنویر افکار ترک زبانان جهان و ایران بلاخص به مردم شریف آذربایجان انجام داده‌اید. یقیناً نه در گذشته و نه در عصر حاضر کسی مانند آن را نگفته و ننوشته است. اینک به نام یک آذربایجانی این موفقیت بزرگ را به حضرتعالی و همشهریان گرامی تبریک و تهنیت عرض نموده از تفحصات عالمانه و مذاقه عمیق در تدوین و جمع آوری و زحمات طاقت فرسایی که در تنظیم و چاپ و انتشار این اثر ابتکاری متحمل شده‌اید بی نهایت متشکر و سپاسگزارم. خاطری چند بود شاد بس است.

چون این اثر منیف تحقیقی در حال و آینده مرجع صاحب نظران و از امهات متون زینت کتابخانه‌ها خواهد بود سزاوار است چاپ دوم با کاغذ اعلا و چاپ بهتر و نیکوتر انجام گیرد تا بهترین یادگار از مؤلف محترم باقی بماند. با احترام. ارادتمند : آمیغی - تهران

مجله میزه وطن پرورلیک و خلق سئوهرلیک حسی ایله یازیلیمیش چوخلو مکتوبلار گلمیشدی. بومکتوبلار عزیز وطنیمیز ایرانین تکجه آذربایجان منطقه سیندن دگیل، دیگر محالاریندا یا شایان و طنداشلاریندا ن دا گلیب یئتیشمیشدی.

مجله میزین توتومونو نظره آلاراق همین مکتوبلارین بعضی س—یندن پارچالار و سطرلر سئچیب حرمتلی اوخوجولاریمیزین نظریندن کئچیریریک. بیز امینیک کی، مجله میز و گؤزه ل آنا دیلیمیزله ماراقلانان یئرلی—لریمیز اؤز دولقون مکتوبلاری نین صابیتی گون — به — گون آرتیرا جاقلار بو یازیچیلار ایچه ریسینده "صمد ایلدیریم" ین منظوم و منثور مکتوبوندا ن وطن محبتی و آنا دیلی سئوداسی ایله یازیلیمیش پارچا و مصراعلارا دقت یئتیرین، او، یازیر :

... "هر ملتین اؤز آنا دیلی وار کی، اونون خصوصیت لری ایله سسله شیر، آنا دیلی هر ملتین معنوی دیریلیگی دیر، وارلیقی نین سرمایه سی منزله سینده دیر، آنانین سودو بدنین مایاسی اولدوغو کیمی آنا دیلی ده روحون غذاسی دیر، هرکیم اؤز آناسینی و وطنی نی سئودیگی کیمی اؤز آنا دیلینی ده سئومه لی دیر..."

بودور اونون "آنا" سرلوحه سی ایله یازدیقی شعری مضمون اعتباری ایله ماراقلی دیر، آنجاق شعر قایدا لاری پوزولوب، مضمون یوکسک اولسادا فورم ضعیف دیر.

ای منیم روحوم، جانیم، صون آرزوم، ایلقاریم آنا

غمله یورقون گؤزلریندیر عشق دلداریم آنا

تاسف کی، شعرلرین قافیه لری دوز اولما دیغینا گؤره، اونو بوتوغو—

لوکده درج ائده بیلمه دیک، گنج شاعر بیلمه لی دیرکی، ایلقاریم، ایلدا

— ریم، قافیه سی ایله یازیلان بیر شعرین دیگر قافیه لری ده دوز اولمالی

دیر. بورا دا "تانییم"، "اوستادیم"، "الهامیم"، "فرهادیم"، "ایمانیسم"،

"جانیم" کلمه لری قافیه اولما بیلمه ز، او گرهک دقتله شعر صنعتکار —

لیق خصوصیت لرینی و بدیعی مزیت لرینی دقتله اوخویوب او گره نسین

وصونرا شعر یازسین.

دیگر مکتوبو ماراغا شهریندن ز.م. عاصی عنوانی ایله یازان بیر

شاعر دن آلمیشیق، او، مکتوبون بیر حصه سینده بیله یازیر: "من وارک - لیلان
 انس توتماق و قلمیمی ائوز دیلیمده اوگره تمک ایسته ییرم، بونا گئردده
 عهد ائله ییرم کی، بوندان صونرا تورکو یازام و چوخ یازام...
 و آشاغیداکی غزلی گونده ریب، شعری گوزه ل دیر
 بیلسم، اوره گین بیر گئجه بوزاره یاناردی
 من ده گئجه دن خواهش ائله ردیم اوزاناردی
 سن ساقیم اولاردین، اوره گیم جامینه ساقی
 من جام شرابالده توتاندا جالاناردی
 دردیم چوخالاردی سنین عشقینه الهی
 یوز درد گلیب بیر- بیر اوسته قالاناردی
 بیر غمزه لی، بیر نازلی اشارت ائله یردون
 منشق اولان آی تک اوره گیم پارچالاناردی
 کیپرک لر اوخو، قاش کمانی ال - اله وئرمیش
 بو حمله ده جان ملکوتما تالاناردی
 او، ساق بلورین، منی اولدورمکه خاطر
 مقتل ده کی جلاد تکین چیرمالاناردی
 ساچلار گتیریب حمله ایلان تک منه ساری
 او، جانلی هوروک لر بوغازیمدا دولاناردی
 بیر داره چکه ردی می او زولف چلیپا
 گنبدلرین اوستونده هوالحق اوخوناردی
 بیر قاره شال اوسته منیم عشقیمده یازیلیمیش
 هر عاشقه معشوق الی ایلن توخوناردی
 بخت اولدوزومون باشینا بیر قاره سالینمیش
 عمر اولدوزوما خیمه ماتم قو وولاردی
 ای کاش اوزانمیردی بوشعرین بیله "عاصی"
 اولدیرمه میش ائوز شاعرینی قیسالاناردی
 شاعرین بو غزلی گوزه ل لیریک و شاعرانه دیر، اونون "ای وای دئیرم
 هر گئجه ای وای گئجه لردن" غزلی ده ماراقلی دیر، بیزه شعر یازیب
 گونده رمه گینی خواهش ائدیریک،
 اردبیل دن بخشعلی کرمی نین ده مکتوبو دفته لایق دیر، او، ائوز صمیمی
 حس لرینی بیان ائتمکه سؤز تاپمیر و یازیر: "هر واخت ایسته ییرم کی،

وارلیقی الیمه آلیم هیجانلانیرام کی، صونو و حدودو یوخدور... دانیش
 - ماقا سۆزوم چوخدور لکن اؤز دیلیمی یاخشی یازا بیلیمیرمنه آزاد
 وهجالی شعرلر حقیقده گئنیش بیرمکتوبلا یول گۆسته رمه گینیزی خواهش
 ائدیرم. مکتوب ایله برابر بیر قطعه ده شعر گۆنده رمیشدیر، لکن شعرین
 هم فورم وهم مضمونو ضعیف اولدوقونا گۆره اونو چاپ ائده بیلیمه دیک
 بیز بخشعلی یه مصلحت گؤروروک چوخ اوخوسون، آزاد شعر یازمماق
 ایسته سه بیر مضمونلو و ماراقلی شعر یازیب گۆنده رسین یوخسا کی
 "تهران داکی یاریم"، "چشم خماریم"، "سئوگی نگاریم"، "کیمی چیلقین
 مصراعلار کیمه لازیمدیر.

نونه کران دان گلن امیر امکانی نین یازیلاری شعریوخ، ناقص
 جمله لر و مبتدی و خبری اولمایان بیر اوووج سوز یقیمدیر. بیز اونا
 اوخویوب اؤگره نمه کی یئنه ده اوخوماقی و اوخویوب اؤگره نمه کی آرزو
 ائدیریک.

اردبیل دن یئتیشن عبدالله بهمنی نین اردبیل حصر ائتدیگی
 دؤردلوک لرینی ده اوخودوق، اونون دوغما شهرینه ویورد و یواسینا
 اولان صونسوز محبتی وحدودسوز عشقی وعلاقه سی تقدیره لایقدیر. لکن شعر
 لری ضعیف و نارسا اولدوغونا گۆره اونلاردان نمونه لرده چاپ ائده
 بیلیمه دیک. شاعر اولماق ایسته ییرسه گره ک هم طبع شعری اولسون هم ده
 چوخ اوخوسون، اؤگره نسین وشعریت قانولارینا آگاه اولسون، اونلاری
 منیم سه سین وصونرا شعر یازسین. گله جکده یاخشی شعرلر سیزدن انتظار -
 یمیز وار.

تبریزدن آقای افشار مرحوم ایرج میرزانی مادر شعرینی ترجمه
 ائدیپ وبیزه گۆنده رمیشدیر، بورادا اونو عینا درج ائدیریک:

✽ آنا ✽

نقل ائدیرلر آنام منی دوغوبدور آغیزدا مه منی توتماق اؤرگه دیب
 صبح اذان نا دهک منیم یانیمدا آییق قالیب منه یا تماق اؤرگه دیب
 الیمدن یا پیشیب دا دار دوردوروب منی یئریدیبدی گئتماق اؤرگه دیب
 گولومسه نیب قاقا - په په دئیرکن دانیشدیریب صحبتا قاقا اؤرگه دیب
 پیخ - پیخ ائدیپ هئی منی گولدوروب صانکی گول غنچه یه آچماق اؤرگه دیب

وارلیقیم چون باغلی دیر وارلیقینا

اؤلنه دهک کؤنول وئرمیشم اونا

آقای رضا اکبری (ایتگین) تبریزدن " محبت
نغمه سی " ادلی گؤزه ل بیر منظومه گؤنده رمیش
و بو منظومه ده معاصر آذری شاعرلردن بحث
اٹمیشدیر .

محبت نغمه سی

۱

قانا دلانیب یئنه خیال طرلانیسم * محبت گؤیلرین اوچماق ایسته ییر
سو، یورقون اوره کده سینمیش قانادلا * مقدس قا پیسین آچماق ایسته ییر

۲

او بؤیوک دنیزین شیرین سویوندان * بیرا یکی قورتوملوقا یچکا ایسته ییر
اوره کلرباغی نین شن چمنلیندن * او، هرزه اوتلاری بیچمک ایسته ییر

۳

دوستلارین اوقیزغین نفسی گرهک * بو آغیر سفری باشا یئتیرسین
او اولودونیا نین چیچکلریندن * بیردسته گول توتوب تحفه گتیرسین

۴

بیلیمیرم کائنات یارانیب نهدن * دایانمیر، فیرلانیر دائم سرگردان
ازلدن بوقورقونه یه محتاج دیر؟ * عشقیدیر، محبت اونو یاشادان

۵

هر زمان ایسته پوزاقا یداسین * کسپلسین الطری خیانتکارین
پوزولسون یوواسی، ویرانا ولونسون * محبت دشمنی، جنایتکارین

۶

حیاتا یاراشیق ان گؤزه ل زینت * عشقیدیر، صفادیر، شانلی محبت
انسان کمالینی جلوه لندیرن * باغیشدیر، باریشدیر، بیرده صداقت

۷

دئییرلر دنیا دا اسم اعظم وار * آچیلار اونیلر هر باغلی قاپو
دویموشام اسم اعظم معنا سینی من * اسم اعظم محبت اؤزودور، اؤزو

۸

یاراشما زوحشی تک انسانا ساواش * ساواشین یئرینه باریشماق گرهک
محبت دونیاسین قوروماق اوچون * قلم سلاخی له ووروشماق گرهک

۹

عشق سیز حیاتین ثمری نه دیر؟ * صفا سیز حیات کییم سوره بیلر؟

- ۱۰ * محبت دونیاسی بیرگون اولماسا - * یا شاماق انسانا محکومدیر مگر ؟
 ۱۱ * معشوقه الیلن وورولان یارا * محبت الیل اولونار مرهم
 * ناتارا آغیزدان چیخان طعنه‌نی * دوستلوقون صفاسی ائلمیر برهم
 ۱۲ * اوگونکی سئومیشم، من سئویلیمیشم * کونلومده محبت بسله نیر منیم
 * سعادت نغمه‌سی بشیریتسه * هر سطر شعریمدن سسله نیر منیم
 ۱۳ * نه اوجون کدورت اوینور اورتادا * کدورت آغا جین قوروتماق گرەک
 * آجیل سین دوستلوقون گولو، چیچکی * انسانا یارانیب سئویب، سئویلماک
 ۱۴ * محبت باغی نین او خادم لرده * وار یوخو صداقت الینده گزیر
 * دوداقلاردا گزه ن شیرین گولوشو * عطیرلی گول کیمی چمنی بهزیر
 ۱۵ * اوره کلرده یوموشاق گول یا پراقیندا * هره‌سی بوباغین بیر دایا قی دیر
 * قووشوب بیر بیر ساچیلار ایشیق * هر بیر کمالین شن مایا قی دیر
 ۱۶ * "شهریار" بوزمه اولوب میزه بان * بیغیشیب دورونه "سهند"، "ساوالان"
 * اورتادا اویناییر شعرین پریمی * الهاملار آلینهر بئله صفادان
 ۱۷ * "شیدا" نین شعرلری، شیرین سوزلوی * جانلی بیرتا بلودورهر اوطا قیندا
 * "صابری"، "پرشان" شعرلرهن زامان * غنچه لر گول آچیراؤز بوداغیندا
 ۱۸ * عیسی نین صون شامینا و خویور شونمز * دویغولار ترپه نیر جوشورو یا مان
 * شعریدن توکولن سئل کیمی دردلسر * جوشدورورا حساسین شعر قوشور "طران"
 ۱۹ * بئله بیر عالمی گوره رکن "هیئت" * "وارلیقدا" وارلیقین ائیله بیر اعلان
 * "نطقی" دا گلیری نطقه شوقدن * بیلگیگین وئیری دونیا یا نشان
 * "جوشقونون" "آورینین" "باریشین" شعری * سینما کیمیدیر یئنی دونیادان
 * منیت بوقچا سین بوکوب اکیلیب * محبت دوغولور تازا انسانان

اوخونور "محزونون" هجران خسته سی * آلییلار چئوره سین "واله" له "ساهر"
"درفشی"، "قافلانتی"، "سعدی زمان" * دوست آرا صداقت اولوبدو ظاهر

"ساحل"ین شعریندن یاغان صداقت * آرتیریر بوزمین قدر و قیمتین
"ثالث" ده شعرلرین اوخویان زمان * دیور و ایشیده ن اویاک نیتین

"باریشماز" باریشمیر غممه، کدرله * دایانیب اغونونده هر بیر خطرین
"قهرمان" سس وثریر من و ارام هله * قازیرام ظالمین مزارین درین

"ذوالفقار" اوخویور کسمه، شکسته * شعريله سؤیله پیرانسان حسرتین
"آلاو"ین اوره گی آلیشیب، یانیر * اؤرگدیر شعرلری دوزگون علتین

"رسول راه آهن" ^۱ بویوک هنرمند * صداقت عاشقی هنرین کانسی
سیلیر اوره کلردن غمی، کدری * هنری بورویوب آذربایجانسی

"علی فروزنده" او بویوک انجان * اؤزو گئده رسده صفاسی قالیر
یادگار قویدوغو صفا، صداقت * هله ده دوستلارین کؤنلونه آلییر

قاراداغ شاعری صفالی "سازر" * شعريله سؤیله بیر خانلار ستمین
سسینه سس وثره ن وفالی "فرشباف" * چکیری اوره کدن ائللرین غمین

"نقابى" دانیشیر گولر اوزایله * قوجا مان یوردومون آدی - سانیندان
اؤرگدیر "ایلغار"ین کتابی بیزه * بیرسیرا قایدالار شعر دیوانیندان

آغ ایله قازانی اوزلشدیرنده * باهار بولود و تک شاخیری شمشک
شعريله هنری قاتیر بیر- بیره * قایقیلار اوره گین گؤثورور "شهرک"

"پاکباز" دیلله نیر غزل دیلی له * دانیشیر وفاسیز یار جفا سیندان
عشقیدن اوره گی آلیشیب یانان * "شعله" ده سؤز آچیر اؤز وفاسیندان

(۱) "رسول شادفرم" تبریزده راه آهن کارمندى دیر.

۳۰

قایقچیلار کۆنلۈنۈ "نجا را و غلو" نون * سیغیرى نیسگیلین طنزله یازیر
دردلرین علتین دویورو "طوفان" * شعريله ظلمتین کۆکۈنۈ قازیر

۳۱

یارادی سئوگیدن کۆکسو "مغانین" * اودورکی شعریندن اینیلتی گلیر
فلکین الیندن داد چکیر "حزین" * نوحه ده اوخشاییر شعرلری مه لیر

۳۲

ادب گلشنی نین باغوانی "مفتون" * عاشقلى کروانا اولوب ساربان
آردینجا گئدیری محبت اهلی * "ایلدیريم"، "حصارلی"، "آذری" اورما

۳۳

"جداد" ین قیرمانجی چا پدیریر آتین * نزویرین نعلینین اوستونده مدام
"یوسفی" "کریمی" یازیرلار قیرمانج * "بی ریا" شاعره وئیرلر سسلام

۳۴

"سلیمان امینی"، "مهدی صراف" * "اعتماد"، "بختیار" کوچدوتیریزدن
"فطرت" له "خوبسیرت" بیرده "ویرانی" * آیردی روزگار حقیف کی بیزدن

۳۵

"قارا نقوش" جوادى "ا وختای" "لا" صافی * انسان کمالینا اولدولار بانى
قویدولار زحمتله کمال تمه لـسـین * اؤزلرین روزگار ائیلهدی فانی

۳۶

"اظهری" "مخلصى"، "ابوثرابی" * "ملکی" "فرقانی" "واقف" "سولماز"
سراب اولکەسى نین افتخارلاری * قازیبیلار بیر پینار سویو قوروماز

۳۷

قوروبلار "انور" له "منزوی"، "شیدا" * اردبیل یوردوندا بئله بیر عالم
"منعم" دی "شاهی" دی هم "سیاه کوهی" * قوشولوب اولار اولوبلار همدم

۳۸

"راشی" له "ناصرین" شغری گتیریر * اورداکی صفانین ایین تبریزه
دئییرهم گونوموز، او، گون اولیدی * گوروشونوز قسمت اولیدی بیـزـه

۳۹

اورمیه شاعری او "گلندامین" * "شاهی" نین "آدسیز" ین دورلو شعرلری
ادب گویلرینده شانی، شهرتی * چولقاییب اولکە ده بوتون هریشری

*

۴۰

"آصفی" جنابی، "ارکانی"، "شیوا" * هجرانین الیندن ائدیرلر گیلله
آیریلیق دارقاسی ووراندا قمچی * "شایقی"، "حامدی" گتیریر دیله

۴۱

عشقین چوللرینی گئدیپ گزه نلر * وئیرلر گوردوگو یئرلردن خبر
دئیهدن شرحینی "گلمحمدی" * سینن سس وئیر "بینام" "لا" سحر

۴۲

نه قده ر یازیلیر جانان ستمی * یئنه گورهمیر انتہالری
"اغلجی" دی "اغلچین" دی "نافذ" دی "آزرم" * اولوبلار بودردین میستلالری

۴۳

"قائمی" یازیری "معجزه" تضمین * "قربانی" دانی شیر دیل قایداسیندان
"موغانا وغلو" "شبنم" آیدین "لا" مانو * مست اولور مجلسین شن صفا سیندان

۴۴

"تائب" دی "صاف" دی "بویا قچی" "آذر" * ائدیبله سوزلرین تزویره سپر
داغیدیر تمه لیل حیلن، کلکین * شعرلری وورورو کؤکونه تهر

۴۵

"نورهان" ازنو "اولدوز" سلامی "دوزگو" * اولوبلار مه لقا دلبره مایل
نه قده ر یازیرلار قورتار میر حدیث * یانماقدی عشقدن عاشقه حاصل

۴۶

"ایرانی" پناهی، "هلال ناصری" * "چای وغلو" رضائی "شکری"، "سقیاری"
"رویش" کیمی کسکین قلم شعرلر * دوغروسو یئتیریب اولار دیاری

۴۷

بئله بیر ریاسیز عالمه گلیر * اوره گی ذوقوندا ن جوشان انسانلار
"محمد عینیان"، "ظفر پناهی" * "اسماعیل نهار" تک ذوق اولانلار

۴۸

"قارداشیم اکبری"، "احد عینیان" * چوخ زامان بیزیله همراز اولور لار
شاعرلر شعرلرین اوخویان وقتن * قوشولوب بزمده دم ساز اولور لار

۴۹

بئله کی عومورلر اش آلیب گئدیر * معین مکاندا تاپاجاق قسرار
یا زمیشام بوا یستک نغمه سینن من * گئده رسم یونغمه قالسین یادگار

*

۵۰

"سردارنیا"، "پیرهاشمی"، "بیگدلی" * اوچوروملار آشیب گئدیملر اوزاق
سؤکورلرتا ریخین اسکی سینه سین * اوزاق معرلردن وئریملر سوزاق

۵۱

شاعره لر "سحر"، "نرمی" غزل لـه * احساسلارین گؤسته ریرلر آشکار
وفاسیز سئوکیدن ائدیملر کیله * ائشیده نین کونلو اولور داغدار

۵۲

"کوچه مشکى"، "یارا"، "دللى" حسینی * اوخویاندا عارفانه غزل لـر
خیال قوشون آپا ریرلار گویلـره * مفتون اولور او شعرلره گؤزه لـر

۵۳

"اسدی" مجدفر "ترک اوغلو" مجنون * گزیرلر آردینجا باشقا دلبرین
یازدیقلاری شیرین، زنگین اثرلر * قات باقات آرتیریر وارین هنرین

۵۴

ادبیات دونیاسی نین باغیچسندا * "راجی" صراف "ذهنی" ساقی"، "نباتی"
باغوان اولوب گول چیچک لرا کیلر * شعرلری گولله ندیریب حیاتی

۵۵

رحمتلی "ثابت" له "ذوقی" له "کاتب" * نوحه لر یازماقدا قلم ووروبلار
کربلا غمینده سؤزلر یازیبلار * بویولدا مردانه قدم ووروبلار

۵۶

ایتگینین "طبیعی جوشدوران عامل" * انسانین کمالی، صداقتی دیر
بیر بئله کدرله اونو یاشادان * دوستلارین کونلونده محبتی دیر

" ایتگین "

تمریز ۶۲/۱۰/۶

✽ مذهب ✽

آقای دوکتور جواد هیئت و ارلیغین ۵۷ و ۵۸ آردیجیل های سیندا
مین ایل بوندان قاباق اوغوزلارین اراک و همدان و ری اولکه لرینده
اوتوراق اشتدیک لرین و ۴۵۰ هـ قمریده طفرل سلجوقی ری شهری نی
اؤزونه پایتخت سئمه گین و اورتا ایرانندان اوغوزلارین آذربایجانا
و اورادان تورکیه نین گون دوغارینا گئتمک لرین و روم سلجوقی سلسله
سی نی بنیاد قویماقلارین بیان ائدیبلر، بللی دیرکی فردوسی شاهنامه
سینده آدی گلن ساوه شاه کیمی تورانلی سلطانین ساوایا باغلیلیقی
— نا و سلطان سنجرین ساوایانیندا محاربه یه دوشمه گینه و تورک لرین
ساوا ما حالیندا سلجوقی لردن قاباق اولان کؤک لرینه باخمایساراق
ساوالی لار غزنوی و سلجوقی لر زامانیندان بری تورکوموشلر.

ساوادا تورک مدنیتی چوخ — چوخ دریندیر، ائله کی، دشمک اولارایندی
دوینا تورک لری نین اونودولموش و دگیشیلیمیش سؤزلری نین دوزو و
دوغروسو ساوا و همدان و اراک و قزوین و اسدآباد و تفرش و فریدن
تورک فرهنگ لرینده تاپماق اولار، بیز دوینا تورکولوژی تدقیقاتچیلار—
ینی بو اولکه لرده قوناقلیقا چاغیریریق. اورتا ایران تورک اولکه لری
نین مدنیت سییه لری : تلیم خان، ترکمان ماحمود، رضا علی، فقیر، ذلیل،
آثم، قدسی، صانعی، شیدا، منتظر، عشقی، قلیخان زرگر، عندلیب، عاصی، میرزا
محمدخوشنویس، ملا احمد، کوثر، طالب، میرزا یحیی، داور، افشار، یادگاری،
مداح، محمدحسن چیذری، نجفی، شیخ حسن محترمی، غیبعلی، بیات جعفر، رزاقی
و مذهب کیمی گورکملی شاعری شاعرلری آری (هامی) تورک لری بو اولکه
لرین چیچک لی و گوللو باغلاریندا دولانماقا ایسته ییرلر.

بویازی بیر دعوتنامه دیرکی، سیزی ساوانین مزلقان بخشی نی—
آقداش کندینده مذهب تخلصو شاعرین دیوانخانا سینا دعوت ائدیر.

بوگونه جن اوچ مذهب تخلصو تورک شاعر تانیلیبدیر، بیر قوزئی
آذربایجاندا بیر زنجاندا، بیر ده ساوه نین آقداش آدلی کندینده.

آقداش ساوانین مزلقان بخشی نین آخرینجی کندی و همدانین درگزین

بخشی نین قارلیق آدلی کندی نین قونشوسودور، مزلقانین درگزین بخشینه
یئیه ن منطقه سینه "بیات" دئیهرلر کی، بو کلمه اراک و ساوا و شهریار

تورک لری آراسیندا بیر آدلیم کلمه دیر و تورک لرین بیر بویوک
بوداقلاریندا ن گوتورولموش و یئرلره وئرلمیش بیر آد دیر، نئجه کی،
"بیات جعفر" آدلی شاعر تلیمخان عصرینده اونونلا سؤزله شیب و دیلله
شیب دیر و قیرمیزیلی فقیر ده بیات اولکه سینده ندیر، آقداش دا بیات
کندلریندن ساییلیر. مذهب بیات اولکه سینه راجع، یاتانلی شیخ عبید
الصالح رئاسیندا بئله بویورور:

جمله "اهل بیات" یی اوره گین ائتدی کباب

مختصر مذهبی چوخ ائیلدی نالان گئئتدی

مذهب آقداشلی اولماغین ناصرال دینشاها راجع دئییه ن قصیده ده بئله

بیللی ائدیر:

ناصر دین محمدشهی تعریف ائله سن * عالم فاضل کامل نئجه دانا گورونور

مذهباشه نه بیلیرسن اونو وصف ائيله میسن

دئدیگین شمس کیمی واضح اضی گورونور

چشمه صافده ماهی اولو، دریاده نهنگ

نئجه "آقداش" ده بیر شاعر غرا گورونور

ساوا بیاتلاری نین داهای بیر آیری اولکه لری ده او شهرین زرنده

آدلی بیر بخشی دیر کی، مزلقان و زرنده بیاتلاری آرالاریندا فاصله

اولان حالدا محاربه ایللرینده و فوج یولا سالان زامانلاردا بو ایکی

بیات اولکه سی بیر فوج قوشون وئره رمیشلر، نئجه کی، ساوا، قم و تفرش ده

اولان تورک خلج لرده بیر فوج یوللار میشلار و بو علت لره گوره ده مزلقان

بیاتلاری عرض و داد و آرزو چوخلارین زرنده بیاتلاری ایله آرایا قویوب

و دارلیقلاردا زرنده زایه آدلی کندینده اگله شن بیات فوجونون

رئیسینه سیقینیرمیش لر و مزلقان بیات کندلی لری گؤچنده ده چسوخ

وقت زرنده بیاتلاری نین یانینا گله رمیش لر بوندان کئچمیش مذهبین

آتا-بابا دانا قالان زرنده ک کندینده کی ملکی علاقه سی ده اونون

دویغوسونو زرنده چکه رمیش و بونلارا گوره ده "زمستان" ردیغلی شعری ده

بویورور:

بو اول چیلله، یاقاران کاری زمستان

آل دین اله یاقماق، گئنه قاری زمستان

باشیندا دومان قهر ائله داغلارا گئده رسن

گه-گه دولانیرسان، بیزه ساری زمستان

یولدان ائله دین سالدین ائوه قاپینی اوردون
مسدود ائله دین سن در دیواری زمستان
عزم ائتمیشیدیم عازم اولام ملک "زرنده"

انصافدی بو ایشدی سنی تاری زمستان؟
مذنب حقینده ایلک دفعه اونون ال یازما دیوانیندا آدی گلن
نوبرانلی "ذلیل" تخلصلو ملا غلامحسین آدلی شاعرکی، مذنب قایاق
رحمته گئدیبدیر (نوبران مزلقان بخشی نین مرکزی دیر) بئله دئییدیر:

ای مذنب خجسته لقا آفرین اول * حوران جنته بدنین هم قرین اول
عفو خدایه واردی امیدیم هزارشکر * مجموع معصیت، مرضین بلبرین اول
وارد اولوبدو ختم پیمبر حبیبدن * هرکیم بودا رفانیده بیرگون غمین اول
اعنی زمان ماتم اولاد فاطمه * اشک دوعین گول یوزونه ذره جین اول
یا اینکه مثل اهل غمین اگلشه باخا * مانند آغلایان اوتورا دلحزین اول
یا آغلادا اوماتمه بیر مستمع گوزون * فریاد نالسی اوره گینده کمین اول
هر شاعری که شعرا و خویا شاه بی کسه * لکن کلام ائوزگه دئمکدن امین اول
یعنی دروغ، تهمة، بهتان دئییلمه یه * مضمون هل اتایه مناسب زمین اول
هر بیتینه وئرله جنا نایچره بیرجه بیت

هر بیت ایچینده لازم دیر حور عین اول
یوخاریدا آدی کئچن قارلیق کندی نین یاریم آغا جلیفیندا حضرت
امام موسی کاظم (ع) اولاد یندن بیر شاهزاده سلطان سید محمود آدلی امام
زاده نین مزاری واقع اولوبدور کی، ائله بوکننده ممد آقا شینگیللی
آدلیم یاغی یا ایگیدین ده قلعه سی وارا ییمیش و بو قلعه و ممد آقا شینگیل
ایشلری چنلی بئلی و کورا و غلونی خاطره لرده دیریلدیر.

مذنب شاهزاده سلطان محمودون مدحینده دئییر:

این بارگاه کیست که در عرش اکبر است

یا عرش کبریا است که دائم منور است
این روضه بهشت ویا آشیان خلعد * خاکش چو خاک جنت اعلا معطر است
نام شریف مرتبه آن بزرگوار * محمود نقد حضرت موسی بن جعفر است
باشد همین محال بما وادی السلام * هم توشه قیامت و هم زاد محشر است
این وادی غریب شده مدفن جناب * "مذنب" در آستانه اوعید کمتر است
بوا ما مزاده نین متولی لری کئچمیش لردن بری قارلیقلی رحمتلی
جعفر سلطان و اونون اوغلو کربلا حسینعلی، اونون اوغلو کربلائی قربا علی

اونون اوغلو نظرعلی و نظرعلی نین قارداشی اوغلو سو علامعلی اولوبلار
 مذنبی و اونون دیوانینی بیزه تانیتدیران قارلیقلی حاج محمد
 حسین جعفری دیر کی، اودا جعفر سلطان ذریه سیندن ساییلیر، بیز بوبابت
 دن آقای حاج محمد حسین جعفری دن چوخلو تشکروا ریمیز.

اما شاعریمیزین آدی خدا بخش دیرو او، علی کرم اوغلو دورو علی کرم
 ده شاه محمد اوغلو ایمیش، خدا بخش "مذنب" ین اوغلو کربلای حسین عاشو-
 ری و اونون اوغلانلاری دا محمد حسین عاشوری و محمد اسماعیل عاشوری دیر
 کی، آقای محمد اسماعیل عاشوری اؤز بغیوک آتاسی نین دیوانسی نی آقای
 جعفری وسیله سی ایله بیزیم اختیاریمیزدا قویوبلار کی بوجهتدن آقای
 محمد اسماعیل عاشوری دن ده چوخلو تشکر واریمیز و اولارا منتدارلیق -
 یمیزی بیلدیریریک، خدا بخشین اوغلو کربلائی حسین عاشوری ده شاعر
 ایمیش کی، اونون شعرلریندن بیر قطعه الده وار کی اوندان بیر پارچا
 آشاغیدا گلیر:

دل دیوانه چوخ ملول اولما	فکر قیل دوش بیر اؤزگه سودایه
اولیندن جهانی مافیها	اولونوب امتحان ایچین پاییه
شغل دنیانی حدت ایلمه چوخ	ایله تعجیل امر عقباییه
نئچه - نئچه منم دئییه ن کیشی لر	اولدو یکسان خاک غبراییه
گل بلا بیشه سینده موضع قیل	گئت مناجاته طور سیناییه
شربت مرگ ایچهر گدا ایله شاه	دوشه جک باشیمیز بو غوغاییه
گون به گون معصیت زیاده اولور	حیثیرتم داخی فکر فرداییه

آقای حاج محمد اسماعیل عاشوری مدنین نواده سی ده شاعر دیر کی،
 اونون شعرلریندن بیر قطعه سوریه یه مسافرت ائتدیگینه راجع دیواوندان
 نئچه بیت نقل اولونور:

چونکی سعادت اولدو گئنه یار نوکره * قلیم دولوبدو بیرده گدم باب حیدره
 گویا نصیب ایمیش آ پارام من نئچه قوناق

برخوردوم اولدو شهرین ایچینده رفیق لره
 مرحوم خدا بخش قا جاریه سلسله سی نین اورتالاریندا و ناصرالدین شاه
 عصرینده یا شارمیش ائله کی ناصرالدین شاه دان آد آ پاریب و بیگدلی قلعه
 سی آدلی کندلی میرزا حسینعلی بیر بیلجی و احتراملی شخصیتین باره -
 سینده دئییدیر:

..... بیگدلی قلعه یه گئت گئنه گلیمیش باشیوا گور نئجه سئودا دی بوگون

بیرسلام ائيله اوزاقدان دئی سن القلب لَدیک
 عالم فاضل کامل بیزه موولادی بو گون
 اول مبارک آدی چون "میرزا حسینعلی" دیر
 بوولایتده بیزه مرشدی موولادی بو گون
 روز شنبه سنده الف ثلث ماه یک
 اون بیرینجی او (د) ل واضح اضی دی بوگون
 مذهب باتانلی (یاتان دا بیات کندلریندن ساییلیر) شیخ عبد
 الصالحین وفات تاریخی نی بئله گئتیریبدیر:
 یازارام چون سنه سینی، الف، ثلاثون خمس
 سلخ ماه ربیع اولده زبر جان گئتیدی
 یوخاریدا گلن دلیل لره گوره مذنبین وفات تاریخی ناصرالدینشاه
 سلطنتی نین آخر ایللرینه یئتیشیر و دئییه نلره گوره آتمیش اوج
 ایل ده عمر ائيله یبیدیر.
 ایندی مذنبدن بیر "وثرمنم" ردیفلی شعری اوخویاق:
 دینیم ساتیب، جهانیه - بو زندانه وثرمنم
 عفو ائتمه یینجه، جانیمی جانانه وثرمنم
 چندانکه وارحیات امیدیم اودور گئنه
 اومیدیمی، فنایه بو ویرانه وثرمنم
 اؤز منزلیمی ذکر ايله گلشن اشدیم گرهک
 بو محفلیمی مجلس شاهانه وثرمنم
 چرکین قبا، دالیمدا، دولاننام جهاندا من
 کبرائیله ییب عنانیمی شیطانیه وثرمنم
 باشیمدا بیر کلاه نمد، زیب و زینتیم
 واللهی من اوتاج زر افشانیه وثرمنم
 نان جو اولسا الده اونون شکرون ایلهرم
 صدري برنج و روغن هم نانه وثرمنم
 ایستلله بیل حسابینی در روز رستخیز
 اول حشرده بو نعمتی، نیرانه وثرمنم
 فرش حصیرین اوسته گئچیر بیل بو روزگار
 کهنه کلیمی فرش ملوکسانه وثرمنم
 ای دل جهان ذلتینی ائتگینن قبول
 جان عزیز آتش سوزانسه وثرمنم

بیلسم اگر باشیمدا اؤلندن صورا نه وار؟

شادان اولوب خیالیمی خندانه وئرمم

فلیس فحکر قیلا والیبسکونی حساب

گؤز یاشیمین بهاسینی نیسانه وئرمم

خالق رضا اولوب اگر عفو ائتسه " مذنبی "

من قبر ائوین جهاندا گلستانه وئرمم

مذنبین شعرلری بیر ال یازما دیواندا که نظره گلیر اؤز ال

یازماسی اولسون قالیر و دؤرد میندن آرتیق بیته شاملدیرو آقای محمد

اسماعیل عاشوری اونون نوه سی یانیندا ساخلانیر .

مرحوم کربلائی خدا بخش بیرقوناقلی و اجتماعی کیشی ایمیش بونسا

گؤره ده سؤز لری نین بیرقسمتی بو مضمونلارا راجع دیر . اوجملسه دن

اونون سماور شعریندن بیر بیت آشاغیدا گتیریریک :

هر وقت سحر ، بولبول خوشخواندی سماور

بیر لحظه اوخو ، قلب پریشانندی سماور

مذنب بیر تاری تانیان و دونیانین وفاسیزلیغینا اعتقادی و

آخرته باغلی اولان تاجر و تاجرزاده ایمیش و روزگارا راجع شعرینده

اونون بو صفاتی گؤرسه نیر :

حقیقت بوگون چوخ کالتده ییم * اؤزوم اؤز اؤزومدن خجالتده ییم

معلق وورار جسمده روح تنگ * ائده ر زور و جسمیله هر لحظه جنگ

یا و یقیدیر یقین جسم و جان لنگا ولا * اوجا مرغ جان نقش تن سنگ اولا

اولوب قلب زاریم بوایشده کباب * اولده معطل ، خرابسم خراب

دالیمجه گزه ن وقتده صیاده باخ * الیمده دوتان توشه زاده باخ

بو بیر ایشده حئیران و آواره ام * حبیبیم یانیندا اوزو قاره ام

بو طور اولمازای بینوا بنده لیق * چکن دوست یانیندا شرمنده لیق

جمع اموروندا واردیر خطا * خطا ، هئی خطا و خطا ، هئی خطا

خفاده ایشین کذب و تلبیس دیر * رفیقین شیاطین و ابلیس دیر

خدا امرینه وئرمه ن هوش و گوش * اراجیف عملده ائده رسن خروش

یغیب جمع ائده رسن حلال و حرام * یقیندیر بو دونیاده وارسن مدام

گوزون آچ درست ائتگینن بیرنظر * متاعین دوتان قالمیری تئزگئدر

گلیب بس قایت بئیله اندیشه دن * ندامت آغاجین چیخار ریشه دن

انابه قاپیسین خبر آل دایان * گل ای بی خبر ، تئز خبرتاپ دایان

یو خوندور خبر کڅوچدو بو کاروان * صدای حرس ائیلیری الامان
 قولاق وئر گلیر ناله الرحیل * هیاهو و فریاد، هم قال - قیل
 اگر عمر ائدهن سن هزاران هزار * گره کدیر دوتان قبر ائوینده قرار
 هانی بیر نفر دهرده اولمه سین * اولوم جا مینهال ووروب ایچمه سین
 ائده رلر اونوا سب چوبه سوار * ائده رلر اواریب و اعمار مینه
 دئیهر: گئتدیم ای مهربان همسیرم * دئیهر: گئتگینن تا پمیشام من اریم
 دئیهر: چوخ یولوندا جفا چکمیشم * دئیهر: اولمه میش فکریمی ائتمیشم
 دئیهر: اولما عورت بئله بی خیال * دئیهر: وئر میشن چوخ منه ملک و مال
 واریم هئچ منیم قسمتیم با محن؟ * دئیهر: لا ابدام یوللایام بیر کفن
 دئیهر: آه و فریاد و صد آه و داد * جهاندا منه اولمادی بیر مراد
 چکه ر آه افسوس عرشدن گئچهر * امیدین اوزوبال جهاندا چکه ر
 با خار، اوندا اوغلانلارین یاد ائده ر * یانیق قلبینی اولزمان شاد ائده ر
 دئیهر: ای منیم دیزلریم قوتی * گلین ائیله یین سیز منه غیرتی
 دئیهر: ای منی ائیله یین سرفراز * آلین روزه و خمس و حج و نماز
 دئیهر: اوغلو: ای باب برگشته بخت * منه ایش اولوب چوخ بوگون تنگ و سخت
 گره ک یوللایام یار یولداشلاریم * داغیدیللا مالیمی قارداشلاریم
 اگر چیخسم ائودن بحال خراب * اذیت دگر چوخ منه بی حساب
 گوز آچیب جهاندا منی گورمه دین * بولنده منیم قسمتیم وئر مه دین
 دئیهر: ای بالا من کی خرج ائتمه دیم * زیارا ته وجه من گئت — مه دیم
 دئیهر: ای بالا چکمیشم چوخ جفا * قالیدیر سنینچون اولوبدور مبا
 دئیهر: گورنئجه ایندی خرج ائیلهرم * هامی یارو یولداشا خرج ائیلهرم
 عمارات ساللام به نقش و نگار * قبا و عبا اسب چوخ راه — وار
 دئیهر: چکمیشم ای بالا زحمتین * دئیهر: شوره جک یوللارام خلعتین
 اودم اوز دوتار مال و موالینه * فروش و مس و نقد اشیائینه
 با خار ملکه و اسبه و اسببتره * غلامه، کنیزه، همی لشکره
 دئیهر: ای عمارات نقاش کار * سیزه چکمیشم زحمت بی شمار
 گلین سیز منه بیر دعا ائیله یین * منیم قرضیمی سیزادا ائیله یین
 دئیهر: ای احمق کم حریف * مگر اولمه میش، اولموشان سن خریف
 نه دن اوز الین ایله سن ائتمه دین * براه خداوند خرج ائتمه دین
 نئجه قرض خواه ائیله دین نا امید * داخی بیزده یو خدور سنینچون امید

نہ غصبی بیلہ ردین نہ مال حرام * نہ خمس وزکات و نہ سهم امسام
 قویارلار لحدده وئرہرلر قرار * تۆکرلر تراپین اولورتنگ و تار
 اوساعت دؤنوب اقرباسی گئیدہر * باخار قبرائویندہہا میسین گؤرہر
 دوشر خستہ وخرد وبی حال اولور * گئدہر نطقدن اولزمان لال اولور
 یئتہرلر نکیرین با اضطراب * ائدہرلر اودمدہ سسئوال و جواب
 اودمدہ دوشر لرزہ اعضاسینہ * اوزون دؤندہریر محشر آقاسینہ
 یئتہر شاہ دین اولزمان باشتاب * نکیرینہ ائیلہر اودمدہ خطاب
 قالیب مات "مذنب" اولوب بیقرار * نولور آخری بس سرانجام کار
 آقداشلی مذنب منطقہ نین تاریخی شخصیتلریندن چوخ یئرلردہ مختلف
 مناسبتلر مناسبتلرہ گؤرہ آد آ پاریدیر، او جملہ دن "یاتان" لی شیخ
 عبدالصالح رثاسیندا بئلہ دئییدیر:

﴿ در مصیبت مرحوم المفقور جناب آقای شیخ عبدالصالح یاتانی ﴾
 آہ۔ فریاد فلک، جملہ خوبان گئیدی * لذت دار فنا دن دویوب الان گئیدی
 نوش ائدیپ جام اجل اولدو خدا سی راضی
 آخرت سمتینہ باخ گؤر نہ شتابان گئیدی
 نچہ گون آتاسینا ذوق ایلہ مہمان اولدو
 میزبان قالدی فغان ایچرہ او مہمان گئیدی
 دوستلارین قلبینی یاندیردیردی یئتندہ خبری
 ائشیدندہہا می با آہ ایلہ افغان گئیدی
 علم تادییدہ طلاب ایچیئندہ مشہور
 بویات ایچرہ گلیب علمی زہنہان گئیدی
 نچہ ایل مدرسہ دہ درس اوخویوب چکدی جفا
 اوخویوب درک ائلہ ییب آہ قرآن گئیدی
 فقرا فخرین ائدیپ فخر ائدردی اوزونہ
 حق رضا سینہ دؤنوب حقینہ قربان گئیدی
 عابد زاہد و فاضلتر با فہم حیا
 معرفت بحری آراء ایلدی جولان گئیدی
 علم بحرین دولانیب علمینہ ایلہ ردی عمل
 کل مخلوق قالیب علمینہ حیران گئیدی
 نطفہ پاک اولور قابل فیض اللہی
 تاپدی غواص ایتیریب شطہ مرجان گئیدی

بندهء صالح ایـمیش اسمـده عبدالصالح
 نه عجب صالح ایـمیش قابل احسان گئـتدی
 هرکسیله دانیشیب لحظه ای هم صحبت اولوب
 اولاری ایلدی چوخ حالی پریشان گئـتدی
 چوخلارین دیندیریره ن حالینا گؤزیاشی تۆکر
 دوست و دشمن هامی گؤردیده سی گریان گئـتدی
 اؤزوشیرین، آدی شیرین، کلامی شیرین
 سؤزونه قالدی هامی واله و حئیران گئـتدی
 چیخدی الدن، داخی دوشمز اله در نایاب
 حیف و صد حیف الیمیزدن در غلطان گئـتدی
 حسرت اولمک لیگی، چوخ کیمسه لری قیلدی کباب
 چوخلارین دیده سینی ایلدی گریان گئـتدی
 درس، مکتوب، کتابینی، گوره ن آه چکهر
 قویدو کلا هامی اوضاعینی ویلان گئـتدی
 بیر بئله داغ، عزا صاحبینه مشکل اولوب
 یان دیریب محنت غم، آتش هجران گئـتدی
 یا زارام چون سنه سین، الف - ثلاثون - خمه
 سلخ ماه ربیع اولده زیر جان گئـتدی
 جملهء اهل بیاتین اوره گین ائتدی کباب
 مختصر "مذنبی" چوخ ایلدی نالان گئـتدی
 "اولماسا" ردیفلی شعرده مذنبدن اوخونمالی دیر:
 دوتمار قلم الیم اگر انگشتر اولماسا
 خطهء صحیفه کجی اگر مسطر اولماسا
 جان پرده سین شکاف ائله مز آهـن کلفت
 جوش ائیله مز بدن قانی گر نشتر اولماسا
 چار عنصره وجود بشر باغلی اولسا دا
 گلمه ز ظهوره تا پدر و مادر اولماسا
 گر بیر غریب یول ایتیریب جاده ن چیخا
 تا پمار یولو اگر اونا بیر رهبر اولماسا
 کشتی نئحه قرار دوتار بحر نیل ده ؟
 تا ناخدا ایله اونا بیر لنگر اولماسا

اولماز علی آدی دئیلن شیر کردگار
تا ذوالفقار و دلدل ایله قنبر اولماسا
ناطق دگیل اوکس کی، اوخور حق کلامینی
زوج بتول تک هامی سین ازبر اولماسا
"مذنب" ال ائیل، دامینه ایلمه رها
عفو ایلمه ز اگر ایکی چشمین شر اولماسا
مذنب زامانیندا ایراندا مذهبی فرهنگ حاکم ایمیش و بونا گوره ده
خدا بخش شعرلرینده مذهبی مضمونلار جوخلو نظره گلیر :
دونیای دونه باخما ، مگرا عتباری وار ؟
رفتاری وار، اذیتی وار، کج مداری وار
اول یئتنده منزله احوالینی صورار
کؤچ ائیله ینده سازشی یوخ لنگ کاری وار
نادان لر متاع جهاننی دوتار عزیز
باعث بودورکی گنجی نین اوستونده ماری وار
هرکس جهاندا حقه طرف قویما سین قـدم
ابلیس ایلن یقین اونون بیر قراری وار
مغرور دور لباسینه و فرش و ملکـسونه
بیلیمیر کی آخیندا اونون بیرمزاری وار
هرکس قبا دالیندا عبا چگنینه سالیـر
هرشب مجالسینده شرابی ، قماری وار
زینت وئریر او محفل بزم تعیشـه
ابلیس تک یقین اونون همقطاری وار
خلق خدانی اینجیده نی اینجیدیر خدا
خلق خدای ، خالقـه امیـسدواری وار
عالم کی، ائتمه سین اؤزو اؤز علمینه عمل
حمالة الحطب دیر اونون خیلی باری وار
هر ایش دوتاللا صبر ائده رم چونکی صابر
آخر بو "مذنبین" ده او پروردگاری وار
مقاله میزین آخیندا ، مذنبدن بیر ۲۹ حروف کی، اؤز نوعونـدا
حالب دیر عرضه اولونور :

✽ ۲۹ حروف ✽

- "الف" آلاهی بیل حاضر و ناظر *
 با خیب اعمالیا ایلمه غرور *
- "ب" بلند اولوبان ایلمه پرواز *
 زمانه یه طرف اولگونان دمساز *
- "ت" ترک ائدیب قایت بدعملیندن *
 توبه ائدیب قایت یامان یولیندن *
- "ث" ثبت اولور سنه، گناه و ثواب *
 نه دئیرسن اورداسئواله جواب *
- "ج" جهد ائدیب دولان، دین وارکانه *
 اومیدی باغلا حی سسبحانه *
- "ح" حدی بی بیلیم دوشمه دامه سن *
 خودپرست اولوبان تازه جامه سن *
- "خ" خوف جزائی چیخارما یادان *
 زحمت قبول ائدیب چیخ احتیاطدان *
- "د" دولان تا پگینان بیر صاحب کمال *
 بد صحبت یئتیریر دینینه زوال *
- "ذ" ذکر خدائی اوخو دیلینده *
 ایلیمرد قیل یاتیب کمینده *
- "ر" راغب اول علمه تا پگینان تحصیل *
 اوروجو و دوتوب نامازی بی قیل *
- "ز" زمین گیر اولوب دوش بو هوسدن *
 قولافینا یئتیر زنگ جرسدن *
- "س" سرینده واردیر نئجه مین بلا *
 الی بر عقبه هم بیت عـلا *
- "ش" شهرده ایله هر شام و صبح *
 اوزون اقرار ائتسن عفو ائده راله *
- قلب، ملالیندن ایلمه سین دور *
 خفاده ایش لرین تئز ائده رظهور *
- غیظی بی اوتگونان حرصین ائله آزار *
 آلاهی همیشه دوتگونان منظور *
- خلق اینجیتمه چوخ یامان دیلیندن *
 عفو ائده ر گناهین او حی غفور *
- عقبینده واردیر حساب و کتاب *
 او دم کی، چالینیرهم نفخه صور *
- اختیارین وئرمه گینن شیطان *
 بیلگینن حسابین سنین و شهرور *
- مذمت ایلمه خلق عامه سن *
 گئییب دولانیب اولما چوخ مغرور *
- احتیاط ائتگینن بیر یامان آددان *
 جزاده اولورسان حافظ مسستور *
- لذت دیر ائشیدن حرف خوش مقسال *
 اولی غمگیندیر آخری مسرور *
- اوسنه مونس دیر سن اونا بنده *
 سالما یا باشیواسنین شر و شور *
- خمس وزکات یوی ائتگینن سبیل *
 دیزی یه قوتدیر گؤزلری یه نور *
- قافله یوللانوب گؤر پیش و پس دن *
 آخرکی، اولاحاق منزلین قـسـور *
- جمع ائدیب ییغیرسن سیم ایله طلا *
 طبل قیا متدیر بیل یوم نشور *
- نه قدەر ائتمیشن ثواب و گناه *
 یاویق یوللاریوی ایلمه چوخ دور *

"ص" صله دن گئچمه، صله، ارحام *	بهاسی جنتدیر سنینچون مسدام
باشین اوسته اولور حشرده غمام *	آخرت ائوینی ائتگینن معمور
"ض" ضرور دگیل حج زیارت *	رحم وانصافدیر اصل مروت
خدانین حکمونه ائیله اطاعت *	حج زیارتین نور علی نور
"ط" طالبم پنج آل عباسیه *	زینت عابدان زین العباسیه
باقرو جعفر و موسی الرضایه *	تقی دن ایستهرم شراب طهور
"ظ" ظلم ایلله اولان کشتی طوفان *	نقی عسگری دردیمه درممان
محمد آخر یا صاحب زمان *	معجزین ائتگینن بیزلره ظهور
"ع" عملین اولور سنینله همدوش *	رفیقیندیر سنین ناخوش یا خوش
گوزتله اولمایان بد عمله توش *	تلخ اولور دهانین اول شب دیجور
"غ" غفلتده سن یاتما بی خبر *	همسایه لر کئوجوب دوردیاندا نگذر
بودونیا محلدیر بیزده رهگذر *	گرهک سن ائده سن حئیران عبور
"ف" فال بد وورما ائشیدیر ملک *	اغوزکه طرحه دونر بو چرخ فلک
ییفیلدی خرمنین آسیلدی الک *	وعده تمام اولدو، عمرا ولدو قصور
"ق" قراریم کسب چرخ زمانه *	حبس ائیله ییب منی سالیب زندانه
سیرایله رم هر دم بویان او یانه *	دونیادا اغوزوم تک یوخدور بيشعور
"ک" کلب صفتم گئچمم نمکدن *	اله نمیشم، یوزمین - یوزمین الکدن
گلئی لیگیم یوخدور چرخ فلکدن *	اغوزوم اغوز نفسیمه ائله میشم زور *
"ل" لباب ایچن باده غمدن *	نه باک وار بئله ظلم الممدن
عدو طعنه سیندن جور ستمدن *	نادان مجلسینه ایلمه عبور
"م" مئی الستدن اولما نام سیراب *	هئج کس ایلن یوخوم سئوال و جواب
نور تجلیه گتیرمه دی تساب *	اود دوتوبان یاندی جمله کوه طور
"ن" نه باکی اونون خوف جزایه *	تولاسی واردیر آل عباسیه
امیدین باغلا سین او مصطفایه *	گره کمه ز قلبینه دولانسین خطور
"و" ولای مرتضانی قیل قبول *	گوردوگون معجزه ایلمه نکسول
سیئاتین حسنا ته قیل عدول *	ارکان بودور، عمل بودور، قبول بودور

(*) بو مضمونو تلیمخان دان گؤتور وهدور .

"ه" هر ایه چا غیر حی داوری * قسم جنات و حوض کوثری
 گئجه گونوز بو دلیمین ازبری * صاحب قرآن و انحیل و زیور
 "لام الفلا" دشم گر اولام کافر * الا الهی دالسیحه مکرر
 یا رادیب سما و شمس ایله قمر * بیزی ایلمه سین رحمتیندن دور
 "ی" یارب باغیشلا هر گنه کاری * مؤمن کیمسه لره رحم ایله باری
 خصوصاً "مذنب" بی اعتباری * سالما نظریندن ای حی غفور

=====

ما انشاء الله حافظ و ناظر کلیه^۲ آن خواهیم بود. اعقاب و اولاد ما هم
 انشاء الله مقوی این اصول و اساس مقدس خواهند بود "
 ۲۹ شعبان قوی ثیل ۱۳۲۵ در قصر سلطنتی تهران^۳

-
- (۱) حرف آخر تبریز یا آنچه ناگفتنی بوده (خلع سلطنت از محمد علی شاه)
 بوده و با اعلام جمهوریت یا مطلب دیگری که از دهان اشراف تبریز هم
 بیرون می آمده است تا چه رسد به سطوح انقلابی دیگر... (به نقل از پاورقی
 همان صفحه کتاب یاد شده).
- (۲) نصرت الله فتحی - سخنگویان سه گانه آذربایجان در انقلاب مشروطیت
 ایران - ص ۶-۲۴۵ . (۳) دکتر رضوانی - پیشین - ص ۱۴۵ .

* مرکز غیبی تبریز و متمم قانون اساسی *

نهضت مشروطیت ایران در سیر تاریخی خود مراحل چندی را گذرانده که از آن میان به تصویب رساندن متمم قانون اساسی از مهمترین مقطع‌های این جنبش به‌شمار است. در این مرحله که ملت ایران در برابر شاه و درباریان به پیروزی عظیمی دست یافت با نقش مردم آذربایجان بس بزرگ و سرنوشت‌ساز بوده است. احمد قاسمی عقیده دارد: "در واقع تبریز بود که متمم قانون اساسی را که از لحاظ تصریح حقوق خلق بسی گران‌بها تر از خود قانون اساسی است گرفت"^۱

دکتر مصطفی رحیمی تحلیل جالبی از مراحل مختلف انقلاب مشروطیت دارد که می‌خوانیم:

"انقلاب مشروطیت دارای دو دوره مجزا است: در دوره اول عده‌ای از روشنفکران و روحانیان و افراد ناراضی دست به دست هم می‌دهند و بر ضد حکومت قیام می‌کنند، اما هنوز انقلاب به میان مردم رخ نه نکرده است، تجلی این شورش ایراد سخنرانی‌های هیجان‌انگیز، مهاجرت، بست نشینی و مانند آن‌هاست. ناراضیان از بی‌عدالتی به تنگ آمده‌اند، بی آنکه بدانند برای استقرار عدالت چه باید کرد. از فساد فریاد می‌کنند، بی آن که بدانند علاج قطعی دفع فساد چیست، و در این میان کار فساد دستگاه به جایی می‌رسد که صدراعظم برای وزیر امور خارجه پیام می‌دهد که وزارت او را دیگری به صدهزار تومان می‌خرد، وزیر با یاد خود این مبلغ را بپردازد یا جای خود را به خریدار واگذارد. وزیر امور خارجه‌های شغل خود را می‌پردازد، و برای این که رشوه دیگری ندهد به فکر چاره می‌افتد و نهانی به مشروطه‌طلبان نزدیک می‌شود.

ناراضیان این دوره بیشتر به فکر "عدالتخانه" اند تا به فکر گرفتن مشروطیت و پایان دادن به استبداد. در مرحله دوم، شورش به داخل بیشتر طبقات مختلف مردم جزد دهقان‌ها نفوذ می‌کند، شراره انقلاب از حضرات عبدالعظیم و قم به تبریز می‌جهد و مراغه و اصفهان ورشت و شیراز و سایر شهرها را

(۱) احمد قاسمی - ۶ سال انقلاب مشروطیت ایران ص ۲۷

(۲) دکتر مصطفی رحیمی - قانون اساسی ایران و اصول دموکراسی ص ۵۹

فرا می گیرد، در این دوره مردم مشروطه می خواهند و در آرزوی حکومت قانون هستند. دیگر تاسیس عدالتخانه حتی دارالشوری، آنان را راضی نمی کند، می خواهند دولت استبدادی را سرنگون کنند، می خواهند حکومت در دست نمایندگان آنان باشد. تجلی این تقاضا، مبارزه های خونین و لشکرکشی و انقلاب به معنای واقعی است.

قانون اساسی نیز دارای دو قسمت کاملاً متمایز است. یکی قانون اساسی ۵۱ ماده ای که در همان اوان مشروطیت (۱۴ ذی قعدة ۱۳۲۴ قمری) به تصویب می رسد و دیگری متمم قانون اساسی که کاملاً مترقیانه است و تصویب آن مدت ها بطول می انجامد.^۲

قانون اساسی ۵۱ ماده ای که در دوره اول نهضت به دست چند تن غیر انقلابی و کهنه درباری تنظیم شده بود و بدون آن که توده های مردم بتوانند خواست های مشروع خود را در آن منعکس کنند به تصویب مظفرالدین شاه قاجار رسیده و به مرحله اجرا گذاشته شده بود، برای روشن شدن مسئله و این که چرا این مواد قانونی نمی توانست هدف غائی نهضت یعنی استقرار آزادی را تأمین کند لازم است که به چند منبع مراجعه و آن ها را مرور کنیم:

" کمیسیون مختلطی مرکب از چند تن درباری از قبیل مخبر السلطنه، محتشم السلطنه، میرزا حسن خان مشیرالملک و برخی از اعضای مجلس از جمله ضعیف الدوله رئیس مجلس ما مورشد کابرهه سامان برساند. یک قانون اساسی که می بایست به دست این گونه عناصره هنوز تحت تأثیر سنت های کهن درباری قرار داشتند و با تمام وجود خود به دربار سلطنتی وابسته بودند و بدین شوق هرگز نمی توانست یک قانون انقلابی و کامل باشد. به دست آن ها قانونی بی رنگ و بی رمق و با محتوای بسیار سازشکارانه تدوین گردید که در مورد بسیاری مسائل عمده ساکت بود."^۱

"قانون اساسی ایران به علت عجله ای که در تنظیمش به کار رفته بود شامل کلیه مواد لازم و ضروری نبود، به ویژه که بعضی بخش های آن به نظام نامه اساسی نام داده بودند."^۲

" ۵۱ فصلی که به نام قانون اساسی در زندگی مظفرالدین شاه تنظیم شد وافی به مقصود نبود، این ۵۱ فصل در حقیقت نظام نامه ای بود برای اداره مجلس و حدود وظائف آن، در این قانون از وظائف مردم نسبت به دولت و وظائف دولت نسبت به مردم، از حدود قدرت فرد و حدود قدرت دولت و به طور کلی

(۱) رحیم نایمور - برخی ملاحظات پیرامون تاریخ انقلاب مشروطیت ص ۱۵۴ و ۱۵۳ - (۲) دکتر عبدالحسین نوائی - فتح تهران ص ۲۱۹

از روابط ملت با دولت سخنی نرفته بود. هنوز مفاهیم عالی فلسفی از قبیل "قوای مملکت‌ناشی از ملت است، طریقه استعمال آن قوا را قانون اساسی معین می‌کند، و... در آن قانون گنجانده نشده بود، بنابراین لازم نبود اساسی به وجود آید که بنای آزادی بر آن اساس استوار گردد و روح حکومت را نشان دهد" ^۱

"آزادخواهان تهران سعی داشتند با سرعت سروه قضیه را به هم آورند و تا تنور گرم است نان آزادی را بپزند، بنابراین نه در تدوین نظامنامه انتخابات دقت کردند و نه در تدوین قانون اساسی، حتی در کار انتخابات هدف سرعت بودند نه دقت... اما در تبریز چنین نبود، بیداری مردم اجازه این بی دقتی‌ها را نمی‌داد" ^۲

با وجود این که تدوین قانون اساسی بلندترین گامی بود که ایران پس از قرن‌ها سکوت و رخوت به سوی جلوه برمی داشت ولی به علت ناقص و نارسا بودن بهیچوجه نمی توانست مورد قبول انقلابیون واقعی از جمله مردم تبریز باشد. بنابراین "در بهمن ماه ۱۲۸۵ که متن قانون اساسی در تبریز انتشار یافت، مردم آن را دلخواه نیافتند و برای تکمیل آن شوریدند و تدوین متمم قانون اساسی را از مجلس خواستار شدند" ^۳

چنانچه ملاحظه شد قانون اساسی وظایف شاه، وزراء، مجلس و ملت را مشخص نکرده بود. بنابراین مجلس در هر موردی با شاه و درباریان کشمکش داشت و چون استبدادیان زیر بار نمی رفتند لذا کارها پیشرفت نمی کرد و نزدیک بود که کار مشروطه به بن بست برسد. در این شرایط حساس دیگر بار مردم تبریز به رهبری مرکز غیبی به پا خاسته و خواستار تدوین و تصویب متمم قانون اساسی شدند. رحیم نامور می نویسد:

"چون بار دیگر کشمکش بین دولت و دربار از طرفی و مجلس از سوی دیگر درگیر شد، مرکز غیبی به رهبری علی مسیو برای اعتلای شور انقلابی توده های مردم اقدامات وسیعی به عمل آورد و با اطلاعی که از جریان برخورد دولت و مجلس به دست آورده بود، بدین نتیجه رسید که قانون اساسی برای برآوردن مقاصد انقلابی نارسا می باشد و از اینجا فکر تدوین متممی برای قانون اساسی به میان آمد و خیلی زود توضیح گرفت. نتیجه آن شد که انجمن این موضوع را با مجلس شورا در تهران در میان نهاد و بدین نحو متمم قانون اساسی

۱ و ۲) دکتر محمد اسماعیل رضوانی - انقلاب مشروطیت ایران ص ۱۴۴ و ۱۳۸

۳) دکتر هوشنگ ابرامی - ستارخان سردار ملی ص ۲۱

تدوین گردید و بعد از شورهای مکرر از سوی مجلس تصویب و برای امضای شاه فرستاده شد " .

ولی تدوین و تصویب متمم قانون اساسی به آسانی صورت نگرفت، چون عوامل زیادی مانع از انجام آن بودند. در این مرحله دشوار مردم تبریز به رهبری مرکز غیبی ناچار بودند که این موانع را یکی پس از دیگری از سر راه خود بردارند تا به مقصود خود نائل شوند. نخستین مانع بزرگ وجود شخص میرزا علی اصغر خان امین السلطان معروف به اتابک اعظم بود. این مرد سیاست و هفت خط که سالهای متمادی در مقام صدارت عظمای ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه زمام امور کشور را در دست داشت و تمام توان و قدرت خود را به نفع دول استعماری به کار برده و ملت ایران را به روز سیاه نشانده بود، به طوری که تمام امتیازهای که در دوره قاجاریه به بیگانگان استعمارگر داده شده بود، سوای امتیاز رویتر به دست او و به امضای وی بود. در اوج قیام مردم راهی اروپا شده و در آنجا به سیروسیاحت مشغول بود. چون محمد علی شاه خود را در برابر طوفان خیزش مردم و خواست انقلابیشان درمانده دید از وی خواست که به کشور بازگشته و زمام امور را دیگر بار در دست گیرد. بازگشت وی مورد اعتراض انقلابیون و انجمن های محلی قرار گرفت و در بندر انزلی مانع از ورود وی شدند. ولی بنا به دستور مجلس وارد کشور شده و در مقام رئیس الوزرائی قرار گرفته و شروع به دسیسه چینی کرد.

"وی نخست با مجلسیان گرم گرفت و به کمک بهبهانی و سایر دوستانش اکثریت مجلس را با خود یا ساخت، به شاه نیز چنین وانمود کرد که: من طوری رفتار می کنم که مجلسیان بیکار مانده، پی کار خود بروند، ولی در ظاهر باید با آن ها همراهی کرد که سر نخوند و به دست اکثریت از تند روان جلوگیری نمود تا وقتی که به مقصد برسیم " ۲

انقلابیون آذربایجان از نیات واقعی او آگاه بوده و اعمال وی را زیر نظر داشتند و همان موقع روزنامه انجمن در شماره ۱۶ سال دوم خود نوشت "اگر رشته امور ایران شش ماه دیگر در دست اتابک بماند ایران را به همسایه ها تحویل خواهد داد".

چون با وجود وی و این همه تردستی و فریبکاری ها پیش تصویب متمم قانون اساسی عملی نبود مرکز غیبی با نقشه ماهرانهای در ۲۱ رجب ۱۳۲۵

قمری با ترور انقلابی وی این سدر را شکست و در نتیجه یکی از موانع عمده را از سر راه برداشت. شادروان سیدعلی آذری می نویسد:

"اتابک اکثریت مجلس را مانند موم در دست داشت و در فریب دادن آنها نیز مهارت داشت. اگر حزب اجتماع یون عامیون در ترور او تاخیر می کرد امکان داشت در راه آزادی چاله ها و بلکه چاه های عمیق و سهمگینی ایجاد شود، با وجود اتابک و محمدعلی میرزا ممکن نبود متمم قانون اساسی سهولت تدوین و تصویب مجلسی که در دست اتابک بود بگذرد.

آذری با یحیی از طفولیت محمدعلی میرزا را می شناخت و به رفتن آنها ناپسند و درندگی های او کاملاً آشنا بودند و او را طرفدار مشروطیت نمی دانستند. اتابک "مترنخ" ایران چاکر و غلام خانه زاد درباری که با روسهای تزاری سرو سری داشت و دریا طن مطیع و فرمانبردار بود جدا تمایل داشت نیات محمدعلی میرزا را عملی و مقام خود را محفوظ نگهدارد. در این برای آزادیخواهان درنگ جایز نبود، لذا عباس آقارا با چند نفر به طرف مجلس اعزام کردند" ^۱

"حزب اجتماع یون عامیون که از یاری ایرانیان قفقاز برخوردار بود، قوام گرفت و "مرکز غیبی" در آموزش مجاهدان و گردآوری افتخارهای جنگی فعالیتی گسترده یافت. عباس آقا مجاهد تبریزی به تهران رفت و میرزا علی اصغر اتابک صدراعظم زمان را که نهانی و آشکارا با آزادیخواهان دشمنی می ورزید با گلوله از پای درآورد" ^۲

دومین مانع خود مجلس شورایی بود. دکتر رضوانی می نویسد:

"مانع بزرگ تدوین قانون، خود مجلسیان بودند. بین نمایندگان مجلس اول به قدری اختلاف سلیقه بود و به قدری افکار از هم فاصله داشت که حدودی برای آن نمی توان معین کرد. عجله ای که در کار انتخابات تهران به کار رفت و بی دقتی که اعمال شد مجلس را به صورت قبای هفتاد رنگی درآورده بود چنان که اگر چندتن نماینده تبریز و تنی معدودا نمایندگان تهران نبودند، در همان آغاز کار متلاشی می گردید" ^۳

روشن است که با وجود این همه تشتت افکار تدوین و تصویب متمم قانون اساسی توسط مجلس کار دشواری بود ولی مردم تبریز که این وضع را نمی بینند به مجلس فشار می آورند تا این قانون را تصویب کند. در واقع این

(۱) سیدعلی آذری - قیام کلنل محمدتقی خان پسیان ص ۵۶ - ۲) دکتر هوشنگ ابرامی - پیشین - ص ۲۱ - ۳) دکتر رضوانی - پیشین - ص ۱۴۵

هوشیاری و آگاهی مردم تبریز و رهبریت مرکز غیبی که مجلس را راه می برد در کتاب فتح تهران می خوانیم :

"تبریزیان که از دور در این اوضاع مراقبت داشتند و نتایج این مسامحه و تاخیر را حس کرده بودند با زارها را بستند و گفتند تا تصویب تمام و تمام مواد به باز کردن بازار نمی پردازیم ۲۷۰ روز بازار آذربایجان بسته بود این وضع آشفته نمایندگان را وادار کرد تا به خود بجنبند مثلاً سید عبدالله بهبهانی رختخواب خود را به مجلس آورد تا شب و روز در آنجا بماند و به کار مشغول شود"^۱

شادروان طاهرزاده بهزاد فصلی از کتاب تاریخی خود را به این موضوع اختصاص داده و تعدادی از تلگرافهای را که ما بین مردم تبریز و انجمن ایالتی آذربایجان با نمایندگان مجلس رد و بدل شده در آنجا نقل کرده است. برای جلوگیری از اطاله کلام بخشی از آن فصل به اضافه یکی از تلگرافها را در اینجا می آوریم :

خدمات آذربایجانی ها و تاکید آنان در تحریر و تدوین و تصویب متمم قانون اساسی کمتر از ایستادگی و جنگ در مقابل نیروی دولت استبداد نبوده است. اگر تلگرافهای روزانه پرا زار و ابرام آذربایجانی ها برد تهیه و تدوین قانون اساسی را طول داده و بالاخره هم به طور ناقص به تصویب می رسانیدند.

چقدر مایه تأسف است که جریان روزانه اجتماعات تلگرافخانه تبریز نوشته نشده و صورت مخابرات را نتوانسته اند نگهداری کنند تا معلوم شود دلدادگان آزادی چه فداکاری ها و از خود گذشتگی ها برای وصول قانون اساسی از خود برور داده اند. ماهها زبده آذربایجانی ها از کسب و کار و تجارت خود دست کشیده و در حیات تلگرافخانه اجتماع نموده و از تهران قانون اساسی می خواستند.

این فکر برای هر شخص منصف تولید می شود که اگر تلگرافات پرا رچ و گفتار های آتشین رهبران مشروطه تبریز، عشق و علاقه و فعالیت نمایندگان خود را در تهران به جوش نیاورده بودند و آنان هم ساکت و بدون حوش و خروش مثل سایر نمایندگان یا محافظه کاری و احتیاط رفتاری می کردند حتماً با آن عجله و شتاب و کار کردن شب و روز مشغول تهیه و تدوین قانون اساسی نمی شدند. و اینک یکی از آن تلگرافها :

حضور مبارک آقایان حجج الاسلام و وکلای آذربایجان دامت برکاتهم .
تلگراف مبارک برای عموم علمای اعلام و قاطبه ملت که بازارودکاکین را
بسته و در تلگرافخانه مبارکه حاضرند قرائت و جواب عموم آقایان علما و
ملت خواستن قانون است . ما دامی که قانون نامه را به طرف آذربایجان
حرکت ندهند (ارسال نکنند) بازارودکاکین باز نخواهد شد و از تلگرافخانه
مبارکه بیرون نخواهیم رفت (انجمن ملی تبریز)^۱

پس از تصویب مجلس لازم بود که شاه نیز آن را امضاء کند ولی روشن است
که محمدعلی شاه مستبد و بی حوجه حاضر نبود تن به این کار بدهد، چون می دانست
که با اجرا شدن این مواد قانونی وی به پادشاهی بی اختیار تبدیل خواهد
شد و دیگر مثل سابق نخواهد توانست با قدرت مطلقه حکومت کند، چون شاه از
امضای آن خودداری کرد مردم تبریز قتل و غارتگری کردند و این کار را
خواستند و تا این مصوبه مجلس امضاء نشد از پای ننشستند، رحیم نامور می نویسد
"در این میان شدیدترین کشمکش بین مجلس و دربار در جریان موضوع
کشمکش همانا متمم قانون اساسی بود که سرانجام با برخی جرح و تعدیلات به
تصویب رسیده و برای امضای شاه فرستاده شده بود، شاه قاچار نمی خواست
زیر بار این متمم برود، اختلاف در پیرامون سه مسئله دور می زد:

۱- طرح پیشنهادی مجلس مبنی بر آن بود که اجزای سه گانه قدرت
حکومتی، یعنی قوای مقننه، قضائیه و اجرائیه از ملت ناشی می شود، در
حالی که محمدعلی میرزا با تمام قوا می کوشید سلطنت را به مثابه منشاء این
قوا در متمم قانون اساسی بگنجاند.

۲- طبق نظر شاه سلطنت حقی بود خدا داد که از جانب الهی به پادشاه
اعطاء می شد، در حالی که طرح مورد بحث سلطنت را و دیعه ای می دانست که
ملت به اراده خود به شاه تفویض می کند و مفهوم آن این بود که ملت حق
استرداد این عطیه را دارد.

۳- شاه بهیچوجه حاضر نبود اختیار تعیین و عزل وزیران را از دست
بدهد و وزیر را مسئول بودن آن ها در برابر مجلس برود.

در حالی که منشاء تمام اختلافات اخیر و آنچه که انجمن تبریز را به فکر
لزوم تکمیل قانون اساسی به سود حاکمیت خلق از طریق تدوین یک متمم
انداخت، همین بود که هرگونه اختیار را از شاه برای عزل و نصب وزیران سلب
شود.

(۱) طاهرزاده بهزاد- قیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران ص ۵۱-۵۵

در بحبوحه^۱ این بحران شدید بود که انجمن ایالتی آذربایجان مدارکی حاکی از وجود ارتباط بین شاه و هیئت وزیران او با یاغیان گردنکش به دست آورد. انتشار و افشای این مدارک بحران بی سابقه‌ای در سراسر ایران پدید آورد، توده‌های وسیع مردم را بسخشم و خروش هر چه بیشتر واداشت و تشنج دامنه بسیار گسترده‌ای پیدا کرد. این تشنج‌ها به ویژه در تبریز که در زمان ولیعهدی محمدعلی میرزا مزه تلخ سیاهکاری‌های او را جشیده بود، شدت بیشتری یافت. دسته دسته مردم به خیابان‌ها ریخته به تظاهرات پرداختند. هر روز دهها داوطلب به سوی انجمن روان شده تقاضای می کردند نام آنها در ردیف مجاهدان ثبت شود. تمرین روزانه^۲ این داوطلبان به شهرسیمای یک اردوگاه را می بخشید. از هر گوشه ندائی برای آماجی و تجهیز به گوش می رسید. به تدریج انتقادهای و حمله‌ها از حدود دولت و صدارت تجاوز کرد و شاه به مثابه منشأ تمام مفاسد برای نخستین بار مورد حمله قرار گرفت. در سایر ایالات خاصه در تهران تظاهرات و متینگ‌های پیاپی برپا شد. انجمن تبریز در پیشاپیش دیگر انجمن‌ها با ارسال تلگراف‌های شدیدالحن، امضای متمم را توسط شاه خواستار شد^۳.

دکتر نوائی می نویسد: "اوضاع تبریز آرامش نپذیرفت، شور و هیجان ملی مردم را وادار کرد تا در خیابان‌ها به حال اجتماع با بیرق سرخ کرده و نطق‌هایی بر ضد حکومت محمدعلی شاه و تمایل به جمهوریت ایراد کردند^۴". مرحوم نصرت‌الله فتحی نیز چگونگی تظاهرات مردم تبریز و نقش مرکز غیبی در رهبری این آماجی‌ها را چنین ترسیم می کند:

"با تمام این احوال طوفانی که در تبریز برخاسته به این سادگی فرو نمی نشیند بلکه آن به آن خیزاب آن به اعماق اقیانوس خواسته‌های مردم فرومی رود و در برگشتن با صلابت تمام خود را به صخره‌های ساحل می‌کوبد. و دلیل آن این است که شورشیان تبریز از زیربنای کارهای تهران و ازنیاات باطنی محمدعلی‌شاه و تعلیماتی که پشتیبانش دولت‌تزاری روسیه می دهد آگاه هستند و هم‌روز به روز آگاه‌تر می شوند.

کسروی می نویسد: این آگاهی‌ها را مرکز غیبی یا هیئت مدیره انقلاب به وسیله تقی زاده و مستشارالدوله دریافت می دارند و آنان هر چیز پرخطر را به وسیله کتابچه‌های رمز که بین خود و وثقته الاسلام شهید دارند به مرکز غیبی می رسانند و در نتیجه فشار مردم را تشدید می کنند، در واقع اخبار دست

(۱) رحیم‌نا مور - پیشین - ص ۱۱۹ - ۱۱۸ - ۲) دکتر نوائی - پیشین ص ۲۱۹

اولی که از زیربنای کار به تبریزی می‌رسد، در تهران نزدیکترین افراد به مقامات درباری نمی‌دانند تا چه رسد به انجمن‌های چهل‌گانه تهران یا سایر شهرستان‌های ایران در اینجا برای نشان دادن اهمیت موضوع عباراً - تی چند از تلگراف‌افعیان و اشراف تبریز را با همه محافظه‌کاری که این طبقه دارد ذیلاً می‌آورم :

"اگر تا روز سه‌شنبه ۱۲ ربیع‌الثانی ۱۳۲۵، قانون اساسی از صحنه‌ها - یونی و امضای وزیرای مسئول گذشته تسلیم مجلس شورای ملی کردند فبها و الا ناچاریم مظلومیت و بی‌تقصیری خودمان را در حضور کوردیپلماتیک دول متحابه مقیمین تبریز به مقام ثبوت رسانیده، بگوئیم آنچه نباید گفت 'وبکنیم آنچه نباید کرد' "

یک روز به آخر مهلت مانده و هنوز تهران نتوانسته جواب مثبت به تبریز هیجان آلود بدهد، روز جمعه ۱۱ ربیع‌الثانی است، دستجات و افواج مجا - هدین در خیابانها به تعداد ده‌هزار نفر، هزار نفر پخش شده، بالباسهای مخصوص متحدالشکل با پرچمهایی که روی آن‌ها جمله "یا صاحب‌الزمان" نوشته‌اند می‌گردند و شعار می‌دهند و به ترتیب نظامیان گام برمی‌دارند و از ته دل فریاد می‌کشند "یا شاسین مجلس"، "یا شاسین مشروطه" و "یا شاسین آزادلیق" ... نایب‌الدست‌بدهاد و فکر آن ... از شهرهای دیگر آذربایجان نیز جواب "هل من ناصر ینصرنی" تبریز می‌رسد، منجمه از مراغه ده‌هزار نفر مسلح آمادگی خود را اعلام نموده‌اند که به تبریز آمده و در راه مقاصد ملی جانبازی کنند ... مردم تلگرافخانه را ترک نمی‌کنند تا از نتیجه قطعی گذشتن متمم قانون اساسی مطمئن گردند "سرانجام قانون یادشده در ۱۵۷ فصل تنظیم گردید و برای امضاء تقدیم شاه شد، اما شاه از امضای قانون سرباز زد و با رد دیگر هیجان مردم آغاز شد و بازارها بسته شد و چندین هزار نفر به سوی مجلس رفتند. مردم تبریز که با نمایندگان خود پیمان بسته بودند در همه جا و در همه کار به یاری آنان برخیزند در تلگرافخانه تبریز تحصن جستند. آزادخواهان اصفهان شیراز، رشت، کرمان با مردم تهران و تبریز هم‌صدا شدند. علمای نجف در مقام نصیحت شاه برآمده و به وسیله تلگراف به او توصیه نمودند که در مقابل تقاضای مردم تمکین کند، شاه بینوا این بار نیز خود را شکست خورده یافت و به امضای متمم قانون اساسی تن در داده چنین نوشت :

"متمم نظامنامه اساسی ملاحظه شد، تماماً صحیح است و شخص‌های

معاصرا ديب لریمیزدن آقای حسن قربانی کئچن آي تبریزده وفات ائتدی. آقای قربانی خلق ادبیاتی و فولکوروموز اوزرینده تحقیقات آپارمیش و چوخلو فولکورطوپلامیشدیر. مرحوم قربانی نین طوپلادیغی فولکور پارچالاری داها نشر ائدیلمه میس و عائله سینده ساخلانما قدادیر. امید ائدیریک بو قیمتلی اثرلر ادیبلریمیزین طرفیندن تدقیق و نشر ائدیلسین.

مرحوم قربانی نین یاخین دوستو آقای حیدر اوغلو مرحومون اولومو باره — سینده آشاغیداکی شعرئ سؤیله میشدیر:

عزیز دوستوموز قربانی حضرتلری نین اولومونده

اپاریب، قویلا دیلار طورپاغا «قربانی» میسز
 یاز چاغی گوللر اچان وقتده ریحانیمیز
 ائله دؤوران دولانیب، قانیله دولموش گؤزوموز
 گؤره بیلمز گؤزوموز بیرده او جانانیمیز
 اهل دل قلبینه باسقین گتیریپ درد و کسدر
 آغنا دیر گؤزدن اوزه هجراودو آلقانیمیز
 نچه ایلدیر، بیس، غم آتشی سالمیش حاصارا
 هی سئچیپ، الدن آلیر مئومه لی انسانیمیز
 سینمیز داغلی اولارکن «علی» نین دردیندن
 بو کدر ده یئتیشیب، چکدی اودا جانیمیز
 بیله انسان اولومو قلبلری پاره له ییمر
 بوشادیر هر بیر گنجک یتری دؤورانیمیز
 هر ادیب، ایستهمه لی انسانی الدن وئره لسی
 قالدیریر گؤیلره غملر قارا افغانیمیز
 نه یه تمثیل ائله ییم من اونون هجران داغی نسی
 سانکی خنجر دی، یاریر قلب پریشانیمیز
 «حیدر اوغلو» نچه ایللردی باتیر یاس گؤلونسه
 آغلا ییر، آغلادیسری دیمده گریانیمیز

تبریز - ۱۳۶۳/۱/۳۱

«کئچن ایل اردیبهشت آییندا وقتسیز وفات ائدن گنج ادیب وشاعر رحمتلیک «علی فروزنده» یه اشاره دیر. وارلیق